

**Megközelíthetetlen csoportok elérése: hogyan lehet
javítani a személyes megkeresésen alapuló empirikus
adatfelvételek minőségén?**

Szeitl Blanka és Tóth István György

**A „Hogyan kezeljük a „nemválaszolók”-at? – Az
empirikus kutatások során jellemzően
válaszmegtagadó, vagy elérhetetlen csoportok pilot
kutatása speciális felméréssel és módszerekkel”**

**című K 125162 számú OTKA Kutatás záró
beszámolója**

Budapest, 2020 március

A kutatás címe:

„Hogyan kezeljük a „nemválaszolók”-at? – Az empirikus kutatások során jellemzően válasszamegtagadó, vagy elérhetetlen csoportok pilot kutatása speciális felméréssel és módszerekkel”

Szerződés azonosító: K 125162

Kutatási periódus: 2017.09.01 – 2019.12.31

Kutatásvezető: Tóth István György

A jelentés készítésében részt vettek:

Schneider Mihály adatfelvételi munkatárs, Tárki

Szeitl Blanka kutató, Tárki

Tóth István György vezérigazgató, Tárki

Boros Krisztián egyetemi hallgató, ELTE

Molnár Sámuel, Szinger Ákos és Vincze Márk egyetemi hallgatók, ELTE

TARTALOMJEGYZÉK

ÖSSZEFOGLALÓ	5
1. BEVEZETÉS. A KUTATÁS KONCEPCIÓJA, FŐ KÉRDÉSEI (SZEITL BLANKA – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY)	6
1.1 Kontextus	6
1.2 Első kutatási kérdés: mik a mintakiesés (elérhetetlenség és nem válaszolás) meghatározói?	9
1.3 Második kutatási kérdés: hogyan lehet jobban elérni az eloszlás széleit?	10
2. A KUTATÁS ELŐKÉSZÍTÉSE, A KÉRDÉSEK SPECIFIKÁLÁSÁNAK FOLYAMATA (SZEITL BLANKA – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY)	12
2.1 A rendszerezési folyamat és az elérhető metaadatok bemutatása	12
2.2 A döntési folyamat lépései	13
2.2.1 Véletlen sétás és csökkenő mintás kutatások szétválasztása	13
2.2.2 Megyére szűkített, vagy országos?	15
3. A KUTATÁSBAN HASZNÁLT „RE-CONTACT” MÓDSZERTAN MEGVALÓSÍTÁSA (SCHNEIDER MIHÁLY – SZEITL BLANKA)	18
3.1 A kérdőívek és kérdésblokkok	19
3.2. Az adatfelvételi folyamat leírása	19
3.2.1 Mintavétel	20
3.2.2 Terepmunka	22
3.2.3 Az adatfelvételi folyamat főbb adatai	24
4. EREDMÉNYEK (SZEITL BLANKA – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY)	26
4.1 A sikeresség és a megíiusulások arányai (leíró elemzés)	26
4.2 Az elutasítók és meg nem találtak profilja	30
4.2.1 A megtagadók és az elérhetetlenek összetétele	31
4.2.2 Települési jellemzők	36
4.2.3 Adatfelvételi jellemzők: instruktorok és kérdezők eredményessége	39
4.3 Magyarázó modellek	46
4.3.1. A „no-contact”, avagy a sikertelen megkeresés vizsgálata	46
4.3.2. Megismételt vizsgálat vagy két részletben lefolytatott adatfelvétel?	48
4.3.3. A válaszmegtagadás magyarázatai	50
4.3.4. Nem találás és válaszmegtagadás	55

4.3.5. A sikeres megkeresések közös jellemzői	58
5. SPECIÁLIS PROBLÉMÁK AZ ELOSZLÁS SZÉLEINEK ELÉRHETŐSÉGÉBEN ÉS A SZÉLEK-VIZSGÁLAT EREDMÉNYESSÉGE	69
5.1. A Szélek-kutatás koncepciója és lebonyolítása	69
5.2. Az eloszlás széleit célzó kísérleti vizsgálat eredményei (Tóth István György).....	71
6. HOGYAN VÉLEKEDNEK A MEGKÉRDEZETTEK AZ EMPIRIKUS KUTATÁSOKRÓL (SCHNEIDER MIHÁLY)	76
7. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS JAVASLATOK AZ EREDMÉNYEK FELHASZNÁLÁSÁRA (SZEITL BLANKA – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY)	87
IRODALOM.....	90
FÜGGELÉKEK.....	92
F1: A NEMZETKÖZI SURVEYEK MÓDSZERTANI DIVERZITÁSA A NEMVÁLASZOLÁS SZEMPONTJÁBÓL (BOROS KRISZTIÁN)	93
F2 VÁLASZADÁSI ARÁNYOK MAGYARORSZÁGON - TELEPÜLÉS-SZINTŰ ELEMZÉS ÉS KOMPLEX MÓDSZERTANI KÍSÉRLET 2018/2019-ES ADATOK ALAPJÁN (MOLNÁR SÁMUEL, SZINGER ÁKOS, VINCZE MÁRK)	110
MELLÉKLETEK	127
M1 AZ ELEMZÉS KIINDULÓPONTJAKÉNT SZOLGÁLÓ KUTATÁSOK.....	128
M1. FŐKÉRDŐÍV.....	130
M2. MEGKERESÉSI NAPLÓ.....	140

ÖSSZEFOGLALÓ

A kvantitatív empirikus vizsgálatok érvényességi körét jelentős mértékben korlátozza, hogy általában véve erősödik a visszautasítás és az elérhetetlenség az elmúlt 20 évben Magyarországon. A kutatók számára (legyen a céljuk társadalomkutatás vagy piackutatás, esetleg politikai közvéleménykutatás) egyre nagyobb problémát jelent, hogy jóval több személyt kell felkeresniük a minta teljesüléséhez, a címlistas és a véletlenszerű kutatások esetében egyaránt. A vizsgálatok érvényességi köre ilyenkor csorbát szenved, mivel bizonyos társadalmi csoportok, rétegek részlegesen, vagy teljesen kimaradnak a teljes lakosságot lefedni szándékozó felvételekből. Ezek alapján, habár elméletben teljesülnek a véletlen mintavétel feltételei, a gyakorlatban egyre kevésbé beszélhetünk valódi véletlen mintáról, a kapott kutatási eredmények még az utólagos rétegzés korrekciói után is torzíthatnak. A torzítás legfőbb oka az, hogy a válaszmegtagadási valószínűségek nem véletlenszerűen alakulnak, hanem jól körülhatárolható, speciális sajátosságokkal rendelkező csoportokra jellemzőek, azaz nem mindenkinek ugyanakkora az esélye arra, hogy ha bekerül a mintába, akkor a nemválaszolók csoportjába kerül. Minél nagyobb a válaszmegtagadás, valamint demográfiai-szociológiai jellemzőket tekintve minél jobban elválik a válaszadók és a megtagadók köre, annál kevésbé tekinthető egy lakossági felvétel általános érvényűnek.

Kutatásunk alapkérdése az, hogy hogyan jellemezhetők azok a háztartások/személyek, amelyek az empirikus adatfelvételek által nem érhetőek el? Minden társadalomtudományi adatfelvétel törekszik a vizsgálatok teljeskörűségére, illetve az adatokból származó becslések torzítatlanságára, az viszont egyértelmű, hogy mivel a válaszadás nem kötelező, a teljeskörűség sem biztosított. Továbbá, mivel nem tudjuk, hogy pontosan milyen társadalmi dimenziók szerint kellene korrigálni a szerzett adatokat (jellemzően alapvető demográfiai változók szerint súlyozunk, amelyek egyáltalán nem biztos, hogy szignifikáns kapcsolatban állnak a válaszmegtagadással és az elérhetetlenséggel), becsléseink torzíthatnak. A probléma az empirikus adatgyűjtést alkalmazó tudományágak mindegyikében jelentkezik.

Kutatásunk pilot vizsgálatként megtette az első lépést az információhiány leküzdésében: eredményeink alapján többet tudunk arról, hogy egy klasszikus lakossági survey felmérés esetében mely társadalmi csoportok kimaradására számíthatunk, illetve elkezdtünk alternatív mintavételi, adatfelvételi és adat-korrekciós technikákat készíteni, tesztelni. Eredményeink a társadalomtudományi adatfelvételek teljes egészére hasznosíthatóak: információt nyújtanak olyan mintavételi és súlyozási technikák kidolgozásához, amelyek a nemválaszolók és az elérhetetlen magyar lakosság részletes jellemzését is figyelembe veszik, így a mintákból származó becslések és következtetések pontosabbak lesznek.

1. BEVEZETÉS. A KUTATÁS KONCEPCIÓJA, FŐ KÉRDÉSEI (SZEITL BLANKA – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY)

1.1 Kontextus

A „unit-nonresponse” (általános nemválaszolás) vagyis a mintába választott háztartás, vagy személy lekérdezésének sikertelensége világszerte növekszik a survey felmérések körében.¹ A unit-nonresponse jellemzően a sikertelen kapcsolatfelvételtől (a háztartás nem érhető el), a válaszmegtagadásból (a háztartást eléri, de megtagadja a felmérésben való részvételt), illetve a válaszképtelenségből (a háztartással sikerül kapcsolatba lépni, válaszolna is a felmérésre, de például egészségügyi problémák miatt nem tud) áll össze (Osier, 2016). Az általános nemválaszolás emelkedésével az adatfelvételi folyamatok nehezebbé, lassúbbá, költségesebbé és munkaigényesebbé válnak, a jelenség tehát jelentősen rontja az adatfelvételi procedúrák pontos elvégezhetőségét és hatékonyságát. A nemválaszolás ezen túl az adatok minőségére is hatással van, hiszen a lakosság felmérésre nyitott és elutasító része között alapvető eltérések is lehetnek. Egy magas nemválaszolási eredménnyel záródott kutatás adataira alapozott becslések ezért torzítottak lehetnek és az általános következtetéseket sem lehet a teljes népességre vetíteni (Osier, 2016). Az 1990-es években 3–12 százalékponttal emelkedett a unit-nonresponse hat amerikai népszámlálási iroda által készített felmérések során, és 2013-ra a válaszadási arány csaknem 35% -ra esett (Meyer et al., 2015). Az utóbbi évtizedekben olyan nemzetközi szintű tendencia bontakozott ki, ami alapjaiban ingatja meg a survey típusú felmérésekből származó adatok segítségével végzett statisztikai becslések pontosságát. Ez pedig az előbb említett nemválaszolás növekedése (Beullens et al. 2018; Blom et al. 2008; Blom 2008; de Heer 1999; de Leeuw-de Heer 2002; de Leeuw et al. 2018; Stoop et al. 2010), amely a nemzetközi felmérés harmonizálhatóságát is veszélybe sodorja (lásd e kötet 1. mellékletét).

Az International Social Survey Programme (ISSP) nemzetközi adatfelvételeinek átlagos válaszadási aránya az 1996-2000 közötti időszakban 69 százalékos volt, ami a következő öt éves periódusokban 58, 53 és 49 százalékra csökkent, 2016-ban pedig mindössze 44 százalékos volt. Az országok közötti szórás persze óriási, de a csökkenő trend általánosnak mondható. Az European Social Survey rendkívüli nagy figyelmet szentel a mintavételre és az adatfelvételi protokollok betartatására és mégis, a csökkenő trend az ESS vizsgálatok esetében is kimutatható (Szeitl és Tóth, 2020)

Az általános értelemben vett nemválaszolás is, illetve a meg nem találás és a válaszmegtagadás külön-külön is erősödött az elmúlt 20 évben Magyarországon: míg 1996-ban a kiválasztott háztartások 16%-a nem volt hajlandó válaszolni egy opcionális blokkra a Microcenzus során (Havasi, 1997), 2016-ban már lényegesen alacsonyabb válaszadási arányokat tapasztaltak². A KSH

1 A survey felmérések esetében használatos teljesülési és sikerességi ráták hivatalos definícióit az AAPOR (American Association for Public Opinion Research) nyilvánosan is elérhető dokumentációi is tartalmazzák: https://www.aapor.org/AAPOR_Main/media/publications/Standard-Definitions20169theditionfinal.pdf

2 A Mikrocenzus esetében mindez nem könnyen számítható ki. Mindenesetre a Rétegződés kiegészítő felvétel mintakeretét adó 88021 címen összesen 55930 háztartás (63.5%) lekérdezése valósult meg. Ezen felül volt a háztartásokon belüli meghíúsulás (12702 személy, lásd KSH 2018, 27. oldal), valamint azt is tekintetbe kell venni, hogy magán (az egyébként kötelező) alpmintán belül is volt meghíúsulás (a kiinduló minta 91%-a valósult meg, KSH

Miből élünk? címmel folytatott háztartási fogyasztás és vagyon-vizsgálatában a 2014-es hullám mintegy 35 százalékos válaszadási arányt eredményezett (Simon és Valentiny, 2016), amit a következő hullámban körülbelül negyven százalékra sikerült emelni (MNB, 2019).³ A Tárki Háztartás Monitor vizsgálataiban az 1999-es 58 százalékról 2005-re 48 százalékra, 2012-re 41 százalékra, 2015-re pedig 39 százalékra esett a válaszadási arány (Tárki, 2016),

A csökkenő válaszadásból fakadó problémát orvosolhatjuk azzal, ha nagyobb „bruttó” mintát választunk ki az elérni kívánt „nettó” mintaméret teljesítéséhez, illetve azzal, ha speciális súlyozási eljárásokat alkalmazunk. A csökkenő válaszadási arány tendenciája azonban a felmérések reprezentativitása szempontjából is komoly torzításokhoz vezet. A unit-nonresponse csak és kizárólag akkor nem befolyásolja az adatok megbízhatóságát, ha véletlenszerű, tehát ha minden mintába kerülő személy azonos valószínűséggel lesz válaszmegtagadó. Ezt viszont nehéz vizsgálni, mivel általában csak korlátozott információval rendelkezünk a nemválaszolókról, így az összehasonlítás gyakran lehetetlen. Továbbmenve: ha a nem válaszolókról alapvető dimenziók - nem, életkor és földrajz - alapján közel megegyezőnek is látszanak, ez nem jelenti azt, hogy ezek a csoportok hasonlóak más dimenziók mentén, például a kormányzati programokban való részvételi hajlandóság, a társadalmi hozzáállás, a pártpreferenciák szerint, stb. (Meyer et al., 2015). Az eddig rendelkezésre álló eredmények alapján szinte mindig egyértelmű, hogy a unit-nonresponse nem véletlenszerű: 1996-ban az átlagos 16%-os nemválaszolási arányhoz képest Budapesten (28%), a leginkább iskolázottak (30%) és a jó anyagi helyzetben élők körében (34%) mérték a legmagasabb nemválaszolási arányt (Havasi, 1997). A nemválaszolókról leggyakrabban olyan alapvető demográfiai jellemzők mentén írhatóak körül, mint a településméret, foglalkoztatottság, háztartásméret, nem és életkor. Ezekre felül, pedig olyan attitűd-dimenziók is szóba jöhetnek, mint a társadalmi izoláltság⁴ (Goyder 1987, Groves and Couper 1988), általános bizalmatlanság⁵, érdektelenség vagy időhiány.

2015-ös adatokat vizsgálva az egyéni nemválaszolási mintázatok azt mutatták, hogy minél fiatalabb a mintában szereplő válaszadó, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy megtagadja a válaszadást, és a férfiak nagyobb valószínűséggel utasítják vissza a felmérésben való részvételt. Fontos azonban megjegyezni, hogy a település típusa jelentősen átalakítja a válaszadási mintákat: kisebb településeken nagyobb az elutasítás nőknél, mint férfiaknál, a nagyobb településeken a unit-nonresponse magasabb az idősebbeknél, mint a kisebb településeken, és minél nagyobb a település, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a kijelölt cím elérhetetlen lesz, azaz senkivel sem

2017, 38. oldal) Összességében tehát – háztartások szintjén – a 2016-os, rétegződéssel foglalkozó opcionális blokk háztartási szinten számolt megvalósulása $91 \cdot 63.5 = 57.8$ százalékosra tehető. Az egyéni szintű megvalósulás ennél alacsonyabb – de a rendelkezésre álló adatokból nem tudjuk pontosan rekonstruálni.

3 A közlemény szerint „a kérdezőbiztosok 15 ezer háztartást kerestek föl, és a felkeresett háztartások közül majdnem 6 ezer választott” (MNB, 2019, 2. oldal).

4 A feltételezés szerint azok a személyek, akik jobban be vannak integrálva a társadalomba (azt gondolják, hogy fontos a véleményük, szociálisan aktívak, hatást gyakorolnak a kisebb/nagyobb környezetükre, illetve sokféle dolgot csinálnak), nagyobb valószínűséggel válaszolnak a megkeresésekre.

5 A társadalmi, intézményekbe vetett és általános bizalmatlanság két szempont alapján is kapcsolódik a nemválaszolási mintázatokhoz: egyrészt azzal, hogy a kérdezőbiztosnak sikerül-e kapcsolatba lépnie a kijelölt személlyel/háztartással, tehát be tud jutni a házba/lakásba, másrészt pedig a vélemény megosztásával kapcsolatban is fontos, ami a valós és őszinte válaszok csökkenését jelenti.

sikerül kapcsolatba lépni a háztartásból⁶. A Tárki adatai alapján készített 2015-ös belső elemzés arra a következtetésre jutott, hogy a válaszadás és a kontaktálási minták földrajzi, gazdasági és háztartási jellemzői szerint erősen különböznek. Korábbi empirikus eredményeink alapján (két felmérési adat 2015-ből) a következő állításokra is következtethettünk:

- A sikertelen megkeresések (válaszmegtagadás és/vagy no-contact) aránya a település méretével folyamatosan növekszik; (1)
- Átlagosnál nagyobb települések esetén a nem válaszadás mindkét nem esetében nagyjából egyforma arányban fordul elő, de a kisebb települések esetében inkább a nők körében magasabb; (2)
- Annak az oka, hogy a kisebb településeken magasabb a nem válaszadás aránya a nők körében, mint a férfiaknál, az lehet, hogy ezeken a településeken a nők nagyobb arányát sikerül elérni, mint a nagyobb településeken (itt lehetőségük van megtagadni a válaszadást, míg nagyobb településeken, ezekkel a csoportokkal nem is kerülünk kapcsolatba); (3)
- A háztartás létszáma (vagy nagysága) jelentősen befolyásolja a no-contact arányát (minél nagyobb a háztartás létszáma, annál nagyobb a valószínűsége, hogy valamelyik háztartástaggal sikerül kapcsolatba lépni), és így a növekvő háztartás létszám nem válaszadás arányát is csökkenti; (4)
- A teljesült mintában az egyfős háztartások aránya alacsonyabb, mint a népességben, ám az olyan egyfős háztartások aránya, mely egy idős nőt jelent, jóval magasabb, mint a populációban. Más típusú egyfős háztartás szinte hiányzik a mintákból; (5)
- Budapesten egyedi unit-nonresponse és no-contact mintázat figyelhető meg: az országos átlagnál jóval magasabb az elérhetetlen háztartások aránya és a csak idős tagú háztartásokon belül az országos átlagnál (a többi csoportéhoz képest) jelentősen magasabb a válaszmegtagadók aránya. (6)

A válaszmegtagadás okai között szerepelhet az időhiány, a téma iránti érdektelenség, a kérdezővel szemben érzett, vagy általános bizalmatlanság, illetve az információ- és véleményszolgáltatással kapcsolatos félelem. A különféle településtípusok között tapasztalt különbségek a nemválaszolás és az elérhetetlenség esetében különböző társadalmi dimenziók - mint például a foglalkoztatottság szintje (átlagosan, illetve különösen a nők körében), a halálozás, az oktatás területi sokszínűsége stb. – mentén is változhatnak. Az mindenképpen megállapítható, hogy a unit-nonresponse alakulása nem véletlenszerű, számos személyes és társadalmi tulajdonság, valamint lokális és globális hatások befolyásolják a nem válaszolás és az elérhetetlenség arányát, melyek együttesen az adatok torzításához vezetnek.

A válaszadási arányok és ezzel együtt az empirikus adatfelvételek hatékonyságának javítása céljából számos módszert javasoltak és teszteltek más, korábbi kutatási eredmények alapján: ilyen például az, hogy az adatfelvevő szervezetek küldjenek előzetesen felkérőlevelet, emeljék fel drasztikusan a kontaktálási (azaz a kijelölt háztartások felkeresése) esetszámokat, javítsák a

⁶ Saját számítások a Tárki 2015-ös Monitor kutatása és a European Social Survey 7 magyarországi adatfelvételének eredményei alapján.

kérdezők képzését vagy (pénzügyi) ösztönzőit, illetve ajánljanak fel ajándékokat a megkérdezetteknek. Az eredmények azonban csupán kis mértékű hatékonyság-javulást mutatnak (Angrist et al, 2006, Gneezy et al, 2011, Meyer et al., 2015), illetve felvetik azt is, hogy a használt ösztönzők befolyásolhatják a felmérések eredményeit is.

Ezen eredmények alapján a terepmunka során alkalmazható ösztönző-jellegű technikák helyett a kutatások előkészítő szakaszainak fejlesztése felé fordult a szakmai figyelem (a mintavételi technikák pontosabb specifikálása, valamint a rétegzés utáni módszerek fejlesztése), illetve a nyers adatok utólagos korrigálásának fejlesztésére, azaz precízebb súlyozási módszerek használatára kezdetek el nagyobb hangsúlyt helyezni. Ezek a statisztikai módszerek elvileg hatékonyan tudnák előzetesen, vagy éppen utólag kezelni a válaszadói attitűdök okozta torzításokat, feltéve persze, ha pontos és megbízható információink vannak a nemválaszolókról. Egyes tanulmányok olyan speciális jellemzőket vontak be az utólagos rétegzés dimenzióiba, mint a lakókörnyezet külső, kérdező által is rögzíthető tulajdonságai (Pérez-Duarte, 2010), vagy egyéb, elsősorban a lakással/házzal kapcsolatos kiegészítő információk, mint a ház típusa, a lakás besorolása, a környezet jellemzői, különös tekintettel a biztonságra és a környéket jellemző kosz/szemét mennyisége (Osier, 2016). Általánosságban továbbá fontos szem előtt tartani, hogy a cél a nemválaszolásból származó torzítás minimalizálása, nem pedig a válaszadási arány maximalizálása, mely eléréséhez az adatgyűjtés során ugyanolyan tudományos szigorrt kell alkalmaznunk, mint a mintavétel és a statisztikai elemzés során (Stoop et al, 2005).

1.2 Első kutatási kérdés: mik a mintakiesés (elérhetetlenség és nem válaszolás) meghatározói?

Megállapíthatjuk tehát, hogy a nemválaszolás emelkedése nehezebbé és költségesebbé teszi a survey-ek lebonyolítását, de torzításhoz csak abban az esetben vezet, ha nem random, azaz akkor, ha a populáció különböző csoportjai esetében a nemválaszolás valószínűsége valamilyen szempont szerint szisztematikusan eltér. Ehhez jelölje q a populáció azon részét, mellyel nem sikerül kapcsolatba lépni és $1-q$ a populáció másik részét, azaz azt, ahol a kontaktálás sikeres. Mivel q 0 és 1 között vehet fel értéket, 0 azt az esetet jelenti, amikor minden kiválasztott háztartással sikerül kapcsolatba lépni, 1 pedig azt, amikor senkivel. Azt feltételezzük, hogy q értéke különböző változók szerint bontott társadalmi szegmensekben eltér egymástól. Ugyanezzel a logikával jelölje p a populáció válaszmegtagadó csoportját, $1-p$ pedig annak a csoportnak a relatív nagyságát, mely részt kíván venni az adott felmérésben. Mivel p is 0 és 1 között vehet fel értékeket, 0 azt az állapotot jelenti, amikor minden kiválasztott személy sikeresen lekérdezhető, 1 pedig azt, amikor minden kiválasztott személy válaszmegtagadó. Ez a szempont szerint is azt feltételezzük, hogy különböző változók együttese alapján bontott csoportokban p értéke eltér. Összességében pedig azt feltételezzük és vizsgáljuk, hogy p és q együttes eloszlása jelentősen eltér-e bizonyos szocio-demográfiai csoportok szerint.

A fentebb bemutatott torzításcsökkentő technikáknak (mint a precíz és válaszadás-érzékeny mintavételi rétegzés, vagy az adatok nemválaszolási dimenziók szerinti súlyozása) szinte minden esetben kurrens és releváns adatokra kell támaszkodniuk a vizsgált populációval kapcsolatban. Habár léteznek nemzetközi kutatásokból származó eredmények a nemválaszolási attitűdök és a

potenciális szocio-demográfiai tulajdonságok sajátosságaira, ezek a magyarországi vizsgálatokra, valamint a magyar lakosságra, mint populációra közvetlenül nem alkalmazhatóak.

Kutatásunk első kérdése tehát az, hogy általánosságban hogyan jellemezhetők a magyarországi lakossági survey felmérések a mintába kerülők elérhetőségi és válaszadási paraméterei alapján? Arra vagyunk kíváncsiak, hogy a korábban megfigyelt demográfiai különbségek, melyek földrajzi, nemi, korcsoport alapján vett dimenziók szerint szignifikáns különbséget mutatott a válaszmegtagadási mintázatok esetében, mennyiben tekinthető állandónak, illetve mennyiben tudjuk mélyebb szempontok alapján is bemutatni az eloszlásokat. Ehhez kapcsolódóan azt is kutatásunk céljának tekintjük, hogy a nemválaszolás attitűd szintű okait legalább alapszinten el tudjuk kezdeni vizsgálni. Ehhez az egyik legfontosabb bizalom-szempontú hipotézist vesszük alapul, mely a lakosság általános bizalmát kapcsolja össze a survey felmérések sikerességével és különösen a mintába kerülő személyek válaszmegtagadási hajlandóságával.

Ehhez a kutatási kérdéshez kapcsolódó módszertani és technikai részleteket a 2. és a 3. fejezetben mutatjuk be, a nemválaszoló és elérhetetlen csoportok részletes bemutatását a 4. fejezetben, míg az attitűd-szerinti bontásokat a 6. fejezetben ismertetjük.

1.3 Második kutatási kérdés: hogyan lehet jobban elérni az eloszlás széleit?

A nehezen elérhető csoportok egy nagyon speciális részét képezik a jövedelmi (vagyon, jólét stb.) eloszlás szélei. Nevezzük a rangsoroló változónkat j -nek. Ha (az egyszerűség kedvéért) a társadalomszerkezeti értelemben vett felső és az alsó részt egyaránt a teljes népesség 10 százalékaként definiáljuk, akkor (használva a kutatási tervünk fent már bevezetett jelölésrendszerét) azt feltételezhetjük, hogy az említett két népességtizedben mind q (vagyis a tizeden belül azok aránya, akikkel nem lehet kontaktálni sem, szemben azokkal, akikkel lehet, értéke 0 és 1 közé eshet), mind pedig ρ (vagyis az elérhető népességen belül a kooperációt/válaszadást megtagadók aránya, értéke szintén 0 és 1 közé eshet) nagyobb, mint a népesség „közepében” (például a 2. és a 9. decilis között). Másképpen fogalmazva q és ρ esetében egyaránt azt várjuk, hogy az eloszlás legszélén extrém magasak, 1-hez közelítenek vagy el is érik azt. Értékük azonban j -vel való összevetésben nem lineáris; a „valóságos”, teljes népességbeli percentilisek alulról fölfelé növekedésével előbb meredeken csökken, majd a középső percentilisekben csak kismértékben változik, a felső decilisben megint meredeken nő az elérhetetlenség és a válaszmegtagadás is, majd az eloszlás tetején nagyon közel kerül az 1-es értékhez. Feltételezésünk szerint a kontaktálhatóság és a válaszmegtagadás együttes eloszlása a széleken multiplikatív, vagyis egymás hatásait erősítik, összességében pedig az eloszlásban elfoglalt helyhez nem lineáris kapcsolat fűzi.

Fontos megjegyezni, hogy q és ρ becslése az egész népességre vonatkozóan sem egyszerű feladat, de az eloszlás széleihez közeledve hatványozottan nehéz. Az alapsokaság egészére ugyanis általában rendelkezünk átlagokkal (kontaktálási arány, válaszadási ráta, stb), ezért aztán a mintából számított statisztikáknak az alapsokasági arányhoz viszonyításával viszonylag könnyebb a dolgunk. Ahhoz azonban, hogy az eloszlás szélein becsljük meg ugyanezeket az arányokat, nem elég a népesség-átlag rendelkezésre állása. Már a percentilis definíciójához is rendelkezünk kell j értékével, minden egyes megfigyelési egység esetében. Ami nem triviálisan van meg, de korábbi kutatásainkból azért rendelkezünk használható információkkal erre vonatkozóan.

A viszonyítási pontok előállításához eddig 1.) egyéb háztartásvizsgálatok (mint például az EU-SILC, vagy ugyanolyan módszerrel felvett háztartás vizsgálatok) adatait, 2.) adóbevallások és nyugdíjstatisztikák adatait (az aktív népességre egyfelől és a munkaerőpiacról visszavonult népességre másfelől) és 3.) a leggazdagabbakra vonatkozó vagyoni jövedelmi listákat használtuk fel. Összességében ezek alapján azt találtuk, hogy például a Tárki Háztartás Monitor vizsgálat által lefedett népesség „alulról fölfelé” számolva nagyjából a magyar társadalom 93. és 95. percentilisének véget ér (B. Kis-Tóth, 2016), ennél „följebb” nem képes felmérni/láttatni a társadalmat (vagyis ebben a csoportban q és Q értéke is magas és a két érték eredője (szorzata) gyakorlatilag 1 lesz). Az eloszlás aljára vonatkozóan nem lehet eljutni a fentiekben jelzett adatforrások felhasználásával. Az alsó tized „aljának” és azon belüli elérésnek a közelítéséhez területi becsléseket alkalmaztunk a mintákból kimaradás nagyságrendjének tisztázására és azt találtuk, hogy az eloszlás alján nagyjából az alsó három—öt percentilis hiányzik (Szeitl, 2016).

Jelen kutatás „Szélek” vizsgálata egy olyan pilot vizsgálat, aminek az eredményeit hasznosítva közelebb juthatunk ennek a két csoportnak az eléréséhez.

A tanulmány 2. fejezetében ismertetjük a kutatás előkészítő szakaszának fontosabb döntési pontjait. A 3. fejezetben bemutatjuk az empirikus kutatás módszertanát, eszközeit és a lebonyolítás fontosabb jellemzőit. A 4. fejezet az első kutatási kérdés megválaszolása érdekében foglalja össze az eredményeket, az 5. fejezet pedig a „Szélek” vizsgálatról számol be. A 6. fejezetben ismertetjük annak a kérdőívblokknak az elemzését, amely a megkérdezetteknek az empirikus adatfelvételekben való részvételi hajlandóságára, attitűdjeire kérdezett rá. A 7. fejezetben összefoglaljuk a fontosabb következtetéseket és javaslatokat fogalmazunk meg olyan további lépéseket illetően, amelyek segíthetnek a személyes megkeresésen alapuló vizsgálatok elérési hatékonyságának és minőségének javításában. A tanulmánykötet két függelékkel és három mellékletet tartalmaz. Az F1. függelék a nemzetközi adatfelvételek megvalósulási adatait elemzi három fontosabb tudományos vizsgálat sorozat esetében, a másik pedig a jelen kutatás magyar adatfelvételeinek településszintű elemzését foglalja össze.

2. A KUTATÁS ELŐKÉSZÍTÉSE, A KÉRDÉSEK SPECIFIKÁLÁSÁNAK FOLYAMATA (SZEITL BLANKA – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY)

A következőkben a kutatás előkészítési fázisait ismertetjük, részletesen kitérve a felhasználható és elérhető metaadatok gyűjtési és rendszerezési folyamataira (2.1. fejezet), illetve bemutatjuk azokat a főbb döntési pontokat és mérőföldköveket, melyek során eljutottunk a megvalósult kutatási formához (2.2. fejezet).

2.1 A rendszerezési folyamat és az elérhető metaadatok bemutatása

A projekt első szakaszának fő célkitűzése a Tárki meglévő adatbázisainak átvizsgálása és a kutatási cél szempontjából vett feldolgozása. Ennek érdekében komplex adatbázist építettünk a korábbi kutatások megkeresési adataiból. Fő kérdésünk az volt, hogy hogyan tudjuk jellemezni a különböző adatfelvételi módok esetében létrejövő sikerességi mutatókat, mint a válaszmegtagadási arányt, az elérhetetlenséget („no-contact”), vagy más meghúsulási okokat.

Az előzetes elemzés nehézsége éppen a kutatások eltérő szerkezetéből, illetve az adatfelvételi trendek időbeli változásából következett. Megvizsgáltuk a Tárki elmúlt 5 évében lezajlott empirikus lakossági felmérések adatait, mind a **véletlensétás**, mind a **csökkenőmintás** kutatások esetében. E két típusú felmérés elkülönítése különösen fontos: **a véletlensétás kutatások esetében** a kérdezők nem kapnak címlistát, vagy előre (nyilvántartásból) kiválasztott személyi listát, hanem egy bejárando útvonalat jelölünk ki számukra. Ekkor a kérdezők feladata az, hogy ezt a kijelölt útvonalat bejárják és megpróbáljanak például minden negyedik (természetesen elvárt elemszámtól és populációs mérettől függően a kihagyott házak/épület száma változhat) háztartásban interjúkat készíteni, illetve feljegyezzék az így kiválasztott címeket. A felmérés végén tehát minden területről egy címlistát várunk vissza, amelyben például minden negyedik háztartás címe szerepel és a megkeresések eredményei, azaz, hogy sikerült-e ott interjút készíteni, és ha nem, akkor miért nem. Kutatásunk szempontjából a véletlensétás felmérések előnye az, hogy sokkal több ilyen típusú kutatást bonyolított le a Tárki (ez az egyik leggyakoribb és leginkább sztenderdnek mondható adatgyűjtési módszer, ami a rendszeres „Omnibusz” felméréseket is jellemzi), így több ilyen típusú címlista áll rendelkezésünkre. Hátránya viszont egyrészt az, hogy azokról a címekről, ahol nem készült interjú, csak nagyon kevés adatot tudunk (tulajdonképpen magát a címet és a felkeresés eredményét), másrészt pedig az, hogy a lista teljessége nehezen ellenőrizhető, ami viszont kutatási kérdésünk szempontjából kulcskérdés. **A csökkenőmintás kutatások esetében** hivatalos úton, állami nyilvántartásból szerezzük be a címlistát, amelyen a kiválasztott személy neve, címe mellett néhány más releváns demográfiai adat is szerepel (például a kérdezett neme, életkora, a háztartásban élők száma stb.). Ezt a címlistát az adott survey esetében a kérdezőnek sorra fel kell keresnie és rögzítenie kell, hogy sikerült-e az adott címen interjút készítenie. A csökkenőmintás (más néven „fogyó mintás”) kutatások esetében az összes kiosztott címen meg kell kísérelni az interjú elkészítését és a válaszadási arányoktól függ a végső,

teljesült elemszám. Kutatásunk szempontjából⁷ a csökkenőmintás kutatások hátránya az, hogy ebből jelentősen kevesebb felmérést végzett a Tárki az elmúlt 5 évben, előnye viszont egyrészt az, hogy megbízhatóbb az innen származó kiesési statisztika, másrészt pedig az, hogy a válaszmegtagadó, vagy elérhetetlen személyről sokkal több információt tudunk.

A kiindulási, mintakeretként szolgáló adatbázisunk a korábbi kutatások sikertelen címeiből áll, ehhez pedig részletes vizsgálatot végeztünk a fenti két típusú survey-k felhasználhatóságáról:

- (1.)összegyűjtöttük a korábbi felmérések kiesési adatbázisait;
- (2.)elvégeztük az adatvédelmi szempontból szükséges anonimizálási lépéseket; valamint
- (3.)kiértékeljük a véletlensétás és a csökkenőmintás kutatások dokumentálási állapotát.

Az így létrejött meta-adatokat tartalmazó adatbázis elemzésének eredményeit, illetve az ezek alapján hozott kutatói döntések sorát a következő fejezetben ismertetjük. A kiinduló meta-adatbázist a *Mellékletek M1-es táblájában* közöljük.

2.2 A döntési folyamat lépései

2.2.1 Véletlen sétás és csökkenő mintás kutatások szétválasztása

A véletlensétás adatbázisok kiértékeléséhez saját pontozási rendszert hoztunk létre, melyben az egyedi kérdezői hibák, a módszertan alapvető hibái és feltételei mellett minden olyan, elvileg lehetséges dimenzió kombináltan szerepelt⁸, amelyekről adatokkal rendelkezhattunk. Elsődleges elemzésünk alapján arra jutottunk, hogy

- a véletlensétás kutatások dokumentációjának követhetősége, megbízhatósága és egységessége nem elégíti ki azokat a feltételeket, melyekre a kutatásunk során szükségünk van, illetve
- túl nagy diverzitás tapasztalható a megyei kérdezői csapatok munkájának pontossága között.

⁷ Pilot felmérés lévén, a megfelelő alap-adatbázis összeállításához nem találtuk elegendőnek kizárólag tiszta szakmai szempontok alapján meghozni az adatbázisok kiválasztásához kapcsolódó döntéseket. Számos technikai és elérhetőségi szempontot is szem előtt kellett tartanunk, melyek a mennyiségi és minőségi érveket ötvözték.

⁸ Az ellenőrzési kritériumok a következők voltak:

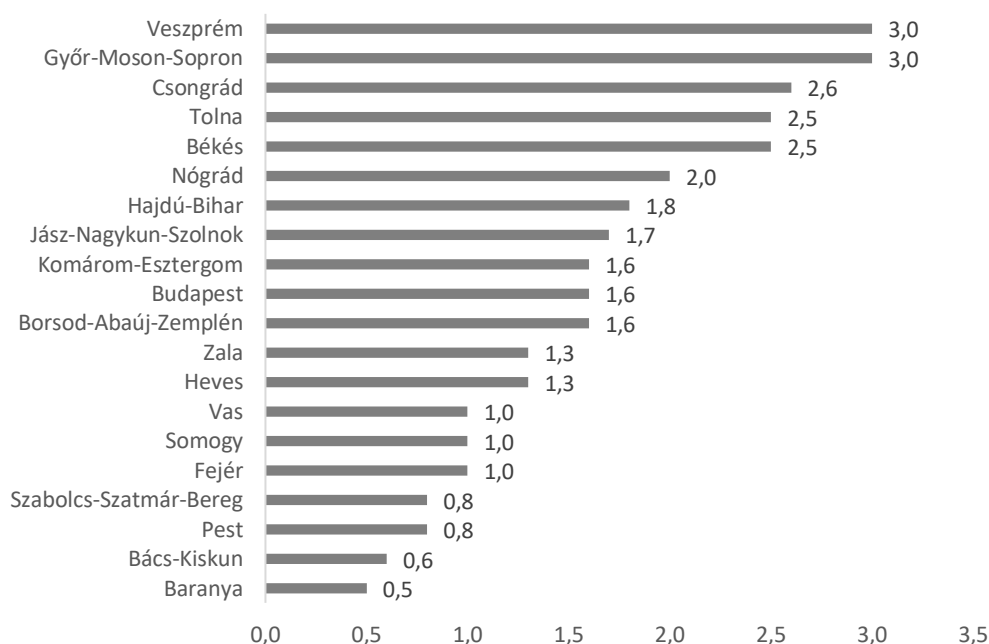
- sétaszabályok: helyes kiindulópont használata; kihagyott lakások/épületek megfelelő száma; a véletlen bolyongás betartása; tömbház, vagy többlakásos társasház esetén a maximális interjúszám betartása
- megkeresési szabályok: háromszori felkeresés betartása; a felkeresések helyes időpontjai (délelőtt és délután, valamint hétköznap és hétvégi napokon)
- háztartáson belüli szabályok: háztartáson belüli személykiválasztás helyessége (leggyakrabban Kish-kulcs használata); kiválasztott személyhez való visszatérés megléte
- adatérvényesség: a háztartásszerkezet megfelelő felvétele (utólagos telefonos ellenőrzés eredményei alapján); választadási arány szélsőséges, esetleg érvénytelen, valószínűtlen értéke

A módszertan általános értékelésénél olyan problémákra koncentráltunk, mint a hiányos demográfiai adatok kezelése, a sétaszabály szerinti 'kimaradt' háztartások területi szintű egyenletes eloszlásai, valamint a módszertan időbeli változásainak hatásai, mint a megváltoztatott Kish-kulcs kiválasztási szabályok, valamint az elektronikus és automatizált eszközökre való áttérések hatásai (gépi séta-kiindulópont kijelölés, nyomtatott segédanyagok helyett CAPI segédanyagok).

A kiértékelés eredményét megyei bontásban közöljük a 2.2.1 ábrában. A jelentős megyei eltérések és a dokumentációk pontatlansága felveti azt a problémát, hogy ha ezeket az eredményeket tekintjük kutatásunk kiinduló, mintakeretül szolgáló adatbázisának, hibás kiinduló pontból indítjuk a vizsgálatot, hiszen elképzelhető, hogy ezek nem megfelelő pontossággal reprezentálják a hazai kiesési arányokat (akár egy visszatérő, vagy rendszer-szintű hiányosság, hiba okán).

Első, a kutatás során hozott és a szerkezetet érintő nagyobb horderejű döntésünk tehát az volt, hogy a mintakeret kialakításában csak a csökkenőmintás kutatások címlistáit érdemes használni. A mintakeretül szolgáló adatbázis ekkor tehát a Tárki elmúlt 5 évében lebonyolított csökkenőmintás kutatások „rossz”, azaz sikertelen címeit tartalmazta. Ez összesen 20.959 címet tartalmazott (2.2.1 táblázat). Adatbázisunk alapján az általános értelemben vett nemválaszolás (el nemérés és válaszmegtagadás együttese) országos átlaga pedig 40,8 százalék (2.2.2 táblázat), ami összhangban áll korábbi kutatások és másik kutatóintézetek által mért arányokkal.⁹

2.2.1 ábra Véletlensétás kutatások kiértékeléséből származó átlagos hibapontok megynként (0-5ig terjedő skálán)

⁹ A nemzetközi hasonlóságokkal és különbségekkel jelen kutatási beszámolóunk Függelékében található „A nemzetközi surveyek módszertani diverzitása a nemválaszolás szempontjából” című tanulmány foglalkozik.

2.2.1 táblázat A mintakeret adatbázis címei év szerint

	N	%
2012	5098	24,3
2014	5418	25,9
2015	10443	49,8
	20959	100,0

2.2.2 táblázat A mintakeret adatbázis címei sikeresség szerint

	N	%
válaszolt	12416	59,2
nem válaszolt	8543	40,8
	20959	100,0

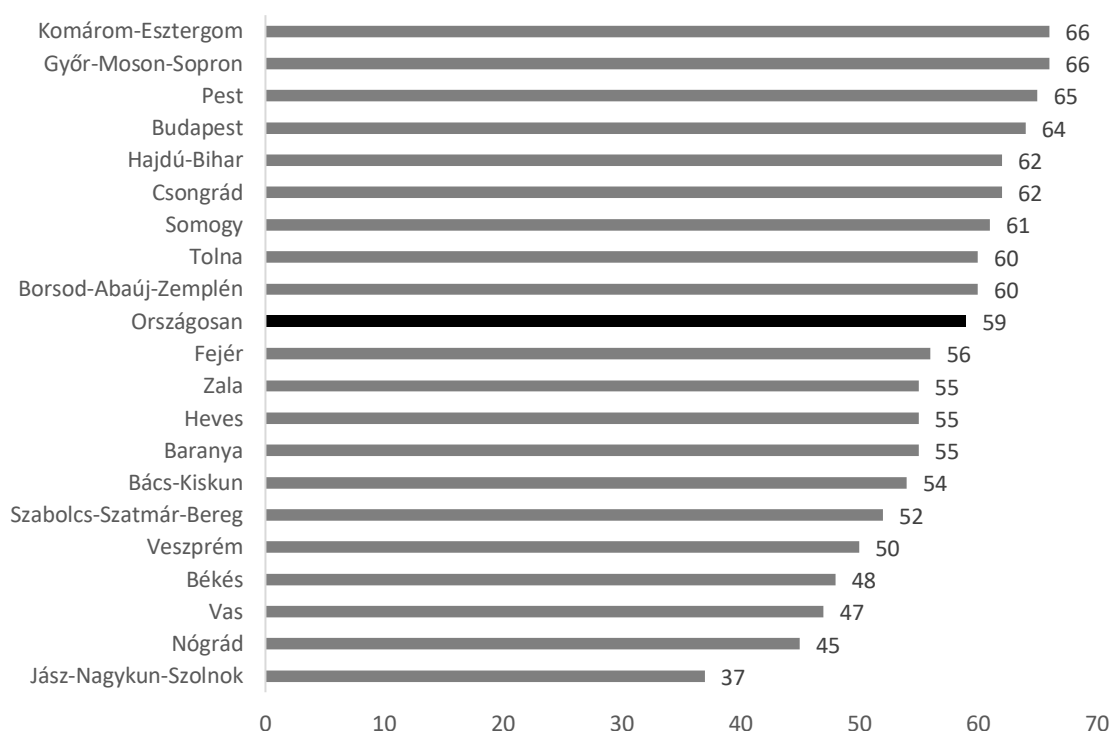
2.2.2 Megyére szűkített, vagy országos vizsgálat?

A kutatási tervünkben szereplő alapvető szerkezet – pilot felmérés lévén – nem országos lefedettségűre, hanem (költségtakarékossági okokból is) előre kiválasztott megyékben volt tervezve, melyek kijelölésekor a következő szempontokat vettük figyelembe:

- az országos átlagtól ne térjen el a megyén belül tapasztalható válaszmegtagadási arány
- az átlagosnál magasabb legyen a címek darabszáma (azaz olyan megyében végezzük az adatfelvételt, ahol sok felmérés készült az elmúlt években, így több címmel tudunk dolgozni)
- a megye településszerkezete ne rendelkezzen speciális tulajdonságokkal, hiszen ez egyrészt torzíthatja a válaszmegtagadási és elérhetetlenségi mintázatot, másrészt nehezíti az adatfelvételt

A megyei elemszámok vizsgálatakor az eredetileg tervezett három megyét kettőre redukáltuk, mert fontosabbnak tartjuk azt, hogy kevesebb homogénebb területről több adatot gyűjtsünk, ami miatt az eredmények és az ezekből származó következtetések egyértelműbbek lehetnek. A fenti szempontok alapján a kiválasztott két megye Bács-Kiskun és Fejér megye lett. A döntés alapjául szolgáló megyei arányokat a 2.2.2 ábra tartalmazza.

2.2.2 ábra Megyéenkénti válaszadási hajlandóság (%), a sikertelen címek darabszámaival (N=12 416)

Ezután a kutatási/adatfelvételi terv validálását a kérdőívek megtervezésével végeztük el. Ekkor megpróbáltuk – habár előzetesen – minél részletesebben átgondolni és kidolgozni azokat a kérdéseket, amiket a felmérés során fel fogunk tenni a válaszadóknak és részletesen összegyűjtöttük azokat az információkat, melyekre a válaszadási hajlandóság becslésére szükségünk lesz.

Szintén fontos dimenzió volt az is, hogy számba vegyük az elérhetőség esélyeit. Ennek alapján a következő két korlátot azonosítottuk:

- (1) az elmúlt 5 éves periódus túl nagy idő ahhoz, hogy kizárjuk az elköltözések miatti problémákat. Ez kutatásunk esetében azért különösen fontos, mert azzal, hogy magas lesz azoknak a háztartásoknak a száma, akiket az eltelt idő változásai miatt nem találunk meg, torzítjuk a megkeresés hatékonyságához kapcsolatos eredményeinket, illetve nem fogjuk tudni megfelelő biztonsággal kizárni ezt a hatást;
- (2) eltérések tapasztalhatóak a különböző – azonos módszertannal elvégzett – kutatások kérdőíveiben, illetve a megkereséssel kapcsolatos információk gyűjtésében. Habár ezek az eltérések nem mindig számottevőek, ahhoz, hogy egy egységes kérdőívet készítsünk az új felkereséshez, a korábbi kiinduló adathalmaz információit le kell szűkíteni a legnagyobb közös halmazra, mely annál kisebb minél több kutatást vizsgálunk.

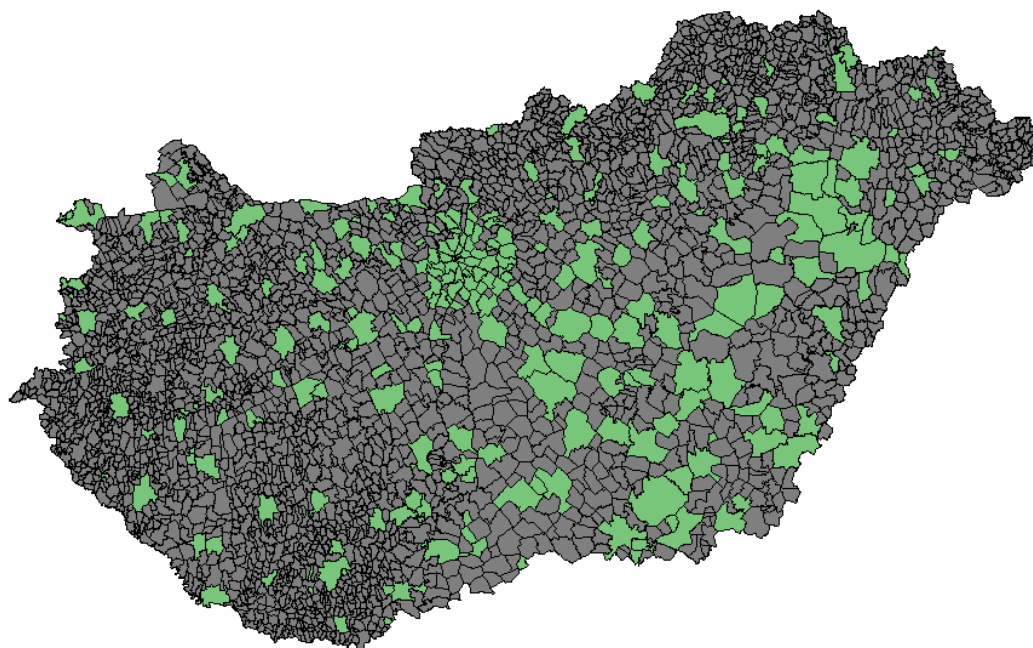
Mindezek alapján úgy döntöttünk, hogy eredményeink annál megbízhatóbbak lesznek, minél kevesebb és frissebb adatbázist használunk kiinduló mintakeretként (és egyben alapvető

összehasonlítási pontként). Végso döntésünk alapján a European Social Survey (ESS) felmérés 8. hullámának adatai mellett döntöttünk¹⁰:

- ezáltal lehetővé vált, hogy a korábbi két megye helyett országos szinten vizsgálódjunk, ami egy sor új összehasonlítási lehetőséget is felszínre hozott.
- a kiválasztott adatbázis miatt meg tudtuk tenni, hogy nemzetközi módszertani irányelveket követő vizsgálat legyen a kiindulópontunk (mely egyébként az eredmények szakmai kommunikációja tekintetében is könnyebbé fog hozni), illetve
- így lehetőségünk van a nemzetközi nemválaszolási trendek egyenes hozzákapcsolására az összehasonlítás szempontjából, ami viszont új dimenziót nyithat a későbbi elemzések esetében.

A European Social Survey 8. magyarországi hullámának területi lefedettségét a 2.2.3 ábra tartalmazza.

2.2.3 ábra Az ESS 8., magyarországi hullámának területi lefedettsége (térkép az ESS mintába került településekről)

¹⁰ A European Social Survey-t (ESS) az Európai Bizottság kezdeményezte 2001-ben abból a célból, hogy két évente nemzetközileg összehasonlító adatokat nyerhessen az európai társadalmak demográfiai, társadalmi állapotáról, a lakosság politika és közéleti preferenciáinak alakulásáról és a társadalmi attitűdök, illetve a cselekvéseket befolyásoló értékek változásairól. (<http://ess.tk.mta.hu/>) A Magyar Tudományos Akadémia két intézete, a Szociológiai Kutatóintézet és a Politikatudományi Intézet a kezdetektől fogva a nemzetközi együttműködés tagja volt, magát az adatfelvételt pedig (1-1 hullám kivételével) a Társi végezte. Az empirikus adatfelvétel során egy körülbelül egyórás kérdőív lekérdezésére kerül sor, amelyben a kérdések szövege és sorrendje megegyezik minden országban, és a kérdezettek kiválasztása is azonos elvek és módszertan alapján történik. Legfontosabb módszertani iránymutatás az, hogy a kutatások az egyes országokban a 15 éven felüli népességre vonatkoznak nem, életkor, lakóhely és iskolai végzettség szerint reprezentatív mintát jelent, a minta nagysága pedig Magyarország esetében jellemzően 1500–2000 fő között mozog. A 8. hullám esetében nagyjából 4000-es kiinduló mintából 1600 sikeres interjú készült.

A legfontosabb kutatói döntéseinket tehát a következő pontokban tudjuk összefoglalni:

- I. Az elmúlt 5 évben végzett véletlenszerű és csökkenőmintás kutatások csoportját leszűkítettük a csökkenőmintás kutatások csoportjára, mely mintakeretként szolgál két megye esetében;
- II. Az elmúlt 5 évben végzett csökkenőmintás kutatások közül kiválasztottuk a legfrissebb felmérést, melyből nem mintát veszünk, hanem annak eredeti címlistáját teljeskörűen felkeressük, ezáltal az eredetileg kiválasztott két vizsgálatba bevont megye helyett kiterjesztettük a vizsgálatot országos szintre.

3. A KUTATÁSBAN HASZNÁLT „RE-CONTACT” MÓDSZERTAN MEGVALÓSÍTÁSA (SCHNEIDER MIHÁLY – SZEITL BLANKA)

Kutatásunk alapvető koncepcióját, illetve egyben újdonságát a „re-contact”-forma adja. Minden survey kutatás esetében az eredmények elsődleges értékelésénél az adatok érvényességére, illetve megbízhatóságára helyezük a hangsúlyt. Az érvényesség röviden azt jelenti, hogy megfelelően operacionalizáltuk-e a kutatási kérdésünket/kérdéseinket és így a kérdőív megalkotásával valóban arra kapunk választ, amire választ szeretnénk kapni. Az adatok megbízhatóságával emellett azt vizsgáljuk, hogy mennyire stabilak az eredményeink, azaz mennyire lehetünk benne biztosak, hogy adott értékek nem a véletlen művei. A megbízhatóságot éppen a következő kérdéssel szokás példázni: *Ha megismételnénk a felmérést, ugyanezeket az eredményeket kapnánk?*

Kutatásunk „re-contact”-formája tehát a válaszadási mintázatok megbízhatóságát vizsgálja azzal az alapvető, mégis igen ritkán kivitelezett tesztel, hogy újra elvégzünk egy vizsgálatot. A kiinduló vizsgálat tehát, az előző fejezetben körvonalazott kutatási döntések alapján a European Social Survey felmérés 8. magyarországi hulláma volt, melyet a Tárki 2017 decemberében készített el. A Re-contact vizsgálatot Bizalom-kutatásnak neveztük el. Az a tény, hogy ez egy korábban lekérdezett minta újrakeresése volt, csak a kutatók előtt volt ismert, a kérdezői apparátus ezzel nem volt tisztában.¹¹

A következőkben elsőként a kérdőívek szerkezetét és a kérdésblokkok tartalmi csoportjait ismertetjük (3.1. fejezet), majd a 3.2. fejezetben az adatfelvétel részletes leírásával folytatjuk: a mintavétel (3.2.1. fejezet), és a terepmunka (3.2.2. fejezet) bemutatása után az adatfelvételek főbb adatait vetjük össze (3.2.3. fejezet).

¹¹ Ilyen esetekben a módszertani kísérlet jelleget több szempont alapján is érdemes a háttérben tartani: egyrészt azért, mert a legfőbb célunk az összehasonlítás lesz, így teljesen megegyező körülményeket kell teremtenünk a korábbi kiinduló felméréssel, amibe az is beletartozik, hogy a vizsgálat céljai közül is pontosan ugyanolyan és ugyanannyi információt adunk át a kérdezőknek és az instruktorknak. Másik oka az, hogy ilyen esetekben félő lenne, hogy a kérdezők saját korábbi munkájuk ellenőrzésének tekintik ezt az új adatfelvételt és emiatt igyekeznek a korábbi felkeresési eredményeknek megfelelőt produkálni minden kijelölt cím esetében. Ezt a típusú torzítást feltétlenül el kellett kerülnünk.

3.1 A kérdőívek és kérdésblokkok

A kutatás során két külön kérdőívvel dolgoztunk (a kérdőíveket az *M1* és az *M2 melléklet* tartalmazza): megkeresési lap (1) és főkérdőív (2). E két kérdőív célja és kitöltési módja is eltérő. Közös bennük, hogy mindkettőt CAPI módszerrel végzik el a kérdezők, de míg a főkérdőívre klasszikus módon a kérdezett válaszol, addig a megkeresési lap kérdéseire a kérdező maga válaszol. A kutatási szerkezet szempontjából a megkeresési lap szerepe kulcsfontosságú¹²: ezeket az adatokat a kérdező minden kijelölt címre kitölti, nem csak a sikeres címekre, azaz az itt szereplő információk a teljes mintára birtokunkba kerülnek.

A főkérdőív szerkezete is több fő egységre bomlik:

- alapvető demográfiai adatok
- attitűdkérdések az ESS kérdőívből
- bizalom blokk
- nyitott kérdések

A kérdések összeválogatásakor és megszerkesztésénél számos szempontot kellett figyelembe vennünk. Egyrészt fontos volt az, hogy a lehető legnagyobb mértékben ugyanannál a kérdésfeltevésnél, válaszlehetőségeknél, megfogalmazásoknál maradjunk, hogy az elemzés során minél nagyobb mértékben legyen lehetőségünk az eredmények közvetlen összevetésére. Másrészt azokat a kérdéseket kellett összeválogatnunk, melyeket a válaszmegtagadás, illetve a megkeresés sikeressége esetében az elemzésbe be tudunk vonni. Itt támaszkodtunk korábbi témába vágó kutatásokra, illetve a válaszmegtagadás, elérhetetlenség klasszikus elméleteire/hipotéziseire. Harmadrészt bizalommal kapcsolatos kérdéseket vettük be a kérdőívbe, mely elképzelésünk szerint fontos dimenziója a nemválaszolásnak Magyarországon.

A kérdőívek véglegesítésénél a szokásosnak mondható szempontokat is fókuszban tartottuk: a kérdőív hossza, optimális belső struktúrája, követhetősége, illetve képernyőn történő vizuális megjelenítése.

3.2. Az adatfelvételi folyamat leírása

Ebben a részben az adatfelvételi folyamat két legfontosabb részét, mintavételt és a terepmunka leírását részletezzük. A „re-contact” forma legfontosabb pillére az, hogy a két felmérés eredményeit a lehető legtöbb tényező szerint megegyezőnek tekinthessük és kizárjuk azokat a zavaró, vagy torzító hatásokat, melyek téves következtetésekhez vezethetnek. Leggyakrabban ezek a terepmunka szervezéséhez, a kérdezők változó számához, illetve fluktuációjához, vagy a mintavételi terv megváltoztatásához köthetőek. Ezt szem előtt tartva adjuk meg a terepmunka leírását.

¹² A kérdezők a megkeresési lapon egyrészt a mintába kerülő címek kontaktálási adatait rögzítik, azaz a felkeresések időpontját, eredményét, illetve minden ehhez kapcsolódó megjegyzést. Szintén itt rögzítik az összes kiegészítő információt, amik a címekhez kapcsolódnak: a környék jellemzője, állapota, elhelyezkedése, egyéb benyomások. A kutatásba használt megkeresési napló az M2. számú Mellékletben található.

3.2.1 Mintavétel

Az ESS adatfelvétel mintája, mint a Bizalom kutatás kiinduló mintája a magyar lakosság 15 éves, vagy annál idősebb népességét régiók és településtípusok szerint reprezentáló valószínűségi minta. A minta elkészítéséhez többlépcsős, arányosan rétegzett, valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztunk. A rétegeket régió és településtípus szerint hoztuk létre úgy, hogy a budapesti kerületek, valamint a megyeszékhelyek és megyei jogú városok önálló rétegeket alkottak.

A mintavétel első lépcsőjében a méretarányos valószínűségi mintavételi eljárás (PPS) módszerével minden rétegből kiválasztottuk azokat a településeket, amelyek a mintába kerültek.

A második lépcsőben került sor a mintába bekerülő háztartások kiválasztására. Először meghatároztuk, hogy a mintába bekerült rétegekből hány háztartásnak kell a mintában szerepelnie, a háztartások mintabeli aránya pedig megegyezik azzal az aránnyal, amekkora az adott rétegbe tartozó háztartások aránya a teljes népességen belül. (Minden réteg minden mintába bekerült településéből azonos számban kerültek a mintába háztartások.) Ezt követően, a minta konkrét kialakításához háztartási címlistát vásároltunk a Belügyminisztérium Nyilvántartásokért Felelős Osztályától. A vásárolt címlista esetében az általunk meghatározott településekről, az általunk meghatározott számú és célcsoportba tartozó háztartás adatait kapjuk meg a szolgáltatótól, amely a címeket a teljes listából egyszerű véletlen mintavételi eljárással választja ki. A címrendelés során korábbi adatfelvételi tapasztalatokra hagyatkozva a különböző mintavételi rétegek esetében más-más szorzókat alkalmaztunk a szerint, hogy mekkora megvalósulási arányokra számíthatunk (a megvalósulási arány alatt a válaszmegtagadás mellett, a lakatlan, elérhetetlen, vagy mindig üresen talált háztartásokat/házakat/épületeket is értjük). Ez alapján tehát azokon a településekre, illetve településtípusokra, ahol korábban alacsonyabb válaszadási hajlandóságot tapasztaltunk, magasabb szorzót alkalmaztunk, azaz több címet osztottunk ki.

(3.2.1 táblázat)

3.2.1 táblázat Rendelt címek és megvalósult interjúk a mintavételi rétegek esetében (ESS8 vizsgálat)

rétegek	rendelt címek	elkészült interjú	arány
Budapest kerületei	662	302	45,6%
Megyeszékhelyek és megyei jogú városok	826	277	33,5%
Közép-Magyarország város	324	106	32,7%
Közép-Magyarország község	123	43	35,0%
Közép-Dunántúl város	186	76	40,9%
Közép-Dunántúl község	153	53	34,6%
Nyugat-Dunántúl város	66	37	56,1%
Nyugat-Dunántúl község	162	63	38,9%
Dél-Dunántúl város	105	45	42,9%
Dél-Dunántúl község	170	60	35,3%
Észak-Magyarország város	197	81	41,1%
Észak-Magyarország község	170	57	33,5%
Észak-Alföld város	235	97	41,3%
Észak-Alföld község	204	130	63,7%
Dél-Alföld város	184	100	54,3%
Dél-Alföld község	187	98	52,4%
összesen	3954	1625	41,1%

Az alkalmazott mintavételi eljárásunk tehát valószínűségi minta, a célcsoport minden tagjának ismert és közel azonos az esélye a mintába való bekerülésre, így a minta segítségével begyűjtött adatokból levont következtetések – a statisztikai hibahatár mértékén belül – általánosíthatóak a teljes célcsoportra¹³.

Az ESS adatfelvétel során az ún. *címlistás, csökkenő mintás* eljárást alkalmaztunk. Ennek lényege, hogy nem alkalmazunk pótcímeket, hanem a mintavételi eljárás során eleve kalkulálunk a válaszmegtagadások, és egyéb okok miatt várhatóan kieső címek számával. Ez az eljárás a tudományosan leginkább megalapozott, a nemzetközi gyakorlatban legáltalánosabban alkalmazott szisztéma (szemben a pótcímes eljárással, amelyet a néha még előforduló magyarországi gyakorlattal szemben a nemzetközi gyakorlatban általában nem alkalmaznak).

Az adatfelvétel során a 3954 elemszámú induló mintából 3954 sikeres megkeresési lap, és 1625 sikeres főkérdőív készült el. A Bizalom adatfelvétel mintáját az ESS kiinduló 3954 esetszámú mintájából egyszerű véletlen mintavétel segítségével alakítottuk ki úgy, hogy (költségtakarékossági okokból) összesen 3000 címet választottunk ki véletlenszerűen. Ezzel meg tudtuk tartani az ESS kutatás eredeti területi lefedettségét, illetve a mintavételi módszertani szttenderdeket, melyek az

¹³ A kiválasztandó települések számát és azon belül a mintakeretbe kerülő címek számát (is) az ESS vizsgálat nemzetközileg alkalmazott egységes protokollja szerint végeztük el. Ez a protokoll rendkívül nagy számú település mintába kerülését írja elő, aminek következtében a mintába került települések közé nagyon sok olyan kellett hogy bekerüljön, ahol a megkérdezendő háztartások száma nagyon alacsony. Mindez- értékelésünk szerint – számos problémához vezet, amire később még részletesebben is kitérünk.

összehasonlítás során is fontos szempontoknak bizonyulnak, hiszen a sikerességi mutatók mintavételi szerkezetből származó torzítását kizárhatja.

3.2.2 Terepmunka

Mindkét adatfelvételt a Tárki Zrt. Adatfelvételi Osztálya végezte el, az általa működtetett országos kérdezői hálózat segítségével. A Tárki mintegy 150-200 fős kérdezői hálózata dolgozott mindkét kutatás alatt. Valamennyi kérdező területi instruktorok által szervezet csapatban végezte a terepmunkát. A 3.2.2.1 táblázat a két kutatásban dolgozó instruktorok és kérdezők számát mutatja. Az ESS8 és a Bizalom adatfelvétel terepmunkáját is a Tárki Zrt. főinstruktora irányította. A két kutatás között azonban bizonyos megyékben lecserélődött az instruktor személye: Békés, Csongrád, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben. A területi instruktorok mind a vezetőinstruktorral, mind pedig a területükön dolgozó kérdezőkkel napi kapcsolatban állnak. A területi instruktorok feladata közé tartozik az adatfelvételi munka technikai lebonyolításán – kérdőívek és instrukciók átadása-átvétele – túlmenően a területükön dolgozó kérdezők kiválasztása. Emellett az ESS8 adatfelvételét megelőzően az instruktorok képzésen vettek részt, ahol a Tárki Zrt. felelős kutatója és a projekt munkatársai készítették fel őket a terepmunkára. Az instruktorok ezután a kérdezőinek adták tovább a fontos tudnivalókat.

3.2.2.1 táblázat Az ESS8 és a Bizalom adatfelvételének főbb adatai

	ESS8	Bizalom
instruktorok száma	13	13
kérdezők száma	124	100
teljes minta	3954	3000
elkészült interjúk száma	1625	1448
kérdezőnkénti átlagos megkeresések	31,8	30,0
kérdezőnkénti átlagos elkészült interjú	13,1	14,5

Az ESS8 során a terepmunkát megelőzte egy próba adatfelvétel, amit Budapesten és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében végeztünk, összesen 30 fő megkérdezésével. A tapasztalatokat figyelembe véve készítettük el a kutatáshoz szükséges segédanyagokat. A Bizalom kutatásban már a teljes ESS kutatás tapasztalatai alapján állítottuk össze az anyagokat.

A kérdezők mindkét adatfelvételhez írásos kérdezési útmutatót kaptak, mely egyrészt felhívja a figyelmet a kérdőív kérdezési szempontból nehezebb részeire, másrészt a viszonylag ritkábban előforduló kérdezési helyzetek megoldásához és speciálisabb kérdésekhez ad iránymutatást. A külön instrukciókkal ellátott kérdéseket a Tárki Zrt. adatfelvételi munkatársai gyűjtötték össze a próba tapasztalatai és saját belátásunk szerint. A kérdezőknek átadott útmutató továbbá a vizsgálat célját¹⁴ is tartalmazza, felkeltve ezzel a kérdező érdeklődését a kutatások iránt. A kérdés és a válaszadás könnyítésére mindkét kutatásban válaszlap füzetek segítettek a kérdezők munkáját. A válaszfüzetek a bonyolultabb válaszstruktúrával, hosszabb válaszokkal rendelkező kérdéseket tartalmazza. Így ezen kérdések válaszait a válaszadó maga is elolvashatja, így

¹⁴ A Bizalom kutatás esetében egy általánosan megfogalmazott cél került említésre.

könnyebben értelmezheti, ezzel gördülékenyebbé téve az interjút. Arról, hogy mely kérdések szerepeljenek a válaszlap füzetben, szintén a Társi munkatársai döntöttek, a próba és a korábbi kutatások tapasztalatai alapján. Emellett a kérdezők mindkét kutatásban megkeresési lapokkal dolgoztak, amin minden egyes cím minden egyes megkeresési eredményét rögzítették.

Az ESS8 és a Bizalom kutatás is CAPI rendszerben került lebonyolításra. Ez azt jelenti, hogy a kérdezők tableten / lapon kérdeztek. A CAPI rendszer működtetését a Társi Zrt. adatfelvételi munkákban jártas, programozó kollégája végezte. A terepmunka során segítséget nyújt a programmal és az eszközök használata során felmerült problémákkal kapcsolatban. Emellett ő készíti el és küldi meg a nyers adatbázisokat a Társi Zrt. adatfelvételi, elemző munkatársainak.

Az 3.2.2.2 táblázatban található az ESS8 és a Bizalom adatfelvétel kérdezői hálózatának megyére lebontott adatai. A táblázatban látható, hogy melyik megyében hány kérdőív készült és ezt hány kérdező végezte el. Emellett megtalálható a kérdezők átlag életkora is. Az ESS8 terepmunka során 13 kérdező két megyében is kérdezett, míg a Bizalom kutatásban 7 fő kérdezett két megyében. Ezek nagyrészt olyan kérdezők voltak, akik instruktora több megyéért felelős. Illetve mindkét adatfelvétel során volt egy-egy problémás megye, melyek részleteit a következő fejezetben (3.2.3 fejezet) tárgyaljuk.

3.2.2.2 táblázat Kérdezői hálózat az ESS8 és a Bizalom adatfelvétel során

megye	lekérdezett kérdőívek		kérdezők száma		átlagos kérdőív szám		kérdezői átlag életkor	
	ESS	Bizalom	ESS	Bizalom	ESS	Bizalom	ESS	Bizalom
Budapest	302	241	21	14	14,4	17,2	48,9	48,7
Baranya	78	62	7	6	11,1	10,3	57,3	53,2
Bács-Kiskun	120	77	8	7	15,0	11,0	56,7	52,6
Békés	64	53	4	3	16,0	17,7	48,8	62,2
Borsod-Abaúj-Zemplén	126	136	6	5	21,0	27,2	67,8	67,3
Csongrád	76	62	6	3	12,7	20,7	61,6	60,5
Fejér	67	78	8	8	8,4	9,8	51,7	55,4
Győr-Moson-Sopron	62	32	7	3	8,9	10,7	41,9	62,2
Hajdú-Bihar	72	106	7	7	10,3	15,1	42,1	52,9
Heves	34	44	4	3	8,5	14,7	53,7	57,5
Komárom-Esztergom	42	47	4	4	10,5	11,8	43,8	42,3
Nógrád	15	18	2	3	7,5	6,0	45,3	55,9
Pest	153	172	19	18	8,1	9,6	46,7	48,2
Somogy	56	45	4	3	14,0	15,0	50,3	50,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	103	78	5	4	20,6	19,5	55,6	50,7
Jász-Nagykun-Szolnok	93	60	6	4	15,5	15,0	55,8	64,9
Tolna	16	15	5	2	3,2	7,5	57,2	45,7
Vas	52	52	3	2	17,3	26,0	36,7	38,2
Veszprém	48	40	6	4	8,0	10,0	62,8	62,7
Zala	46	30	5	4	9,2	7,5	54,2	56,7
összesen	1625	1448	124	100	13,1	14,5	52,4	53,8

A terepmunka során a Tárki kérdezői a következők szerint jártak el:

- A mintába került háztartásokat kérdezőink személyesen keresték meg. Minden címet legalább háromszor kellett felkeresniük, két különböző napszakban. A hét közbeni megkeresés egyikének este 6 óra utáni időpontra kellett esnie¹⁵.
- Minden felkeresést (akár sikeres, akár nem) részletesen dokumentálniuk kellett. A sikertelen felkeresések esetében adott kódok alapján pontosan dokumentálni kellett a kiesés okát.
- A kérdezők minden felkeresés esetében részletesen dokumentálták az adott épület, illetve háztartás jellegzetességeit is az előzetesen meghatározott szempontok alapján (pl. épület jellege, állapota, szemét, vandalizmus, stb.)
- Az adatfelvétel során egy kérdező a kérdezési és adathitelességi szempontból meghatározott optimális interjúszámnál több interjút nem készíthetett el (ami az ESS adatfelvételek általános elvárásai szerint maximum 50 interjút jelentett). E feltétel betartásának kontrollját a területi instruktorok, illetve a kérdezőknek az adatfelvételi szerverrel történő rendszeres kommunikációjának figyelemmel kísérése biztosította.

A kérdezőket szigorúan ellenőriztük. Az ellenőrzés első szintjét a területi instruktorok végezték, második szintjét az adatok számítógépes ellenőrzési folyamata jelentette. Emellett telefonos ellenőrzést is végzett mindkét kutatás esetén a Tárki Zrt. telefonos ellenőrző csapata. Ennek keretében mindkét kutatásban az általános ellenőrzési protokollnak megfelelően az elkészült interjúk 20-20%-át kerestük fel telefonon a terepmunkát követően.

3.2.3 Az adatfelvételi folyamat főbb adatai

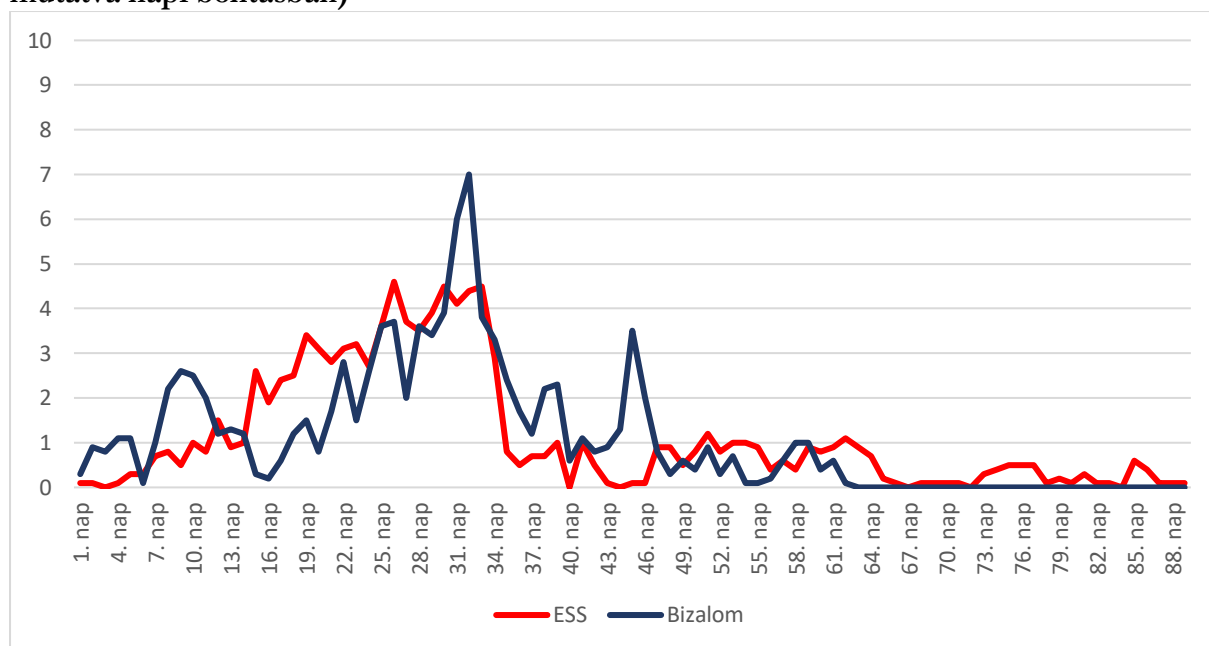
Kérdezőink mindkét kutatás során személyesen keresték fel a mintába került személyeket. A két kutatás adatfelvétele az év más időszakában zajlott, különböző hosszúsággal.

- Az ESS8 2017. május 1-től 2017. szeptember 16-ig tartott. Összesen 138 napig, ebből 89 napon készült interjú. Az adatfelvétel nagy része 2017 július végével befejeződött, azonban Győrben csak ezek után kezdték el a kérdezést. A győri munkát szomszédos megyék kérdezői végezték el, mert a TÁRKI éppen nem állt szerződésben helyi instruktorral.
- A Bizalom kutatás 2018. december 8-tól 2019. február 15-ig tartott. Összesen 69 napig, ebből 62 napon készült interjú.

A 3.2.1 ábrán a teljes adatfelvétel időbeni lefutása szerepel. Ezen jól látható, hogy a két terepmunka nagyjából hasonló ritmusban haladt. Mindkét kutatás az első 30 nap után érte el napi legjobb teljesítményét.

¹⁵ Az elvárás a legalább háromszori megkeresés volt, de az esetek többségében ennél többször is megpróbálkoztak a kérdezők az adatfelvétellel azokon a címeken, amelyeket az első két alkalom egyikében sem értek el.)

3.2.1 ábra A teljes adatfelvétel időbeli megoszlása (az összes elkészített interjú arányát mutatva napi bontásban)

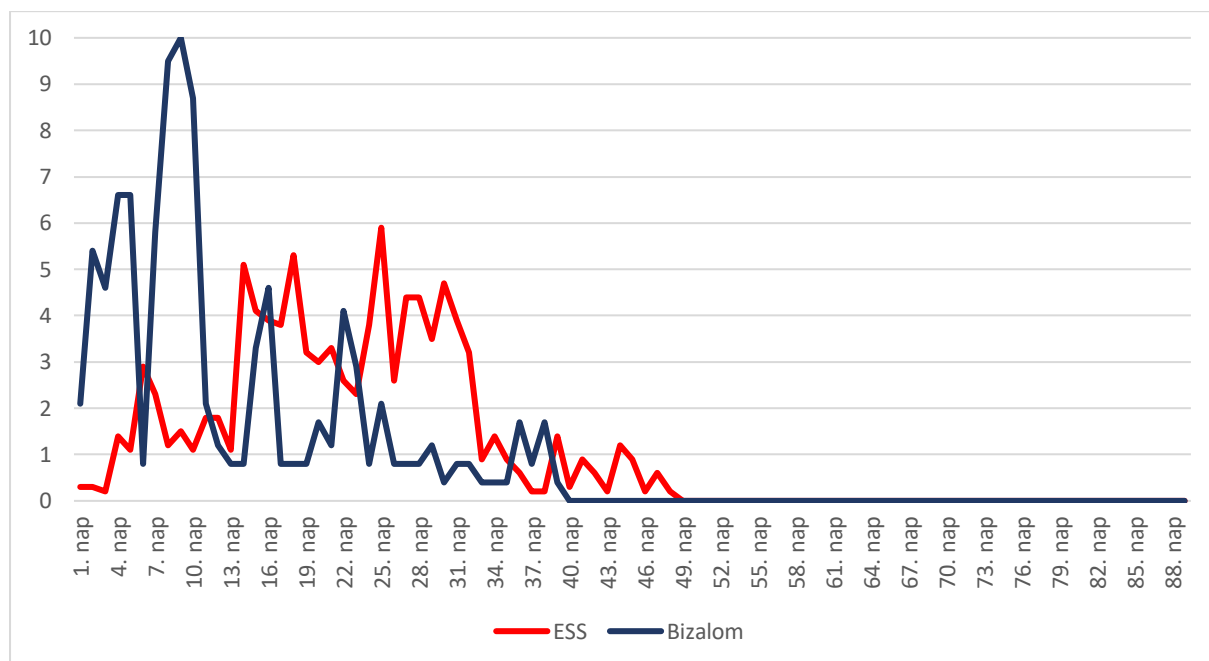

Az előző fejezetben említettük, hogy a terepmunka során mindkét kutatás alatt adódtak nehézségek.

- Az ESS8 kutatásban a győri instruktorunk a terepmunka közben kiszállt a projektből, ezért más megyék kérdezői is kérdeztek Győr-Moson-Sopron megyei településeken. Ennek köszönhető, hogy az ESS8 adatfelvétel teljes hossza kitolódott majdnem 6 héttel. Míg augusztus elején mindegyik megye elkészült az előírt interjűmennnyiséggel, addig Győrbe vissza kellett menni szeptemberben befejezni a megkezdett munkát.
- A Bizalom kutatás időszakában nem volt Békés megyében instruktorunk, ezért ott is más instruktorok kérdezői teljesítették a terepmunkát.

A budapesti haladás (3.2. 2 ábra) kissé különbözött a két kutatásban. Míg az ESS8 során a tendencia nagyjából követte az országosat, addig a Bizalom terepmunkájával az első 10 nap haladtak a legjobban a budapesti kérdezők. Azonban összességében mindkét kutatás alatt Budapesten végeztek az adatfelvétellel az egyik leggyorsabban a megyék közül.

3.2. 2 ábra A budapesti adatfelvétel időbeli megoszlása (az összes elkészített interjú arányát mutatva napi bontásban)

4. EREDMÉNYEK (SZEITL BLANKA – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY)

Ahogy korábban részletesen ismertettük, a vizsgálat alapvető célja az empirikus adatfelvételekből való kiesés (nem válaszolás, vagy a kapcsolatteremtés meghiúsulása) mechanizmusainak, illetve hatásainak tanulmányozása volt.

A kutatás eredményeinek ismertetését azzal kezdjük, hogy bemutatjuk a sikeresség és a meghiúsulás arányait a két külön felmérés esetében, illetve a re-contact adatfelvétel módszertani sajátosságaira koncentrálna (4.1. fejezet). Ezt követően a 4.2. fejezetben a meg nem találtak profiljait mutatjuk be előbb a csoportra jellemző általános tulajdonságok mentén, majd kifejezetten település-jellemzőkre, illetve adatfelvételi metaadatokra koncentrálna. Végül magyarázó modellek felállításával keresünk összefüggéseket egyfelől a megkeresés eredményességét jelző változók, másfelől a különböző magyarázó tényezők között (4.3. fejezet).

4.1 A sikeresség és a meghiúsulások arányai (leíró elemzés)

A két vizsgálat alapvető sarokszámait az 4.1.1 táblázat mutatja be. Az ESS vizsgálat nyolcadik hullámában 3954 címen kíséreltük meg a kapcsolatteremtést (4.1.1 táblázat). Ebből végül sikerült 1626 kitöltött kérdőívet elérnünk. A Bizalom kutatásban a megkeresett háromezer esetből 1448 sikeres interjú született, 1552 esetben pedig csak a megkeresést dokumentáló un. megkeresési lap lett kitöltve a kérdezők által.

4.1.1 táblázat A két vizsgálat esetszámai

	Bizalom minta, sikertelen	Bizalom minta, sikeres	nem Bizalom minta	összesen
ESS minta, sikertelen	1091	676	562	2329
ESS minta, sikeres	461	772	392	1625
	1552	1448	954	3954

A két vizsgálat együttes eloszlását pedig a 4.1.2 táblázat mutatja.

4.1.2 táblázat Az összes megkeresés százalékos megoszlása aszerint, hogy melyik vizsgálatban milyen részletezettségű információ áll rendelkezésre

	Bizalom minta, sikertelen	Bizalom minta, sikeres	nem Bizalom minta	összesen
ESS minta, sikertelen	27.6	17.1	14.2	58.9
ESS minta, sikeres	11.7	19.5	9.9	41.1
összesen	39.3	36.6	24.1	100.0

Az ESS minta 24.1 százalékát, 954 esetet (költség-korlátok miatt) nem vettük be a második hullámba. Ebből 392 olyan eset, amelyeket lekérdeztünk az ESS-ben, de nem kérdeztünk a Bizalomban, és 562 olyan eset, amelyet valamilyen oknál fogva nem találtunk meg az ESS-ben és nem is kerestünk a Bizalom-ban. Ehhez adódik hozzá az az 1091 eset (a teljes mintakeret 27.6 százaléka) amelyet egyik vizsgálatban sem sikerült lekérdezni. A teljes minta 19.5 százalékaról, 772 esetről rendelkezésre áll mindkét lekérdezett kérdőív, plusz az adott adatfelvételekhez tartozó megkeresési lapok információi. Van ezeken kívül 461 olyan eset, amelyről csak az ESS kérdezés zajlott és 676 olyan eset, amelyről csak a Bizalom kérdőív adatai állnak rendelkezésre.

Ki kell emelni: a mi mostani kutatásunk szempontjából mindegyik kombinációnak fontos jelentősége van, különösen azzal együtt, hogy az egyik, másik vagy mindkét adatfelvétel szerint „sikertelen” esetekre vonatkozóan is rendelkezünk információkkal (a megkeresett lakcímek jellemzői, a települések adatai, a meghíúsulások okai stb.).

Első körben nézzük meg a sikeresség mutatóit a mintában (4.1.3 táblázat). Az ESS vizsgálatban a megkeresett 3954 személy 41.1 százalékaról sikerült teljes kérdőívet kitölteni. A Bizalom vizsgálatban (3000 fős mintakeret) 48.3 százalék volt ez a sikerességi mutató, tehát magasabb, mint amit teljesen „szűz” terepen sikerült elérnünk. Ez utóbbi átlag azonban természetesen két részhalmazból tevődik össze. Az első vizsgálat mintájának sikeresen meginterjúvolt tagjai között 62.6 százalék lett a második körös sikeresség, míg az ESS-ben sikertelenül keresett esetek 38.3 százalékát sikerült megkeresni a második körben.

Mindebből két dolog következik. Egyfelől: egy adott vizsgálat sikertelen eseteit nem szabad „reménytelennek” tekinteni, hiszen az ő körükben is majdnem akkora volt a második körös elérés, mint amekkora magában a fő vizsgálatban volt (38.3 százalék a 41.1 százalékhoz

viszonyítva). Másfelől pedig az, hogy egy adott alkalommal lekérdezzünk egy mintát, majd egy év vagy esetleg több idő múlva visszamegyünk hozzájuk, szintén nem reménytelen, sőt.

4.1.3 táblázat A sikeres megvalósulások aránya a két vizsgálatban, a releváns kiinduló mintakeretekhez képest, %

	sikeresség az ESS mintában (n=3954)	sikeresség a Bizalom mintában (n=3000)
teljes (ESS illetve Bizalom) minta	41.1	48.3
sikertelen ESS minta	-	38.3
sikeres ESS minta	-	62.6

A **sikertelenségnek két nagyobb okcsoportja** létezik. Egyik esetben megtaláljuk a személyt, de nem sikerül vele kérdőívet készíteni (mert például valamilyen okból megtagadja a válaszadást), a másik esetben pedig nem találjuk meg a személyt (mert például tartósan nem elérhető, esetleg külföldön van, vagy éppen már nem azon a címen lakik, illetve az is lehetséges, hogy egyszerűen a mintakeretben szereplő cím rossz, nem is lakásként funkcionál, nincs olyan házszám, stb.). Előbbieket **„elutasítóknak”** fogjuk összefoglalóan nevezni, utóbbiakat pedig **„elérhetetleneknek”** vagy **„megtalálhatatlannak”** fogjuk hívni.

Az ESS vizsgálat 2329 sikertelen esetéből 1198 volt az elutasítás és 1131 a meg nem talált esetek száma. A Bizalom vizsgálatban az 1547 sikertelen esetből 824 volt elutasítás és 723 eset bizonyult elérhetetlennek. A két vizsgálat együttes adatainak belső megoszlását a „létár” kedvéért tovább részletezi a 4 táblázat. Érdekesebb azonban ennél, ha kiszámolunk néhány arányt a 4.1.4 táblázatból, amelyek jobban mutatják a sikertelenség okainak belső megoszlását.

4.1.4 táblázat Az ESS és a Bizalom vizsgálatban elért és el nem ért esetek megoszlása

	ESS		Bizalom	
sikeres	1625		sikeres	1453
elutasítás	1198		elutasítás	824
nem találtuk	1131		nem találtuk	723
összesen	3954		összesen	3000
			nem Bizalom minta	954
			összesen	3954
	Bizalom: sikeres	Bizalom: elutasítás	Bizalom: nem találtuk	
ESS sikeres	772	257	204	1233
ESS elutasítás	377	340	205	922
ESS nem találtuk	304	227	314	845
összesen	1453	824	723	3000

Mindezt az 4.1.5 táblázatban követhetjük nyomon. A Bizalom vizsgálatban kismértékben alacsonyabb volt az elutasítások aránya (27.5 százalék) az ESS vizsgálat hasonló arányához (30.3 százalék) képest. Jól látszik az is, hogy a Bizalom esetében akkor volt magasabb az elutasítási ráta (36.9 százalék) amikor az „előtörténet” az ESS-ben az elutasítás volt. Az ESS-ben sikeres megkérdezettek között a második körös elutasítás mindössze 20.8 százalékos volt.

Hasonló természetű különbségek lelhetők fel a meg nem találásokra vonatkozóan is. Az ESS mintakeret 28.6 százalékát nem tudtuk lekérdezni azért, mert nem találtuk népeségnyilvántartótól kapott adatokkal rendelkező személyt. Ez a fajta meg nem találás valamivel alacsonyabb (24.1 százalékos) volt a Bizalom vizsgálatban, és természetesen szóródott aszerint, hogy az adott címnek mi volt az ESS vizsgálatban az „előtörténete”. A korábban sikeresen lekérdezettek körében 16.5 százalék, a korábban elutasítók körében 22.2 százalék és a korábban nem találtak körében 37.2 százalék volt a meg nem találás aránya. Ebből megint csak azt a tapasztalatot szűrhetjük le, hogy van értelme az újra megkeresésnek, hiszen olyan esetekben is lehetségessé válik a kapcsolatteremtés (még akkor is, ha nem feltétlenül lesz sikeres), ahol egyszer már nem sikerült, mert nem találtuk (adott szabályok és adott mennyiségű megkeresés előírása mellett).

4.1.5 táblázat Sikertelenségi arányok (az összes címhez képest, százalék)

ESS, elutasítások aránya a teljes ESS mintakerethez képest	30.3
Bizalom, elutasítások aránya a teljes Bizalom mintakerethez képest	27.5
Bizalom adatfelvétel, elutasítási arány azok körében, akikkel az ESS kérdezés sikeres lett	20.8
Bizalom adatfelvétel, elutasítási arány azok körében, akikkel az ESS kérdezés elutasítás miatt nem lett sikeres	36.9
ESS, meg nem találtak aránya a teljes ESS mintakerethez képest	28.6
Bizalom, meg nem találtak aránya a teljes Bizalom mintakerethez képest	24.1
Bizalom, meg nem találtak aránya azok körében, akikre az ESS kérdezés sikeres lett	16.5
Bizalom, meg nem találtak aránya azok körében, akikre az ESS kérdezés elutasítás miatt nem volt sikeres	22.2
Bizalom, meg nem találtak aránya azok körében, akiket az ESS kérdezés során nem találtunk	37.2

Az egyes vizsgálatokon belül másképpen alakult a sikertelen interjúk körében az „elutasítottak” és a „meg nem találtak” aránya (4.1.6 táblázat). Az ESS-ben ez a két meghíúsulási ok nagyjából egyenlő arányban fordult elő (100 meg nem találásra 106 elutasítás jutott). A Bizalom vizsgálatban (érthető okokból) eltért ez az arány: relatíve több volt az elutasítás (114/100) különösen a már az ESS-ben is elutasítók között (166/100) és az ESS sikeresek között (126/100), miközben azoknak a körében, akiket az ESS-ben nem találtunk, a Bizalomban viszont megtaláltunk, viszonylag alacsonyabb az elutasítás aránya (72/100), ami persze százalékban még mindig kissé magasabb (72/172=41.8%) az általános elutasítottsági arányokhoz (a fentebb idézett 30.3 illetve 27.5 százalékok) képest.

4.1.6 táblázat Az elutasítás és a meg nem találás egymáshoz viszonyított aránya a különböző adatfelvételekben

	elutasítás/nem találtuk arány, százalékban
ESS	106
Bizalom	114
Bizalomban, az ESS sikeresek között	126
Bizalomban, az ESS elutasítók között	166
Bizalomban, az ESS nem találtuk között	72

4.2 Az elutasítók és meg nem találtak profilja

A továbbiakban három fontosabb tényezőcsoportot fogunk vizsgálni a sikeres kérdőívek és a megíúsulások profiljának megajzolására.

Az első csoportba **a megkérdezettek demográfiai karakterisztikumai** tartoznak. Ebből az információfajtából nem áll túl sok minden a rendelkezésünkre, hiszen például azoknak az esetében, akiket hiába kerestünk, maximum a népességyilvántartó hivataltól kapott, a mintakeretbe kerültek nemére, életkorára (életkori csoportok) vonatkozó adatok állnak rendelkezésre. Ezeken kívül a ténylegesen elért személyek esetén természetesen más, a kérdőívől kiderülő adatok is rendelkezésre állnak (ha válaszoltak az iskolázottsággal, jövedelemmel, háztartásmérettel stb. kapcsolatos kérdésekre). Ahhoz azonban, hogy az egyes alcsoportok karakterét ténylegesen össze tudjuk hasonlítani, sajnos muszáj azokra az információkra hagyatkoznunk, amelyek a legszűkebb keresztmetszetet jelentik (tehát amelyek minden releváns csoportra rendelkezésre állnak).

A második nagyobb tényezőcsoport **a kérdezettek lakókörnyezetének** milyenségével függ össze. Erre vonatkozóan egyfelől rendelkezésre állnak az adatfelvételtől származó információk (a megkeresési lapon rögzíteni kellett a környék állapotára vonatkozó kérdezői értékeléseket), másfelől külső adatforrásokból vontunk be releváns adatokat (A KSH T-STAR adataiból a település anyagi-infrastrukturális ellátottságával, az ott élők társadalmi összetételével vagy viselkedési mutatóival kapcsolatos információkat)..

Végezetül a tényezők harmadik csoportjába magának **az adatfelvételnek a jellemzői** tartoznak. A kérdés vagy a megíúsulás körülményei (mikor, hol készültek/nem készültek az interjúk) és a kérdezők alapvető adatai (instruktoraik jellemzői, illetve maguknak a kérdezőknek néhány ismert társadalmi jellemzője) tartoznak ebbe a körbe.

Az alábbiakban mindhárom kategóriára vonatkozóan közlünk összefoglaló adatokat. Az előzetes adatvizsgálatok/diagnosztika során általában a lehető legszélesebb kört vizsgáltuk meg, itt azonban csak az érdekes, statisztikailag értékelhető különbségeket mutatjuk be.

4.2.1 A megtagadók és az elérhetetlenek összetétele

Azt a kérdést, hogy „okoz-e mintatorzulást a megghiúsulás?”, azért nem érdemes részleteiben vizsgálni, mert tudjuk, hogy igen: ezért alkalmazunk súlyokat a vizsgálat elemzése előtt. Ha nem lenne szelektív minta-torzulás, nem kellene súly. A jelenlegi vizsgálat abban viszont tud hozzáadott értékkel szolgálatni, hogy

- a megghiúsulás két módja: a kontaktusteremtés kudarca (a megkérdezettek nem-megtalálása) és a válaszmegtagadás közötti különbségeket is tudjuk vizsgálni, és

több tudásunk lesz a válaszadói stabilitásról: arra is tudunk választ adni, hogy mennyire és kik tekinthetők állandó kiesőknek és kik azok, akiket egyszer sikerül, másszor nem sikerült lekérdezni stb.

Vagyis: azt a tudást, amit általában a minta elvárt összetételének és a megvalósult minta összetételének összevetéséből szerzünk, most árnyalni tudjuk azzal, hogy némiképpen belelátunk abba a fekete dobozba, ami az eltérést okozza. Ezzel a szemlélettel tekintjük át az eredményeinket.

4.2.1 táblázat Nemek szerinti torzítás a két vizsgálatban, a megkeresés eredményessége szerint

ESS státus	Bizalom státus	nők aránya, %
siker	nem kérdeztük	55.4
siker	siker	61.8
siker	elutasít	51.0
siker	nem találtuk	57.4
elutasít	nem kérdeztük	48.2
elutasít	siker	54.9
elutasít	elutasít	47.6
elutasít	siker	48.3
nem találtuk	nem kérdeztük	49.0
nem találtuk	siker	49.3
nem találtuk	elutasít	43.6
nem találtuk	nem találtuk	47.1
		52.6

A **nemek szerinti** különbségek tekintetében két érdemleges eredményt lehet rögzíteni:

- a megkérdezés sikeressége nagyobb a nők esetében: miközben összességében 52.6 százalékos volt a nők aránya a kombinált mintában, a mindkét vizsgálatban sikeres megkeresések között 61.8 százalékban voltak a nők.

- a mintakiesés esetében ez fordítva volt: azok között, akiket az első vizsgálatban nem találtunk és a másodikban elutasították a válaszadást, csak 43.6 százalékos volt a nők aránya.

4.2.2 táblázat Az iskolázottság összefoglaló mutatója a Bizalom vizsgálatban

Státusz az ESS-ben	Státusz a Bizalom-ban	Iskolázottság ^a	n=
siker	nem kérdeztük	1.68	392
siker	siker	1.78	771
siker	elutasít	1.67	257
siker	nem találtuk	1.60	204
elutasít	siker	1.69	369
nem találtuk	siker	1.76	301
összesen		1.71	2294

- a.) összefoglaló mutató, az iskolázottság változó (1 'legfeljebb szakmunkás' 2 'érettségi' 3 'felsőfok') egyszerű átlaga azoknak az esetében, akikre vonatkozóan van ilyen információ

Az **iskolázottság** szerinti eredményeket ismertető 4.2.2 táblázat mutatja, hogy

- mindkét vizsgálatban sikerrel kérdezettek iskolázottsága magasabb az átlagnál (az 1,2 és 3 értéket felvehető iskolázottság-változó egyszerű számtani átlaga 1.78 vs 1.71).
- a Bizalom vizsgálatban "elveszők" iskolázottsága alacsonyabb, mint az átlag (1.67 és 1.60 vs 1.71)

Másik metszetben figyelve (4.2.3 táblázat) azt látjuk, hogy a magasabb iskolai szinteken alacsonyabb a megtagadók és a meg nem találtak aránya is. Ez némiképpen ellentmond a várakozásainknak.

4.2.3 táblázat A különböző iskolázottsági kategóriákba tartozók esélye arra, hogy a két vizsgálat között megtagadók vagy elérhetetlenek legyenek, %

Iskolázottság	A megtagadók aránya a Bizalom vizsgálatban, %	A nem találtak aránya a Bizalom vizsgálatban
alsófok	16.9	12.9
középfok	14.2	9.5
felsőfok	12.9	8.0
átlag	15.0	11.0

4.2.4 táblázat A különböző háztartásméret- kategóriákba tartozók esélye arra, hogy a két vizsgálat között megtagadók vagy elérhetetlenek legyenek, %

háztartásméret	A megtagadók aránya a Bizalom vizsgálatban, %	A nem találtak aránya a Bizalom vizsgálatban
1,00	25.7	17.8
2,00	24.6	16.4
3,00	23.2	15.1
4,00	33.3	15.3
5,00 5+	9.3	19.4
átlag	25.0	16.5

Háztartás méret szerint (4.2.4 táblázat) látható, hogy a megtagadók aránya a háztartás méret emelkedésével nő (ez az eredmény – mint az irodalomáttekintés során is jeleztük – észszerűen megmagyarázható: minél nagyobb a háztartás annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy valakit otthon találunk és ő esetleg megtagadja a válaszadást). Az ötfős vagy nagyobb létszámú háztartások esetében viszont ez már nem igaz, aminek alacsony abszolút esetszámuk is lehet az oka, illetve egyéb speciális jellemzőik: jellemzően kistelepülések, szegényesebb környezet stb. Továbbá az egyszemélyes háztartásoknál is fontos aláhúzni, hogy ez a háztartástípus megtagadó is lehetett volna, de nem volt erre lehetősége, mert hamarabb vált no-contact esetté.

Az elutasítók és a meg nem találtak **anyagi helyzetének** összehasonlítására két kérdésre adott válaszok használhatók (korlátozottan ugyan, de legalább valamilyen mértékben). Az egyik maga a jövedelmi helyzetre vonatkozó kérdés: a megkérdezetteket az ESS protokollja szerint arra kérték a kérdezők, hogy sorolják be a saját jövedelmi helyzetüket tíz előre definiált jövedelmi sávba. Az egyszerűség kedvéért most azzal mutatjuk be a különböző csoportok anyagi helyzetét, hogy ezeknek a kategóriáknak a csoportokra számított átlagát elemezzük¹⁶. A másik, a jövedelmi helyzetre utaló kérdés azt firtatta, hogy mennyire elég a jövedelmük a megkérdezetteknek (válasz opciók: 1: kényelmesen megélünk, 2: kijövünk, 3: nehezen élünk és 4: nagyon nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkből). Ez utóbbi kérdés nem a jövedelmi helyzetet magát mutatja, hanem a jövedelmi helyzettel való elégedettséggel kombinált szubjektív érzetet, ezért kell óvatosságnak lenni vele. Viszont legalább majdnem minden megkérdezettre rendelkezésre áll.

A jövedelmi kategóriákba tartozás (1-10 közötti értékek) átlagpontoszámait a 4.2.5 táblázat mutatja. Eredmények:

¹⁶ Ezt úgy képzeljük el, mint hogy ha 1-10-ig pontoznánk, hogy az illető melyik jövedelmi decilisbe tartozik, majd ezeknek a pontoknak az átlagát néznénk meg a különböző sikerességi kategóriákban. (Csak itt nem decilisekhez, hanem jövedelmi sávokhoz rendeltünk pontszámokat). Ennél részletesebb és pontosabb jövedelem-számításnak nem sok értelme lenne ezekben a vizsgálatokban. Sajnos ugyanis az efféle közvéleménykutatási jellegű vizsgálatokban (bármennyire tudományos koncepció is vezérli őket) nagyon gyenge a jövedelmi kérdésekre adott válaszok aránya. Konkrétan az ESS-ben csak 1033 megkérdezettnek (64%), a Bizalomban pedig csak 1036 megkérdezettnek (71%) van jövedelmi adata. Márpedig, ha a válaszadók nagyjából egyharmadának nincs jövedelem adata, akkor a maradék kétharmad eloszlásával szemben jogos lehet a szkepszis, ennél fogva az egyes részkategóriákra vonatkozóan különösen óvatosságnak kell eljárni, hiszen a kérdés-specifikus válaszmegtagadás (item-nonresponse) és a vizsgálatban való részvétel elutasítása (unit-nonresponse) minden bizonnyal nem függetlenek egymástól.

- a Bizalom-ban részt vevők anyagi helyzete jobb, mint az ESS-ben részt vevőké: 5.73 vs 4.71. Ez több hatásnak lehet az eredője. Egyfelől, a két vizsgálat között jelentős volt a jövedelem növekedés. Másfelől lehet valamilyen szelekciós hatás a háttérben.
- azok, akik egyik vizsgálatban válaszoltak, de a másikban elutasítók voltak, általában jobb helyzetben vannak, mint az átlag (5.25 vs 4.71 és 5.94 vs 5.73)
- azok, akik egyik vizsgálatban válaszoltak, de a másikban nem találtuk meg, általában rosszabb helyzetben vannak, mint az átlag (2.33 vs 2.29 és 2.38 vs 2.37)
- a bizalom mintába be nem válogatottak jövedelmi helyzete alacsonyabb, mint az ESS mintáé (4.56 vs 4.71)

4.2.5 táblázat Az jövedelmi helyzet összefoglaló mutatója a két vizsgálatban (válaszok tízfokú skálán, 1= legrosszabb, 10= legjobb)

Státus az ESS-ben	Státus a Bizalomban	átlagos kategória-érték	n=
ESS adatok			
siker	nem kérdeztük	4.56	252
siker	siker	4.71	490
siker	elutasító	5.25	154
siker	nem találtuk	4.34	137
átlag/összesen (ESS)		4.71	1033
Bizalom-adatok			
siker	siker	5.57	575
elutasító	siker	5.94	258
nem találtuk	siker	5.92	203
átlag/összesen (Bizalom)		5.73	1036

A **jövedelmi helyzet szubjektív megítélésével** kapcsolatos kérdésre adott válaszok átlagértékei a 4.2.6 táblázatban találhatók. (figyeljük meg: itt a válaszok 1-4-ig tartó skálán vannak, 1 a legjobb és 4 a legrosszabb...) Ez az áttekintés a következőkkel árnyalja a képet:

- a Bizalom-ban részt vevők rosszabbra értékelik az anyagi helyzetüket, mint az ESS-ben részt vevők: 2.37 vs 2.29
- azok, akik egyik vizsgálatban válaszoltak, de a másikban elutasítók voltak, általában jobbnak mondják az anyagi helyzetüket, mint az átlag (2.21 vs 2.29 és 2.34 vs 2.37)
- azok, akik egyik vizsgálatban válaszoltak, de a másikban nem találtuk meg őket, általában rosszabb helyzetűnek mondják magukat, mint az átlag (2.33 vs 2.29 és 2.38 vs 2.37)
- az, hogy a Bizalom minta kisebb volt a ESS mintánál, ebben a tekintetben nem okoz problémát (2.29 vs 2.29 értékek az ESS egészére és a Bizalomba be nem kerültekre vonatkozóan)

4.2.6 táblázat Az jövedelmi helyzet értékelésének összefoglaló mutatója a két vizsgálatban (válaszok négyfokú skálán, 1= legrosszabb, 4= legjobb)

Státus az ESS-ben	Státus a Bizalom-ban	átlagos kategória-érték	n=
ESS adatok			
siker	nem kérdeztük	2.29	383
siker	siker	2.30	748
siker	elutasító	2.21	248
siker	nem találtuk	2.33	202
átlag/összesen (ESS)		2.29	1581
Bizalom-adatok			
siker	siker	2.39	762
elutasító	siker	2.34	362
nem találtuk	siker	2.38	285
átlag/összesen (Bizalom)		2.37	1409

A két vizsgálat összevont mintájában a megvalósulás és megghiúsulás arányait **nem és életkor** szerint lehet vizsgálni (ezek ugyanis azok a változók, amelyek a nem sikeres megkeresések alanyaira is rendelkezésre állnak. Az eredmények a következő tapasztalatokkal szolgálnak:

- a sikeresség aránya lényegesen magasabb a nők, mint a férfiak körében (4.2.7 táblázat). Miközben a megkeresett nők 45 százaléka sikerült interjút készíteni, a megkeresett férfiaknak csak 36 százalékról mondható el ugyanez.
- A sikertelenség indokai között a férfiak esetében fele-fele arányt tesz ki az elutasítás és a többi ok, a nők esetében viszont kismértékben nagyobb, 53 százalékos az elutasítási arány.

4.2.7 táblázat A sikeres interjúk százalékos aránya az összes megkeresésben és az elutasítás aránya sikertelen megkeresések között, az összes megkeresési eseményt tekintve (ESS + Bizalom összevont minta), férfiak és nők körében

	a kérdezett férfi	a kérdezett nő	összesen
sikeres interjúk aránya az összes megkeresésben, %	36	45	41
elutasítás aránya az össze megghiúsulásban, %	50	53	51
egyéb sikertelenség aránya az összes megghiúsulásban, %	50	47	49

Életkor szerint bizonyos mértékben hasonló a mintázat (4.2.8 táblázat). A sikeres megkeresések aránya növekszik az életkorral: a legfiatalabb életkori csoportban 35 százalékos, a legidősebb csoportban viszont 50 százalékos a sikerességi arány. Hasonlóan ahhoz, amit a férfi-női bontás mutatott, itt is abban a csoportban (legidősebbek) legnagyobb az elutasítás aránya (62 százalék) a megghiúsulások között, ahol egyébként a sikerességi ráta a legmagasabb.

4.2.8 táblázat A sikeres interjúk aránya az összes megkeresésben és az elutasítás aránya a sikertelen megkeresések között, %, az összes megkeresési esemény (ESS + Bizalom összevont minta), születési idő szerint

	1983-2002	1958-1982	1957 előtt	összesen
sikeres interjúk aránya az összes megkeresésben	35	38	50	41
elutasítás aránya az össze meghírusulásban	44	50	62	51
egyéb sikertelenség aránya az összes meghírusulásban	56	50	38	49

4.2.2 Települési jellemzők

A válaszmegtagadás és a meg nem találás, valamint a kérdezési sikeresség megyék szerinti összefoglaló adatait a 4.2.9 táblázat tartalmazza. A figyelmes szemlélő rendkívül nagy variációt talál az egyes megyék között.

- A megtagadás aránya Fejér, Győr-Sopron-Moson, Somogy megyében és Budapesten meghaladja a 40 százalékot (42 és 47 százalék között szóródik), míg Békés, heves, Szabolcs-Szatmár és Zala megyékben alig haladja meg a 10 százalékot (11 és 14 százalék között szóródik).
- A cím meg nem találása Budapesten 12, Vas megyében 11, Somogy megyében pedig 15 százalékos, miközben Borsod megyében 39, Hajdú, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pedig 38 százalékos.
- A Bizalom vizsgálaton belüli variancia a megtagadások és a meg nem találások esetében is hasonlóan nagyra mutatkozik.
- A sikeresség megyénkénti variációja valamivel kisebbnek látszik

A fentiekből meg lehet foglalmazni azt a sejtést, hogy a megtagadás és a meg nem találás bizonyos mértékben komplementerei is lehetnek egymással – vannak olyan szituációk, amikor a terepen a kérdező minősítése dönti el, hogy egy adott meghírusulás papíron minek legyen tulajdonítva.

Megfigyelhető ugyanakkor az is, hogy ugyanazokban a megyékben a két különböző vizsgálat adott esetben nagyon különböző eredményességi mutatókat produkálhat. Figyeljük meg például, hogy a Fejér megyében az ESS esetében 34 százalékos, a Bizalom esetében pedig 53 százalékos volt az eredményesség (Hajdúban 32 és 61), miközben Zalaiban, Jász-Nagykun-Szolnokban és Bács-Kiskunban a Bizalom eredményessége kisebb volt, mint az ESS eredményessége.

4.2.9 táblázat Válaszmehtagadás, nem találás és sikeresség Budapesten és Magyarország Megyéiben a két vizsgálatban

	megtagadás %		nem találás %		sikeresség %	
	ESS	Bizalom	ESS	Bizalom	ESS	Bizalom
Budapest	42	39	12	12	46	50
Baranya	22	28	37	30	41	42
Bács-Kiskun	17	30	34	29	49	42
Békés	11	19	34	21	55	60
Borsod-Abaúj-Zemplén	25	16	39	32	37	53
Csongrád	29	36	25	16	46	48
Fejér	42	21	24	26	34	53
Győr-Moson-Sopron	47	30	23	48	31	21
Hajdú-Bihar	31	30	38	9	32	61
Heves	14	19	45	15	41	66
Komárom-Esztergom	35	37	37	24	27	39
Nógrád	29	18	38	29	33	53
Pest	35	32	32	20	32	48
Somogy	44	18	15	40	41	41
Szabolcs-Szatmár-Bereg	13	29	38	22	49	50
Jász-Nagykun-Szolnok	17	18	26	31	57	50
Tolna	35	54	36	8	29	38
Vas	35	9	11	22	55	68
Veszprém	18	6	36	43	46	51
Zala	13	5	34	48	53	47
átlag	30	27	29	24	41	48

Ugyanezeket a mutatókat a **Budapest-város-falu** dimenzióban vizsgálva egy viszonylag konzisztens települési lejtő rajzolódik ki: a megtagadás Budapestről a települési lejtőn lefelé haladva csökken, a nem megtalálás viszont növekszik. Az ESS-ben a sikeresség (némiképpen ellentétben a várakozásokkal) éppen Budapesten a megmagasabb és a megyei jogú városokban a legalacsonyabb. A Bizalom esetében kiegyensúlyozottabb a helyzet (4.2.10 táblázat).

4.2.10 táblázat Válaszmehtagadás, nem találás és sikeresség Budapesten és Magyarország megyéiben a két vizsgálatban

	megtagadás %		nem találás%		sikeresség%	
	ESS	Bizalom	ESS	Bizalom	ESS	Bizalom
Budapest	42	39	12	12	46	50
Megyei jogú város	29	30	38	30	34	41
Más város	28	24	31	26	42	50
Falu	27	24	29	25	43	52
átlag	30	27	29	24	41	48

Településméret szerint (döntően a méret és az adminisztratív státus viszonya kapcsolata miatt) ugyanezek a trendek érvényesülnek.

4.2.11 táblázat Válaszmehtagadás, nem találás és sikeresség Budapesten és Magyarország megyéiben a két vizsgálatban

	megtagadás %		nem találás%		sikeresség%	
	ESS	Bizalom	ESS	Bizalom	ESS	Bizalom
Budapest	42	39	12	12	46	50
50001 + város	28	30	40	29	32	41
10001 – 50000	29	24	31	26	41	50
2001 – 10000	28	26	32	23	40	51
2000 alatt	27	22	28	29	45	49
átlag	30	27	29	24	41	48

A települések fajlagos adóerőképesége, mint a gazdagság egy mutatója az eddigi elemzések szerint nem mutat összefüggést a magtagadással vagy a nem-megtalálással. Inkább azt lehet tapasztalni, hogy egyes települési kategóriákban mintha komplementere lenne egymásnak a non-response és a no-contact.

Hasonló a helyzet az itt táblázatosan nem bemutatott települési munkanélküliségi változóval¹⁷ és, meglepő módon, a települési bűnözési rátával¹⁸ is.

¹⁷ tel_mn10 <8 általános alatti nyilvántartott álláskeresők száma.

¹⁸ tel_ig_01 ismertté vált közvédas bűncselekmények száma.

4.2.3 Adatfelvételi jellemzők: instruktorok és kérdezők eredményessége

Az adatfelvételi jellemzőket, illetve a kérdezői hálózat bemutatását a kutatási beszámoló 3.2.2 és 3.2.3. fejezeteiben már érintettük, most ezeket az információkat a megkeresések sikeressége alapján fogjuk bemutatni a kiosztott címek esetszámainak bázisán.

Az ESS 8. hullámának és a Bizalom kutatás adatfelvételében is közel azonos számú kérdező vett részt: Az ESS adatfelvételi hullámában országosan 126 munkatárs, míg a Bizalom adatfelvételben 101 munkatárs vett részt, átlagosan pedig mindkét felvétel esetében 30 interjút készített 1-1 kérdező. Az adatfelvételek között csupán 1 év telt el, így azt feltételezzük, hogy sem a kérdezői hálózat egészét tekintve, sem az egyes kérdezőket, nem számolhatunk releváns változásokkal, vagy bármilyen típusú kiugró negatív vagy pozitív irányú kilengéssel.

Ahhoz, hogy a kérdezők eredményességét vizsgáljuk, a 4.2.12 táblázat szerinti csoportokba osztjuk a két felmérés együttes megkeresési eredményeit.

4.2.12 táblázat A két felmérés együttes megkeresési eredményei¹⁹

	N	%
STABIL válaszadó	772	25,7
MEGGYŐZHETŐ válaszmegtagadó	630	21,0
ELÉRHETŐ no-contact	398	13,3
VEGYES válaszadó	109	3,6
STABIL válaszmegtagadó	340	11,3
STABIL no-contact	194	6,5
VEGYES válaszmegtagadó/no-contact	523	17,4
VEGYES VEGYES	34	1,1
Total	3000	100,0

A két adatfelvétel esetében a kiosztott címek mintegy negyedében pont ugyan az a kérdező ment vissza a Bizalom kutatás esetében az adott címre, mint az ESS kutatás esetében. A többi címet az adott területi vezető saját hatáskörén belül más munkatárshoz osztotta ki (4.13 táblázat). Területi vezetők egymás között nem osztották újra a címeket egy területi egység esetében sem.

¹⁹ A különböző csoportok részletes jelentései:

”STABIL válaszadó”, azok a kérdőívek, melyek mind a két adatfelvétel esetén sikerrel zárultak, azaz a megkeresett személy válaszolt a kérdőívre. ”MEGGYŐZHETŐ válaszmegtagadó” alatt azokat a megkereséseket értjük, melyek az egyik felmérés esetében sikerrel, de a másik felmérés esetében válaszmegtagadással zárultak (függetlenül attól, hogy melyik felmérésben, de fontos, hogy csak az egyik felmérésben készült sikeres kérdőív, a másik felmérésben pedig egyértelműen válaszmegtagadást rögzítettünk). Az ”ELÉRHETŐ no-contact” kategória esetében az egyik kutatásnál az adott címen sikerült lebonyolítani a kérdezést, de a másik adatfelvétel esetében a kérdező no-contact-ot rögzített, azaz nem talált otthon semmit. ”VEGYES válaszadó” kategóriába soroltuk azokat a személyeket, akik a két felmérés közül egyszer válaszoltak a kérdőívünkre, a második felmérés esetében pedig sikertelen volt a cím (de a sikertelenség nem egyértelműen válaszmegtagadást, vagy no-contact-ot jelentett). A ”STABIL válaszmegtagadó”-k azok a személyek, akik mind a két felmérés esetében visszautasították a választást, a ”STABIL no-contact”-okat pedig egyik felmérésben sem találta otthon a kérdező és nem tudott velük kapcsolatba lépni.

A ”VEGYES válaszmegtagadó/no-contact” kategória esetében az egyik felmérés esetében válaszmegtagadó volt a kiválasztott személy, míg a másik felmérésben nem találtuk otthon, végül a ”VEGYES VEGYES” kategória azt jelenti, hogy a sikertelen megkeresés egyike sem volt sem válaszmegtagadás sem no-contact.

4.2.13 táblázat Ugyanaz a kérdező kereste meg az adott címet?

	N	%
nem	2021	75,2
igen	979	24,8
Total	3000	100,0

A kérdezői hálózatban dolgozó munkatársakról részletesebb demográfiai és kérdezői profilt gyűjtünk, mely az alapvető információk (nem, kor) mellett olyan adatokat is tartalmaz, mint korábbi kérdezői tapasztalat, kvalifikáció és egyéb képzettségi mutatók.²⁰

A 4.2.14 és a 4.2.15 táblázatok a **kérdezői karakterisztikák összetett mutatójának** megoszlásait tartalmazzák elsőként a Bizalom, majd az ESS adatfelvétel mintáján, azaz a kiosztott címek esetszámai bázisán. Ez az összetett mutató a következő változók együtteséből állnak össze: Mióta dolgozik kérdezőként? Más kutatócégnek is kérdez? Mióta kérdez a Tárki-nak és milyen gyakran dolgozik nekünk?

4.2.14 táblázat A kiosztott címek száma és megoszlása aszerint, hogy milyen karakterisztikumokkal rendelkező kérdezők kapták őket

	N	%
Hivatásos kérdező a Tárkiban (is)	654	26,0
Hivatásos nem Tárki-s kérdező	357	14,2
Hivatásos Tárki-s kérdező	137	5,4
Fél-hivatásos nem Tárki-s kérdező	140	5,6
Fél-hivatásos Tárki-s kérdező	1148	45,7
Ritkán kérdez, de más cégnek is	23	0,9
Ritkán kérdez és csak a Tárki-nak	55	2,2
Total	2514	100,0

Megjegyzés: A kérdezői karakterisztika nem teljeskörű, a hiányzó értékeket nem szerepeltetjük.

4.2.15 táblázat Az ESS kutatás kérdezőinek karakterisztikája a munkatapasztalat szerint, az ESS címek elemszámának bázisán.

	N	%
Hivatásos kérdező a Tárkiban (is)	835	24,9
Hivatásos nem Tárki-s kérdező	406	12,1
Hivatásos Tárki-s kérdező	192	5,7
Fél-hivatásos nem Tárki-s kérdező	45	1,3
Fél-hivatásos Tárki-s kérdező	1397	41,6
Ritkán kérdez, de más cégnek is	273	8,1
Ritkán kérdez és csak a Tárki-nak	195	5,8
Ritkán kérdez, Tárki-nak is alig	15	0,4
Total	3358	100,0

Megjegyzés: A kérdezői karakterisztika nem teljeskörű, a hiányzó értékeket nem szerepeltetjük.

²⁰ Ezeket az adatokat a kérdezői hálózat struktúrája miatt nem tudjuk kötelező szinten bekérni, így az ezekkel kapcsolatos és az ezek alapján képzett új mutatók hiányosságokat tartalmazhatnak.

A 4.2.16 táblázat adatai szerint, habár csak a kiosztott címek negyede került kiosztásra pont ugyan annak a kérdezőnek, az összes cím majdnem kétharmada (59,7%) esetében megegyező mértékben tapasztalt kérdező próbálta megvalósítani a „re-contact” formát.

4.2.16 táblázat A kérdezők eltérő karakterisztikája a munkatapasztalat szerint, a kiosztott címek elemszámán.

	N	%
bizalomban gyengébb, mint ess-ben	624	27,7
ugyanolyan	1344	59,7
bizalomban erősebb, mint ess-ben	282	12,5
Total	2250	100,0

Megjegyzés: A kérdezői karakterisztika nem teljeskörű, a hiányzó értékeket nem szerepeltetjük.

A kérdezői eredményesség értékelésének elengedhetetlen dimenziója **az adott cím környéke**, hiszen komoly hatást gyakorolhat a megkeresés sikerességére, illetve a kérdezői hatás kiszűréséhez is releváns lesz. Fontos, hogy a kijelölt cím környékbeli jellemzőit maga a kérdező értékeli, így ezek akár szubjektív információknak is tekinthetők, még akkor is, ha az adott területi vezető az objektív szempontok és a szokásos szakmai irányelvek alapján oktatja be kérdezőit ezeknek az információknak a felvételére is. A 4.2.17 táblázat alapján azt láthatjuk, hogy a kiosztott címek töredékét (3,9%) tekintette az adott kérdező nagyon rossznak, és nagyjából 15%-át nagyon jónak.²¹

4.2.17 táblázat A címek környékének összetett karakterisztikája, az ESS címek elemszámának bázisán.

	N	%
nagyon rossz	154	3,9
inkább rossz	1699	43,0
inkább jó	1537	38,9
nagyon jó	564	14,3
Total	3954	100,0

A 4.2.18 táblázat adatai alapján azt vizsgáltuk, hogy a megkeresés sikeressége alapján milyen különbségeket találunk aszerinti bontásban, hogy ugyanaz a kérdező, vagy másik kérdező dolgozott a két kutatásban. Az eredmények alapján a kérdezői hatásnak a re-contact szerkezet esetében is komoly szerepe lehet: a stabil válaszadók aránya az átlagosnál magasabb abban az esetben, ha a válaszadót ugyanaz a kérdező keresi meg mindkét alkalommal, viszont ugyanezt az „erősítő” hatást tapasztalhatjuk a stabil válaszmegtagadók és stabil no-contact-ok esetében is.

Ez tehát összességében azt sugallja, hogy habár a sikeresség esetében szerencsésebb az a helyzet, amikor ugyan az a kérdező dolgozik az adott címen (például ismerik az ott lakók, bizalmibb

²¹ A környék jellemzését mutató változó egy összetett mutató, mely a megkeresési lapon található információk együttes kezelésével készült: a környék szemetessége (1), vandalizmus (2); lakókörnyezet általános állapota (3).

kapcsolat alakulhat ki, nem félnek beengedni az otthonukba), viszont a másik irányban egyfajta kérdezői kényelmi tényező is kapcsolódhat az eredményhez: elképzelhető, hogy a kérdező emlékszik arra, hogy az előző felmérésben ott nem sikerült interjút készíteni, így nem próbálkozik annyira keményen ahhoz, hogy mégiscsak válasza bírja az adott kiválasztott személyt.

4.2.18 táblázat A megkeresés eredménye az alapján, hogy ugyanaz a kérdező dolgozott-e mindkét felmérésben (%), a kiosztott címek elemszámán.

	nem	igen	átlag
STABIL válaszadó	23,2	31,1	25,7
MEGGYŐZHETŐ válaszmegtagadó	24,3	14,1	21,0
ELÉRHETŐ no-contact	14,8	10,1	13,3
VEGYES válaszadó	4,0	2,9	3,6
STABIL válaszmegtagadó	10,0	14,1	11,3
STABIL no-contact	5,4	8,7	6,5
VEGYES válaszmegtagadó/no-contact	17,3	17,8	17,4
VEGYES VEGYES	1,0	1,3	1,1
Total	100,0	100,0	100,0

A 4.2.19 táblázat eredményei alapján azt vizsgáljuk, hogy a kérdezők munkatapasztalat szerinti karakterisztikája milyen összefüggést mutat a sikerességi arányokkal. Habár azt várnánk, hogy minél nagyobb munkatapasztalattal bír a kérdező, annál jobban meg tudja győzni a válaszadókat, hogy részt vegyenek a felmérésben, illetve annál inkább tapasztaltak a sikeres megkeresési technikákat illetően, jelen esetben nem látunk releváns különbségeket.

4.2.19 táblázat A megkeresés eredménye a kérdező munkatapasztalat szerinti karakterisztikája alapján (Bizalom, %), a kiosztott címek elemszámán.

	Hivatásos kérdező a Tárkiban (is)	Hivatásos nem Tárki-s kérdező	Hivatásos Tárki-s kérdező	Fél- hivatásos nem Tárki-s kérdező	Fél- hivatásos Tárki-s kérdező	Ritkán kérdező, de más cégnek is	Ritkán kérdező, mással foglalkozik	átlag
STABIL válaszadó	24,2	29,4	24,1	32,1	25,8	30,4	29,1	26,3
MEGGYŐZHETŐ válaszmegtagadó	18,0	23,0	24,1	28,6	21,1	13,0	21,8	21,1
ELÉRHETŐ no- contact	11,6	8,7	10,9	13,6	15,5	17,4	16,4	13,2
VEGYES válaszadó	6,6	5,3	4,4	6,4	1,7	8,7	1,8	3,9
STABIL válaszmegtagadó	9,6	15,4	13,1	5,0	9,3		18,2	10,3
STABIL no-contact	6,9	6,7	2,9	4,3	7,8	8,7	5,5	6,9
VEGYES válaszmegtagadó/no- contact	22,3	8,1	20,4	9,3	18,1	17,4	5,5	17,1
VEGYES VEGYES	0,8	3,4		0,7	0,8	4,3	1,8	1,2
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megjegyzés: A kérdezői karakterisztika nem teljeskörű, a hiányzó értékeket nem szerepeltetjük.

Azokban az esetekben sem látunk a munkatapasztalat szerinti változásban tendenciózus kapcsolatot a megkeresés sikerességével, amikor a két felmérés esetében más-más kérdező

dolgozott (4.2.20 táblázat). A vegyes sikertelenségek aránya alacsonyabb azokban az esetekben, amikor tapasztaltabb a Bizalom adatfelvételben dolgozó kérdező, mint az ESS adatfelvételben dolgozó, de más típusú megkeresési eredményeknél nincs olyan mértékű különbség, amit érdemes lenne kiemelni.

4.2.20 táblázat A megkeresés sikeressége a kérdezők munkatapasztalat szerinti karakterisztikájának változása alapján (%), a kiosztott címek elemszámán.

	a Bizalom-ban gyengébb, mint ESS-ben	ugyanolyan	a Bizalom-ban erősebb, mint ESS-ben	átlag
STABIL válaszadó	22,6	28,2	22,7	26,0
MEGGYŐZHETŐ válaszmeztagadó	24,2	18,6	23,4	20,8
ELÉRHETŐ no-contact	13,3	10,6	24,5	13,1
VEGYES válaszadó	5,0	3,2	4,3	3,8
STABIL válaszmeztagadó	8,3	12,6	6,0	10,6
STABIL no-contact	7,9	6,8	5,0	6,9
VEGYES válaszmeztagadó/no- contact	17,5	18,7	13,8	17,7
VEGYES VEGETES	1,3	1,2	0,4	1,1
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

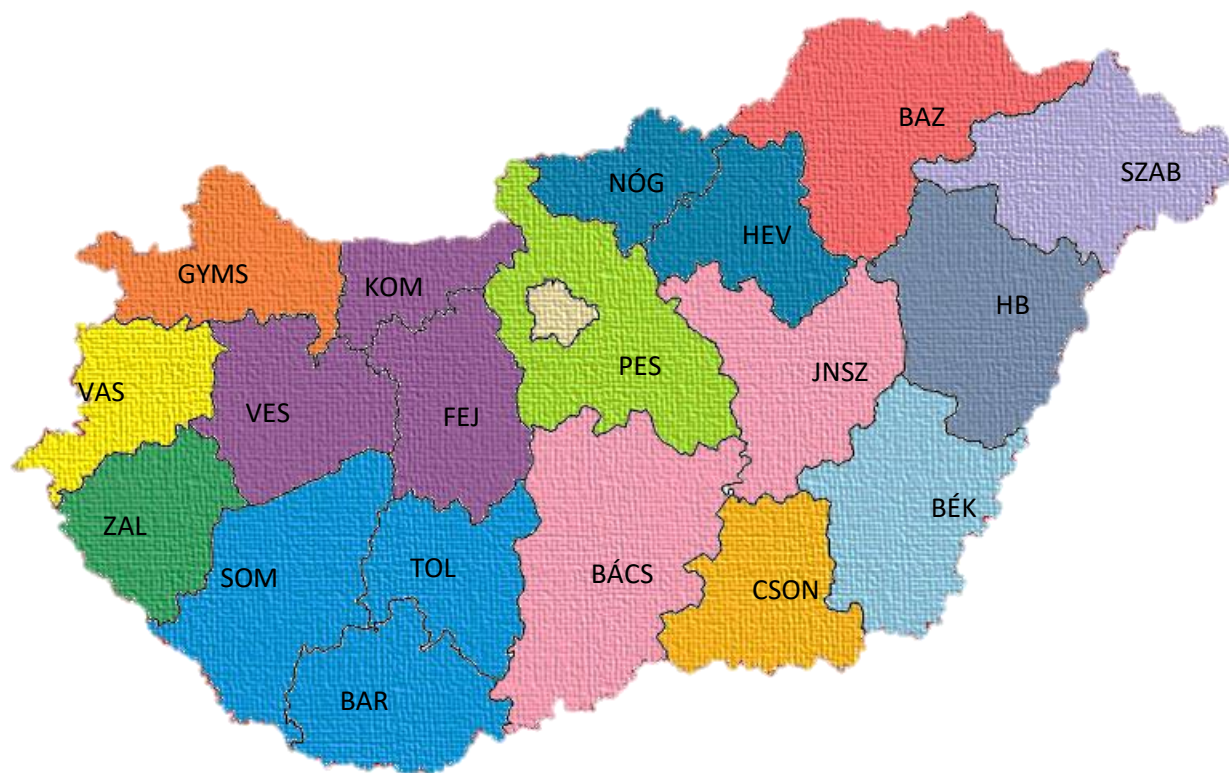
Megjegyzés: A kérdezői karakterisztika nem teljeskörű, a hiányzó értékeket nem szerepeltetjük.

A 4.2.21 táblázat a különböző instruktori körzetekben kapott sikerességi arányokat mutatja minden lehetséges megkeresési eredmény kombinációja esetében. Az instruktori körzetek vizualizációja szempontjából a 4.2. 1 ábrán közölt térkép nyújthat segítséget. Látható, hogy a egyes instruktori körzetek esetében drasztikus eltérések vannak: a stabil válaszadók aránya a 12-es és a 3-as körzetben lényegesen magasabb, míg a 2-es és 6-os körzetekben meglepően alacsony. A stabil válaszmeztagadók esetében is nagy ingadozásokat tapasztalhatunk, az átlagos nagyjából 11 százalékhoz képest, az 1-es instruktori körzetben több mint kétszeres ez az arány, míg a 3-as körzetben szinte elenyésző (1 százalék). Mivel az instruktori körzetek a megyei bontásokból indulnak ki (bár vannak olyan körzetek melyek több egymással szomszédos megyét vonnak össze), azt feltételezzük, hogy nincsenek olyan földrajzi, vagy társadalmi különbségek az egyes instruktori körzetek között, amelyek akár közvetetten is magyaráznának ilyen nagymértékű különbségeket. Mindezek alapján arra a következtetésre jutunk, hogy az egyes kérdezői csapatok más és más hatékonysággal dolgoznak, mely, nem optimális helyzet, hiszen az a cél, hogy az ország különböző pontján dolgozó kérdezők hasonló értelmezéssel, hatékonysággal és teljesítménnyel végezzék a munkájukat.

4.2.21 táblázat A megkeresés sikeressége az adott instruktori körzetekben (%)

	STABIL válaszadó	MEGGYŐZHETŐ válaszmehtagadó	ELÉRHETŐ no-contact	VEGYES válaszadó	STABIL válaszmehtagadó	STABIL no-contact	VEGYES válaszmehtagadó/no- contact	VEGYES VEGYES
Instruktor 1	33,3	25,1	2,0	0,2	23,0	4,0	10,7	1,6
Instruktor 2	19,9	22,2	14,1	5,4	9,8	7,1	21,2	0,3
Instruktor 3	39,3	13,5	16,9	7,9	1,1	9,0	12,4	
Instruktor 4	27,6	15,2	16,3	1,9	6,6	12,5	17,5	2,3
Instruktor 5	19,5	34,4	12,5	3,1	8,6	2,3	18,8	0,8
Instruktor 6	4,6	18,5	22,5	2,0	15,2	3,3	33,1	0,7
Instruktor 7	21,1	30,3	20,6	0,6	7,4	2,9	17,1	
Instruktor 8	30,7	16,8	22,8	1,0	4,0	10,9	13,9	
Instruktor 9	20,3	22,6	10,0	8,9	14,8	2,5	19,5	1,4
Instruktor 10	31,8	17,8	13,4	1,9	3,8	11,5	19,1	0,6
Instruktor 11	26,0	19,1	18,4	6,3	6,6	6,9	15,1	1,6
Instruktor 12	43,4	25,0	11,8	1,3	3,9		11,8	2,6
Instruktor 13	24,5	15,9	13,8	4,0	13,3	7,2	20,5	0,9
Instruktor 14	34,4	9,4	15,6	3,1		25,0	10,9	1,6
átlag	25,7	21,0	13,3	3,6	11,3	6,5	17,4	1,1

4.2. 1 ábra A 14 különböző instruktori körzet területi megoszlása a két felmérés időpontjában

Megjegyzés: A térképen használt színek a különböző instruktori körzeteket jelentik, azaz, ha több megye azonos színnel van jelölve az azt jelenti, hogy ugyan ahhoz az instruktorkhoz tartoznak a területek.

4.3.1. A „no-contact”, avagy a sikertelen megkeresés vizsgálata

A korábbi részekben kifejtettük, hogy az ESS mintakeret 28.6 százalékát nem tudtuk lekérdezni azért, mert nem találtuk népszégnyilvántartótól kapott adatokkal rendelkező személyt. Ez a fajta meg nem találás valamivel alacsonyabb (24.1 százalékos) volt a Bizalom vizsgálatban, és természetesen szóródott aszerint, hogy az adott címnek mi volt az ESS vizsgálatban az „előtörténete”. A korábban sikeresen lekérdezettek körében 16.5 százalék, a korábban elutasítók körében 22.2 százalék és a korábban nem találtak körében 37.2 százalék volt a meg nem találás aránya. (4.1.5 tábla)

Most annak megyünk utána, hogy mi lehet a magyarázata megkeresések sikertelenségének (vagyis a no-contact-nak). Amikor a magyarázatot keressük, abból indulunk ki, hogy itt a meg-nem találás oka nem a potenciális megkérdezett jellemzőiben keresendő, hiszen neki abban, hogy rá sem találunk, nincs szerepe. A sikertelen megkeresés kategóriájába azokat az eseteket soroljuk, amelyekre vonatkozóan csak valaki mással (tehát nem a célszeméllyel) sikerült felvenni a kapcsolatot (kieséskód: 5), nem sikerült senkivel sem kapcsolatba lépni az adott címen (6), lakatlan, lerombolt épületre vonatkozó hibás címet kaptunk (7) egyéb más okból volt rossz a cím (pl. intézményi cím volt, vagy egyéb: 8).

Magyarázandó változónk tehát az, hogy kapcsolatba tudtunk-e kerülni az adott személlyel (0) vagy nem (1). Előbbi csoportba kerültek a válaszmegtagadók és a sikeresen lekérdezett személyek, utóbbiba pedig a fent említett 5-8 kieséskódot kapott személyek.

Ezeknek az eseteknek a magyarázatára többváltozós modelleket építünk, amelyekbe elsősorban települési jellemzőket vonunk be a magyarázó tényezők közé. Azt feltételezzük, hogy a településméret (lakónépesség száma a KSH adatai szerint), a település gazdagsága (egy főre jutó adóerőképeség), illetve az adott címhez tartó lakókörnyezet állapota is hozzájárulhat (amellett persze, hogy a népszégnyilvántartó nyilvántartása hibát tartalmaz, aminek a meghatározóját viszont nem tudjuk közvetlenül sem mérni, sem megfigyelni) ahhoz, hogy a címek egy részét nem érjük el. (Az itt és a további két alfejezetben használt magyarázó változók definícióját a 4.3. fejezet végén található 4.3.9. számú táblázat tartalmazza.)

Az ESS vizsgálat eredményei szerint (4.3.1 táblázat) a kisebb (10 ezer és 50 ezer lakosú) városokhoz képest a legkisebb (2 ezer fő alatti lélekszámú) településeken alacsonyabb, az 50 ezer fölötti városokban pedig magasabb az elérhetetlen címek aránya. A nagyobb (50 ezer lakos fölötti), Budapesten kívüli városokban az elérés lényegesen rosszabb (esélyhányados: 1.6), mint a referencia kategóriában. Budapesten viszont, némiképpen a várakozásokkal szemben, éppen, hogy jobb az esély arra, hogy a cím jó lesz és ott valakivel kapcsolatba is lehet kerülni. Ez jól látszik abból, hogy a gazdasági erő tekintetében külön kezelt Budapest meg nem találási esélyhányadosa szignifikánsan alacsonyabb a referenciaként kezelt közepes adóerőképeségű településekénél.

A lakókörnyezet fizikai állapota (amit a kérdező besorolása alapján határoztunk meg „jónak vagy nagyon jónak”, „megfelelőnek”, illetve „rossznak vagy nagyon rossznak”) fontos hatást gyakorol az adott cím el nem érésének valószínűségére. Ahol ez a környezet „rossz vagy nagyon rossz”

minőségű, ott lényegesen (2.3-szer) nagyobb eséllyel leszünk képtelenek bárkit is elérni, mint ahol ez a környezet „megfelelő”. Az a különbségtétel, hogy a környezet „megfelelő”, vagy – másfelől – „jó vagy nagyon jó”, nincs lényegi hatással a no-contact esélyére: nem növeli, de nem is rontja azt.

4.3.1- táblázat A címek el nem érésének (no-contact) magyarázó tényezői az ESS vizsgálatban (n=3954) és a Bizalom-vizsgálatban (n=3000)

magyarázandó (no contact: 1)	ESS			Bizalom		
	B	exp(B)	sig ^b	B	exp(B)	sig ^b
A település népességszáma 2014-ben (10001-50000)^{a.)}						
-2000	-0.25	0.78	**	0.21	1.24	**
2001 – 10000	-0.06	0.94		-0.12	0.89	
50001 – város	0.47	1.60	***	0.12	1.13	***
A település fajlagos adóerőképessége, Ft (10000-34999Ft)						
– 9999 Ft	0.06	1.07		-0.22	0.80	
35000+ Ft város	-0.21	0.81	*	0.02	1.02	*
Budapest	-1.72	0.18	***	-1.09	0.34	***
Lakókörnyezet fizikai állapota (megfelelő)						
jó vagy nagyon jó	-0.12	0.89		-0.29	0.75	
rossz vagy nagyon rossz	0.84	2.31	***	0.40	1.50	***
Konstans	-0.70	0.50	***	-1.23	0.29	

Magyarázat

- zárójelben a referencia kategória
- *: $p < 10\%$, **: $p < 5\%$, ***: $p < 1\%$

A Bizalom vizsgálatban mért adatok nagyon hasonlóak (egy kisebb eltéréssel: ott valamiért a legkisebb településeken az átlagnál nehezebb volt megtalálni a válaszadókat).

Összességében azonban azt látjuk tehát, hogy a települési jellemzők számítanak. De vajon számít-e az adatfelvételi apparátus működése? Ezt – anélkül, hogy most belemennénk abba, hogy melyik instruktorként vagy kérdező miképpen teljesített – azzal az eljárással teszteljük, hogy megfigyeljük, miképpen alakulnak a modellek magyarázóerejét indikáló ún. pszeudo R^2 mutatók. Ezek közül kettőt (Cox & Snell R^2 és Nagelkerke R^2) mutatót vizsgálunk²² (4.3.2 táblázat).

²² A Cox & Snell R^2 mutató egy lehetséges közelítés arra, hogy a modell az abba bevont magyarázó változók segítségével a magyarázandó változó variabilitásának mekkora hányadát magyarázza. A Nagelkerke féle R^2 ezt a mutatót annyiban fejleszti tovább, hogy az indikátor értékét a 0 és az 1 közötti teljes sávra kifeszíti (mert a Cox & Snell R^2 ezt nem teszi meg). Ezzel a művelettel azonban a Nagelkerke R^2 mutató nem a megmagyarázott varianciát méri, hanem azt, hogy mennyire jó az alkalmazott modell illeszkedése (pontosabban azt, hogy az alkalmazott modell mennyit javít ahhoz a modellhez képest, amelyben egyáltalán nem szerepelnek a független változók).

Esetünkben az adatfelvételi apparátussal kapcsolatos két változónak (tehát az instruktor és a kérdezők személyének) beemelése a modellbe jelentősen javítja mind a modellek magyarázó erejét, mind pedig azok illeszkedését. A Cox & Snell R^2 értéke 0. ről 0.20-ra ugrik, a Nagelkerke mutató értéke pedig 0.08-ről 0.29-re emelkedik. Lényegében ugyanilyen javulásról számol be a megfelelően előrejelzett esetek aránya, ami az első modellben 71.8 százalék volt, a másodikban pedig 75.4 százalékra emelkedett²³. Látható az is, hogy a modell javulása elsősorban a nem megtalálható esetek jobb előrejelzésének köszönhető (körükben nőtt meg a korrekt predikció aránya 6.7 százalékról 37.1 százalékra). Számít tehát az, hogy kik kérdeznek és kik vezetnek a kérdezést az adott terepen.

4.3.2 táblázat Az adatfelvétel hatása: modell-statisztikák a csak a települési jellemzőket (lakónépesség, adóerőképeség, lakókörnyezeti minőség) tartalmazó (A) és az adatfelvételi (instruktor, kérdező) jellemzőket is tartalmazó (B) modellekben

	ESS		Bizalom	
	A	B	A	B
-2 Log likelihood	4514.3	3837.5	3210.1	2442.4
Cox & Snell R^2	0.05	0.20	0.03	0.25
Nagelkerke R^2	0.08	0.29	0.05	0.38
jó predikciók aránya (%)	71.8	75.4	75.8	79.9
Ebből a helyesen előrejelzett kitüntetett érték aránya (%)	6.7	37.1	0.4	33.9

Az adatfelvételi változók bevonása a modellbe a Bizalom vizsgálat adatai esetében is jelentősen növeli a pszeudo R^2 mutatók értékét (a Cox & Snell R^2 értéke 0.03-ről 0.25-re, a Nagelkerke R^2 értéke pedig 0.05-ről 0.38-ra növekszik, és ez mindkét esetben jelentősnek mondható emelkedés).

4.3.2. Megismételt vizsgálat vagy két részletben lefolytatott adatfelvétel?

Az általunk végzett elemzést kétféleképpen lehet felfogni: egyik megközelítés az, amikor úgy értelmezzük, újra felkerestünk egy korábbi mintát. Lényegében eszerint elemeztük eddig az adatfelvételünket. Hozzáállhatunk azonban úgy is az elemzéshez, hogy nem a személyeket (címeket), hanem a megkereséseket helyezzük a középpontba. Vagyis: az ESS és a Bizalom keretében kezdeményezett megkeresési kísérleteket egymástól független megkereséseknek tekintve elemezzük a megtalálás/meg nem találás meghatározóit. Ehhez egy olyan adatállományt állítottunk elő, amelyben a különböző „megkeresési fordulók” lesznek az esetek, tehát összesen 6954 (3954 + 3000) esetet elemzünk. Modelljeink ugyanazok, mint az előző szekcióban bemutatottak, az eredmények a 4.3.3. és 4.3.4 táblázatokban olvashatók.

²³ Egy 0/1 értékű (un. dummy) változónál négy eset fordulhat elő. A modell 0 vagy 1 értéket prediktálhat egy a valóságban 0 értékű esetnek is és ugyanezek az értékeket jelezheti előre egy a valóságban 1 értékű esetnek is. Ha csak azokat az eseteket, ahol számoljuk össze, hogy 0 értékű esetet 0-nak, 1 értékű esetet pedig 1-nek sorol és ezt az összes esethez viszonyítjuk, akkor kapjuk a helyesen előre jelzett esetek arányát.

4.3.3 táblázat A címek el nem érésének (no-contact) magyarázó tényezői az egyesített (ESS+Bizalom) vizsgálatban (n=6954)

magyarázandó (no contact: 1)	B	exp(B)	sig ^b
A település népességszáma 2014-ben (10001-50000)^{a)}			
-2000	-0.06	0.95	
2001 – 10000	-0.08	0.92	
50001 - város	0.32	1.38	***
A település fajlagos adóerőképessége, Ft (10000-34999Ft)			
– 9999 Ft	-0.05	0.95	
35000+ Ft város	-0.10	0.90	
Budapest	-1.46	0.23	
Lakókörnyezet fizikai állapota (megfelelő)			
jó vagy nagyon jó	-0.20	0.82	***
rossz vagy nagyon rossz	0.66	1.94	***
Kutatás (0: ESS, 1: Bizalom)	-0.26	0.77	***
Konstans	-0.65	0.52	***

Magyarázat

- zárójelben a referencia kategória
- *: p<10%, **: p<5%, ***: p<1%

4.3.4 táblázat Az adatfelvétel hatása: modell-statisztikák a csak a települési jellemzőket (lakónépesség, adóerőképesség, lakókörnyezeti minőség) tartalmazó (A) és az adatfelvételi (instruktor, kérdező) jellemzőket is tartalmazó (B) modellekben

	Egyesített (ESS+Bizalom adatok) ^a	
	Települési jellemzőket ^b tartalmazó modell	Települési és adatfelvételi jellemzőket ^c tartalmazó modell
-2 Log likelihood	7770	6534
Cox & Snell R ²	0.04	0.20
Nagelkerke R ²	0.06	0.29
jó predikciók aránya (%)	73.70	76.1
Ebből a helyesen előrejelzett kitüntetett érték aránya (%)	2.80	33.0

- mindkét modell tartalmaz a kutatásra utaló dummy-t (ESS=0, Bizalom=1)
- település lélekszám, adóerő képesség, lakókörnyezeti jelleg
- instruktor, kérdező

Az eredmények nem térnek el lényegesen attól, amit találtunk a csak az ESS vizsgálatra építő modellünkben (v.ö. a 4.3.1. és a 4.3.3 táblázat adatait). Az együttthatók és az esélyhányadosok nagysága és a kimutatott kapcsolatok iránya lényegileg nem különbözik, az a marginális jelentőségű eltérés tapasztalható csak, hogy az egyesített modellben a kistelepülések elérési valószínűsége nem tér el lényegesen a közepes városokétól. A modellek prediktív ereje (v.ö. a 4.3.2. és 4.3.4 táblázatokban a pszeudo R^2 értékeket) szintén nem különbözik lényegesen a két adat-univerzumban lefuttatott modellek között.

4.3.3. A válaszmegtagadás magyarázatai

Amikor válaszmegtagadásról beszélünk, az azt jelenti, hogy kérdezőink kapcsolatba tudtak kerülni valakivel, aki elutasította őket, vagy a saját nevében, vagy annak a személynek a nevében, akit kerestek, de helyette csak a másik személyt találták a címen (3-as és 4-es kieséskódok). Az ő eseteiket (1) mindenki máshoz (0) viszonyítjuk a modelljeinkben.²⁴

A megtagadás magyarázatához már többféle információra tudunk támaszkodni, mint a meg nem találás esetében, de persze korántsem áll kellő információ a rendelkezésünkre, hogy valódi „magyarázattal” (pláne nem oksági magyarázattal) szolgáljunk. Először is, a válaszmegtagadóról (definíció szerint) továbbra is kevés a megfigyelhető és statisztikai feldolgozásra alkalmas információnk, de amúgy, ha lenne ennél sokkal több, akkor sem tudnánk a nem-válaszolás valódi motívumait teljesen megismerni. Az ugyanis minden bizonnyal egy bonyolult szociológiai, pszichológiai és sok esetben akár szociálpszichológiai folyamat eredménye, amit csak részben lehet elvileg is megfigyelni és megismerni. Végezetül: amikor „magyarázatot” emlegetünk, valóságban sohasem gondolhatunk valódi oksági magyarázatra. Maximum annyit tudunk tenni (és ez persze az adatok korlátossága mellett meg is tesszük), hogy több párhuzamosan ható tényezőből amennyire lehet, megpróbáljuk kiválogatni, hogy melyiknek lehet önálló hatása a válaszmegtagadásra és melyik az, amelyik csak valamilyen összetételi hatásnak az eredménye. Ez az, amiben a regressziós elemzések képesek segíteni bennünket.

Ahogy azt a tanulmány korábbi részében kifejtettük, a megtagadást befolyásoló tényezők három csoportját különítjük el.

A **települési és lakókörnyezeti jellemzőket** ugyanazokkal a változókkal mérjük, mint amiket a rossz címek elemzésekor használtunk.

A **megkérdezettek demográfiai karakterisztikumai** közül most azt feltételezzük, hogy a kérdezettek neme, korcsoportja, iskolázottsága és anyagi helyzete lehet fontos. Az anyagi helyzetet egy „objektív” (havi nettó jövedelem) és egy szubjektív (a kérdezett értékelése arról, hogy mennyire jól jönnek ki adott jövedelemből) változóval mérjük. A szóban forgó változók közül a nem és a korcsoport a népességnylvántartótól a címhez kapott információ. A többi

24 Az nyilván kutatói döntés kérdése, hogy ilyenkor az elemzést a teljes mintakeret két kategóriája között végezzük el (válaszmegtagadók és mindenki más) vagy csak azok között, akikkel kapcsolatba tudtunk kerülni (válaszmegtagadók és válaszadók). Mivel itt – a re-contact design miatt volt adatunk az adott vizsgálatban no-contact személyekről is, az előbbi kategorizálás mellett döntöttünk. Természetesen elkészítettük a szűkebb leválogatásra is az elemzést, de a legfontosabb összefüggések tekintetében nagyon hasonló eredményeket kaptunk.

esetben azt használjuk ki, hogy voltak olyan eseteink, amelyeket kétszer megkérdeztünk és a kettőből az egyik alkalommal szereztünk róluk iskolázottsági vagy jövedelmi információt. Ilyen esetekben az egyik vizsgálatból a másikba imputáltuk a begyűjtött értéket.

Az adatfelvételnél a jellemzői közül most is használjuk az instruktor és a kérdező kódját (ezek fix hatásként kerülnek a modellekbe), de ebben az esetben használjuk a kérdezők iskolai végzettségére, nemére és korára vonatkozó információkat is, valamint megvizsgáljuk azt is, hogy játszik-e szerepet az a tény, hogy esetleg ugyanarra a címre ugyanaz a kérdező ment vissza.

Ezt az elemzést az ESS vizsgálat ($n=3954$) adatain végezzük el²⁵. A válaszmegtagadás elemzését is a **települési és lakókörnyezeti jellemzőkkel** kezdjük. Természetesen nem a települések tagadják meg a választ, hanem a személyek, de ettől még elképzelhető, hogy bizonyos közegben lakók inkább, más közegben lakók pedig kevésbé utasítják el azt, hogy kooperáljanak egy adatfelvételnél.

A válaszmegtagadás valószínűsége az alapmodellben (minden egyéb, ebben az elemzésben megvizsgált tényezőt változatlanul véve) nem tér el lényegileg a nagyobb és a kisebb településeken, eltér viszont a „gazdagabb” településeken és Budapesten (4.3.5 táblázat). A lakókörnyezet fizikai állapota (vagy legalábbis annak a kérdező által megítélt szintje) lényegi hatást mutat a válaszmegtagadás valószínűségével. A „jó vagy nagyon jó” környékeken lényegesen nagyobb, a „rossz vagy nagyon rossz” helyeken pedig lényegesen kisebb, mint azokon a helyeken, amelyeket a kérdező „megfelelőnek” minősített. A kérdezettek összetételének bevonása nem változtat ezeken a hatásokon, kivéve egy esetben: a kérdezettek attribútumaira kontrolláló második modellben a legnagyobb lakosságszámú településeken szignifikáns lesz visszautasítás alacsonyabb szintje.

Összességében azt tapasztaljuk, amit várhattunk is: ha bevonjuk a modellbe a megkérdezettek személyi attribútumait, akkor jelentősen növekszik a magyarázó modelljeink prediktív ereje. Ezt mutatja a különböző pszeudo R^2 mutatók változása a modell kibővítésének eredményeképpen. A Cox & Snell R^2 értéke 0.03-ról 0.17-re, a Nagelkerke R^2 értéke pedig 0.04-ről 0.24-re növekszik).

²⁵ Annak, hogy helyenként az ESS, helyenként a Bizalom, helyenként pedig az egyesített adatbázis adatain dolgozunk, a legfontosabb oka az, hogy milyen változók szerepelnek a modelljeinkben. mivel helyenként az ismételt (és sikeres) megkeresés révén adatokat tudtunk gyűjteni azokról is, akik egyik vagy másik vizsgálatban nem válaszoltak, vagy elérhetetlennek bizonyultak, egyes változókat (iskolai végzettséget, életkort, jövedelmi szintet, stb) imputáltunk egyik vizsgálatból a másikba. Ezeknek a két adatfelvétel közötti változását kisebb kockázatnak tartottuk, mint amekkora előnyökkel kecsegtetett az, hogy be tudtuk azonosítani (vagyis inkább: közelíteni tudtuk) a meg nem találtak vagy elutasítók jellemzőit is.

4.3.5 táblázat A visszautasítás (válaszmegtagadás) valószínűsége és magyarázó tényezői az ESS vizsgálatban (n=3954)

	1. modell: települési jellemzők			2. modell: települési és személyi jellemzők			3. modell: települési, személyi és adatfelvételi jellemzők		
magyarázandó (nem válaszolás)	B	Exp(B)	sig	B	Exp(B)	sig	B	Exp(B)	sig
A település népességszáma 2014-ben (10001-50000)									
-2000	-0.02	0.98		-0.03	0.97		-0.06	0.94	
2001 – 10000	0.09	1.10		0.07	1.07		0.03	1.03	
50001 - város	-0.18	0.84		-0.36	0.70	***	-0.38	0.69	**
A település fajlagos adóerőképesége, Ft (10000-34999Ft)									
– 9999 Ft	0.18	1.20		0.21	1.23	*	0.24	1.27	*
35000+ Ft város	0.52	1.69	***	0.50	1.65	***	0.50	1.64	***
Budapest	0.95	2.59	***	1.18	3.25	***	0.72	2.06	***
Lakókörnyezet fizikai állapota (megfelelő)									
jó vagy nagyon jó	0.22	1.25	***	0.24	1.27	**	0.19	1.21	*
rossz vagy nagyon rossz	-0.66	0.52	***	-0.79	0.45	***	-0.71	0.49	***
A kérdezett neme (férfi)				-0.02	0.98		-0.02	0.98	
A kérdezett korcsoportja (születési évjáratok, ref: 1953-1972)									
1988-				-0.30	0.74	***	-0.30	0.74	***
1973-1987				-0.14	0.87		-0.16	0.85	
-1952.00				0.16	1.18		0.16	1.18	
A kérdezett iskolai végzettsége (legfeljebb szakmunkás)									
érettségi				-0.28	0.75	**	-0.26	0.77	*
felsőfok				-0.30	0.74		-0.26	0.77	
Összevont jövedelemkategóriák (havi nettó jövedelem: 181 – 240 ezer forint közötti)									
125 ezer v alatta				-0.18	0.83		-0.15	0.86	
126-180 ezer				-0.30	0.74		-0.21	0.81	
241 - 300 ezer				0.68	1.97	***	0.69	1.99	***
301 - 400 ezer				0.90	2.46	***	0.86	2.37	***
401 ezer fölött				0.49	1.64		0.42	1.52	
Szubjektív anyagi helyzet ("kényelmesen megélünk")									
kijövünk				0.86	2.35	***	0.78	2.17	**
nehezen élünk meg				1.12	3.06	***	1.10	3.00	***
nagyon nehezen élünk meg				1.29	3.65	***	1.36	3.90	***
A kérdező neme (férfi)							0.00	1.00	
Kérdező életkori korcsoportja (1953-1972)									
1988-							-1.00	0.37	**
1973-1987							0.45	1.57	***
-1952							-0.21	0.81	
A kérdező iskolázottsága (érettségi)									
legfeljebb szakmunkás							-0.06	0.94	
felsőfok							-0.79	0.45	***

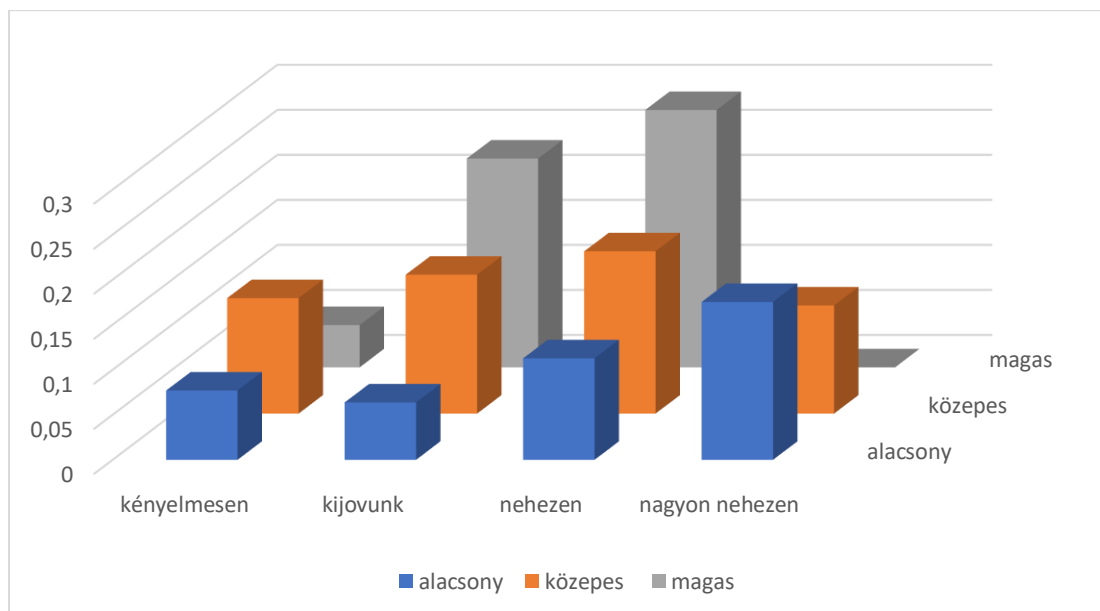
Kérdezői stabilitás (nem ugyanaz kérdezte)							-0.01	0.99	
Konstans		-0.70			-2.59			-2.04	
-2 Log likelihood		4736			4130			3914	
Cox & Snell R Square		0.03			0.17			0.20	
Nagelkerke R Square		0.04			0.24			0.28	
jó predikciók aránya		69.70			74.40			76.30	
Ebből a helyesen előrejelzett kitüntetett érték aránya					41.90			48.30	

Ugyanakkor azt láthatjuk, hogy a **személyi (demográfiai) karakterisztikumok** tekintetében nem (sem) rajzolódik ki határozott mintázat a válaszmegtagadókra. A megtagadás esélye enyhén kisebb a legfiatalabbak (1988 után születettek) között, mint a középkorúak (1953 és 1972 között születettek) között. A megtagadás kockázata nagyobb a felsőbb jövedelmi kategóriákban (legalábbis a havi nettó 240 és 400 ezer forint közötti jövedelmi csoportban) mint a közepes jövedelműek (havi nettó 181 – 240 ezer forint közöttiek) kategóriájában (és tőlük ebből a szempontból nem különböző alacsonyabb jövedelmű kategóriákban). Érdekes viszont, hogy a szubjektív jövedelmi kategóriákat illetően pont fordítottnak látszik a trend: azok, akik nagyobb anyagi gondokról számolnak be, nagyobb mértékben lesznek válaszmegtagadók, mint azok, akik azt mondják, hogy „kényelmesen kijövünk a pénzünkből”.

Ez utóbbi jelenséget érdemes kicsit alaposabban megvizsgálni. Nem adathibára gyanakszunk ugyanis, hanem arra, hogy van egy sajátos keresztthatás az objektív jövedelmi szint, a szubjektív jövedelem-érzet és a megtagadási arányok között. A 4.3.1 ábra legalábbis erre enged következtetni.

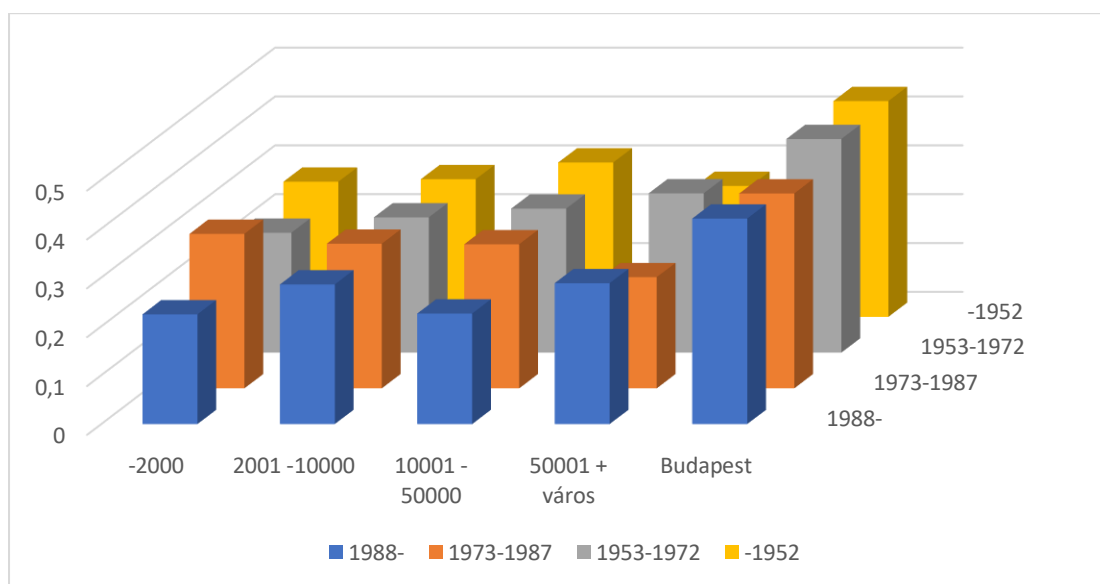
Az egyik tengelyen a szubjektív értékelés („kényelmesen kijövünk”, stb) látszik, a másikon pedig a jövedelmi kategóriák, három csoportba sorolva (legalacsonyabbak, közepesek, magasabbak). Az oszlopok magassága az adott kategórián belül a megtagadások átlagos értéke (megtagad=1, minden más=0). Azt látjuk, hogy a legalacsonyabb jövedelmi kategóriában a szubjektív nehézségek növekedésével nő a megtagadási arány is. Ugyanakkor a közepes nehézséget érzékelők között annál nagyobb a megtagadási arány, minél magasabb egyébként az objektív jövedelem. A legmagasabb megtagadási rátát éppen abban a kategóriában látjuk, ahol amúgy a mért „objektív” jövedelmek a legmagasabbak.

4.3.1 ábra Megtagadási arányok (adott kategóriában a megtagadók aránya az adott kategóriába tartozó összes „célszemélyhez” viszonyítva) a jövedelemszint és a szubjektív jövedelemszint együttes kategóriáiban

Kevésbé markánsan ugyan, de egyfajta kereszthatást tapasztalhatunk másik két dimenzióban (nevezetesen a település méret és a megkérdezettek (pontosabban a megkérdezni szándékozottak) életkori csoportjai között (4.3.2 ábra). Budapesten általában magasabb a megtagadási mutató, de a budapestiek között van még egy életkori emelkedés is (a legidősebb kohorsz felé emelkedik a visszautasítási arány).

4.3.2 ábra Megtagadási arányok (adott kategóriában a megtagadók aránya az adott kategóriába tartozó összes „célszemélyhez” viszonyítva) az életkori kohorsz és a településméret együttes kategóriáiban

Utolsóként vonjuk be a modellbe **az adatfelvétel jellemzőit** (a kérdezők nemét, életkorát, és iskolázottságát, illetve azt a tényt, hogy ugyanaz a kérdező kérdezte-e ugyanazt a háztartást a Bizalom vizsgálatban, mint az ESS vizsgálatban). Az instruktorok is szerepeltek (esetükben a változó modellben szerepeltetését fix hatásként értelmezzük).

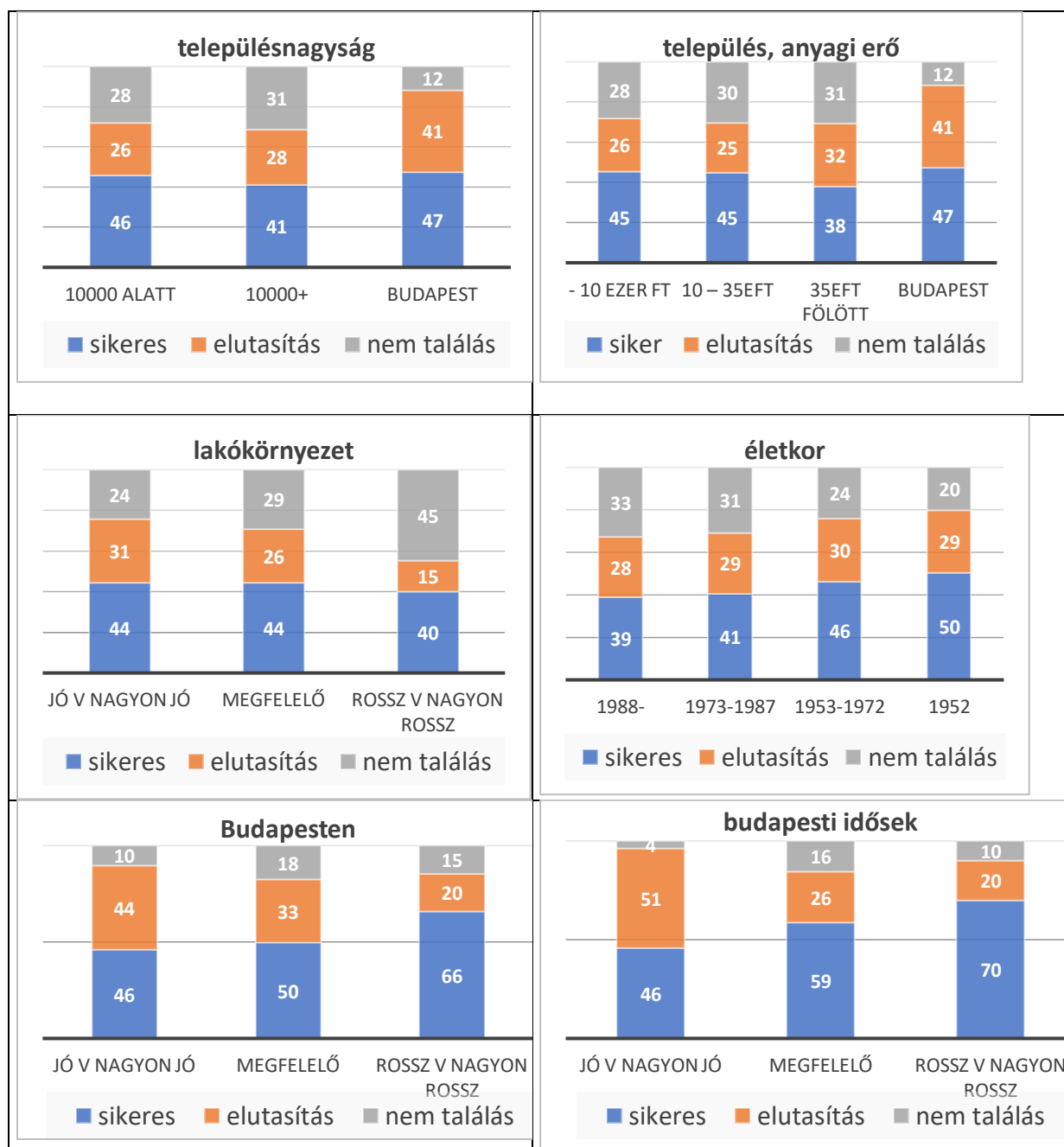
A pszeudo R^2 -ekből azt látjuk, hogy tovább javult a modellünk magyarázó ereje (a Cox & Snell R^2 értéke 0.17-ről 0.20-ra, a Nagelkerke R^2 értéke pedig 0.24-ről 0.28-re emelkedett, a helyesen előrejelzett esetek aránya pedig szintén növekedett valamelyest). A megtagadás kockázata nem nagyobb a férfi, mint a női kérdezők körében. Az idősebb (1952 előtt született) kérdezők visszautasítási kockázata kisebb, mint az 1953 és 1972 között születetteké, akiknél viszont rosszabbak a válaszadási statisztikái a náluk eggyel fiatalabbaknál (vagyis azoknál, akik 1973 és 1987 között születtek. A felsőfokú végzettséggel rendelkező kérdezők visszautasíthatósága kisebb mértékű, mint a középiskolát végzetteké.

4.3.4. Nem találás és válaszmegtagadás

Az adatfelvételi jellemzők elemzése közben figyeltünk fel egy olyan jelenségre, ami az empirikus adatfelvételek korábbi gyakorlatában is jelen volt már, de ennyire szisztematikusan csak most van módunk az elemzésére. A jelenség leírását onnan kezdjük, hogy kapott címek sikertelenségének oka lehet az, hogy problematikus maga a cím, vagy éppenséggel az, hogy a megkérdezett visszautasítja a válaszadást.

A címek megoszlása a sikeresség, a nem találás és a visszautasítás kategóriái között településnagyság, a lakóköznyezet jellege és a megkeresett személy életkora szerint úgy alakul, ahogy azt a 4.3.3 ábra mutatja.

4.3.3 ábra A címek megoszlása a sikeresség, a nem találás és a visszautasítás kategóriái között településnagyság, a lakókörnyezet jellege és a megkeresett személy életkora szerint, százalék (egyesített minta, ESS és Bizalom együtt, n=6954)

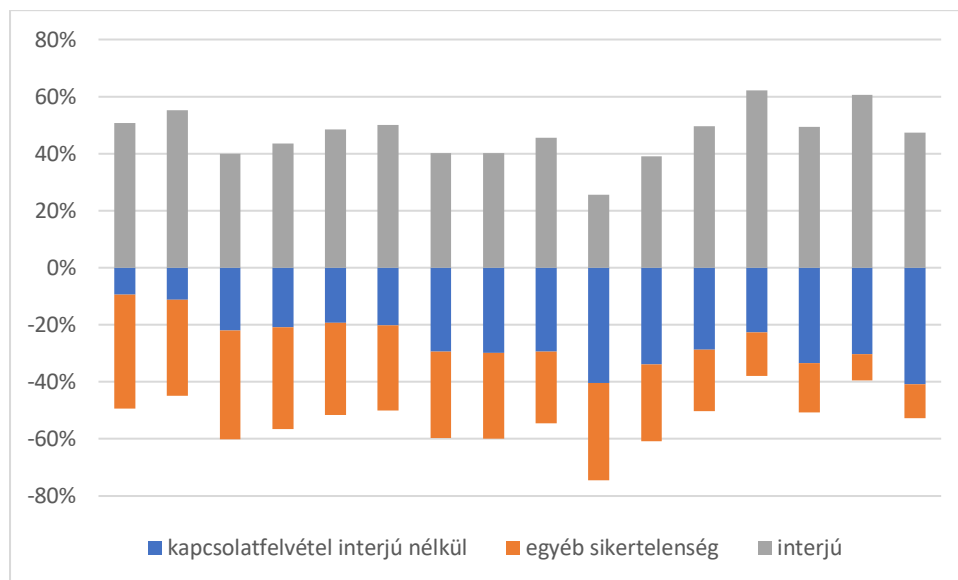

Forrás: egyesített adatbázis (6954 eset)

Az elutasítás Budapesten nagyobb arányú (41%), mint vidéken (26-32%, függően attól, hogy lélekszám vagy anyagi erő mentén bontjuk a vidéki lakóhelyeket), a kérdező által jónak vagy nagyon jónak minősített környékeken nagyobb (31%), mint a „rosszabb” lakókörnyezetekben (15%). A kérdezett életkora szerint nem látszik különbség az elutasítási rátákban (28-30% az egyes kohorszokban), látszik viszont eltérés a kooperációs hajlandóságban (a megkeresett fiatalabb címek 39 százalékán, az idősebbekénél viszont az 50 százalékán zárul sikerrel a megkeresés). Ami különösen érdekes, az megint a kereszthatások jelensége. Figyeljük meg: a legnagyobb elutasítási arány a jó környéken lakó budapesti idősebbek között fordul elő (51% ebben a szegmensben). Nem közöttük a legalacsonyabb azonban a válaszadási hajlandóság, mert az

elutasítások nagy száma mellett éppen ez az a csoport, ahol amúgy a rossz címek, nem megtalálások a legalacsonyabb arányúak.²⁶

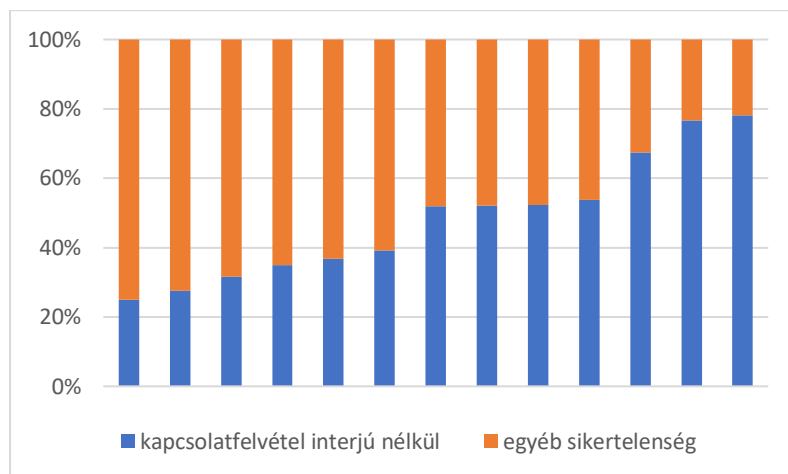
4.3.4 ábra A sikeresség, nem találás és visszautasítás a különböző instruktori körzetekben, százalék (egyesített minta, ESS és Bizalom együtt)

A megtalálások, megtagadások és sikeres megkeresések megoszlásának elemzése során figyeltük meg azt is, hogy (legalábbis az instruktori körzetek szintjén) a rossz címek és a visszautasítás bizonyos szempontból egymás komplementerei. Másképpen fogalmazva: a rossz címek és a visszautasítási arányok egymással fordított arányban vannak, illetve, hogy ezeknek az aránya legalább akkora mértékben variálódik az instruktorok között, mint általában a megkeresések sikeressége (4.3.4. és 4.3.5 ábrák).

²⁶ Külön nagyon érdekes vizsgálat tárgya lehetne, ha megnéznénk, mennyire vannak összefüggésben ezek a megoszlások azzal, hogy Budapest jobb és rosszabb környékein milyen a lakosság társadalmi demográfiai összetétele és ezen belül többek között a várható élettartama.

4.3.5 ábra A sikertelen megkeresések megoszlása a válaszmegtagadás és a rossz címek között a különböző instruktori körzetekben (egyesített ESS + Bizalom, összes megkeresés)

A két szélsőséges esetet alapul véve azt látjuk, hogy létezik példa arra, hogy a sikertelen megkeresések nyolcvan százaléka megtagadás és húsz százalék a meg nem találás, de létezik olyan instruktori körzet is, ahol ez az arány éppen fordított. A magyarázatok között további alaposabb vizsgálatot érdemelne az instruktori körzetek belső összetétele (településnagyság, laksűrűség stb. szerint) és az adott instruktorok által mozgatott kérdezők képzettség, társadalmi gazdasági összetétele is, de egészen biztosan vannak a külső megfigyelő által nehezen beazonosítható és mérhető helyi rutinok, instruktor-specifikus protokollok is.

A következő részben alaposabban is megnézzük, hogy milyen teljesítménybeli különbségek léphetnek fel az adatfelvételi folyamat során abban, hogy mennyire sikeresek a megkeresési kísérleteink.

4.3.5. A sikeres megkeresések közös jellemzői

A végére hagytuk annak elemzését, hogy mi magyarázza az adatfelvételi sikert? Abból indulunk ki, hogy vannak könnyebb és nehezebb „terepék” (**települési-lakóhelyi jellemzők**) az adatfelvételi apparátusok szempontjából. Modellünkben először azt keressük, hogy a többi tényező változatlansága mellett melyek ezek a települési-lakóhelyi jellemzők: mennyire játszik szerepet a település nagysága, gazdagsága, illetve a lakókörnyezet milyensége.

Úgy ítéljük meg, hogy talán éppen ez az az elemzési rész, ahol a legtöbbet számít az **adatfelvételi apparátus** tevékenysége. Minden egyéb tényezőt változatlannak véve ugyanis végső soron az instruktorok szervezőkészsége, a kérdezők fellépése és talpraesettsége, úgy feltételezzük, számít igazán sokat egy empirikus adatfelvételnél. Ezért külön megvizsgáljuk ennek a tényezőcsoportnak a hatását is (4.3.6 táblázat). Megint el kell mondanunk: a rendelkezésre álló változók erre a jelenségre is csak a második legjobbak egy olyan világban, ahol nagyon ritkán van mód megtalálni a legjobb közelítő változókat.

4.3.6 táblázat A sikeres megkeresés (lekérdezett interjú) valószínűsége és magyarázó tényezői az egyesített (ESS+Bizalom) vizsgálatban (n=6954)

	1. modell: települési jellemzők			2. modell: adatfelvételi jellemzők			3. teljes modell: települési és adatfelvételi jellemzők		
magyarázandó (nem válaszolás)	B	Exp(B)	sig	B	Exp(B)	sig	B	Exp(B)	sig
A település népességszáma 2014-ben (10001-50000)									
-2000	0.07	1.07					0.03	1.03	
2001 – 10000	-0.03	0.97					-0.02	0.98	
50001 - város	-0.33	0.72	***				-0.37	0.69	***
A település fajlagos adóerőképesége, Ft (10000-34999Ft)									
– 9999 Ft	-0.04	0.96					0.11	1.12	
35000+ Ft város	-0.17	0.84	**				-0.04	0.96	
Budapest	0.39	1.47	***				0.62	1.87	***
Lakókörnyezet fizikai állapota (megfelelő)									
jó vagy nagyon jó	0.02	1.02					0.10	1.10	
rossz vagy nagyon rossz	-0.16	0.85					-0.14	0.87	
A kérdező neme (férfi)				0.09	1.09		0.14	1.15	*
Kérdező életkori korcsoportja (1953-1972)									
1988-				-0.43	0.65		-0.63	0.53	*
1973-1987				0.13	1.14	**	0.13	1.14	**
-1952				-0.01	0.99		0.06	1.06	
A kérdező iskolázottsága (érettségi)									
Legfeljebb szakmunkás				-0.15	0.86	**	-0.18	0.83	***
Felsőfok				0.20	1.22	*	0.20	1.22	*
Kérdezői stabilitás (nem ugyanaz kérdezte)				-0.01	0.99		-0.04	0.96	
kutatás (ESS=0, bizalom=1)	0.31	1.36	***	0.27	1.31	***	0.28	1.32	***
Konstans	-0.30	0.74	***	-0.58	0.56	***	-0.70	0.50	***
-2 Log likelihood		9459			9249			9203	
Cox & Snell R Square		0.01			0.03			0.03	
Nagelkerke R Square		0.02			0.04			0.05	
jó predikciók aránya		55.5			57.8			58.8	
Ebből a helyesen előrejelzett kitüntetett érték aránya		25.5			29.5			31.7	

Abban a modellben, amelyikben csak **a települési változók** szerepelnek, az a leginkább szembeűnő, hogy Budapest másképpen „viselkedik”, mint a többi nagyobb (50 ezer lakos fölötti) város. Miközben utóbbiakban rosszabbak a sikeres kérdezés esélyei, Budapesten éppen ellenkezőleg, jobbak, mint a referenciának választott 10 ezer és 50 ezer közötti lakosságszámú településeken. Érdekes módon a lakókörnyezet állapotának nincs lényegi hatása a sikerességre.

Második modellünk csak **az adatfelvételi változókat** tartalmazza. Ezen belül, úgy tűnik, hogy van szerepe a kérdező iskolázottságának. A felsőfokú végzettségűeknek jobbak, a legfeljebb szakmunkás végzettségűeknek pedig rosszabbak az esélyei a sikeres interjúra, mint azoknak, akik érettségivel rendelkeznek. A 30-45 év közöttiek kicsit jobb eséllyel lesznek sikeresek, mint a náluk idősebb, 45-65 éveseknek.

Ha szimultán vizsgáljuk **a két tényezőcsoportot**, mindössze egy változást regisztrálhatunk: ebben a modellben – a többi tényező változatlansága mellett – látszik, hogy a női kérdezők sikeresebbek, mint a férfiak.

Mindhárom felállásban benne szerepel egy kétértékű változó arról, hogy melyik kutatásból származnak az adataink. Ez változó mindhárom esetben szignifikánsan összefügg a kérdezés sikerességével: a bizalom kutatásban, mint láttuk mindjárt az elején, nagyobb volt általában a sikeres interjúkészítés esélye.

Mivel a kettőből egyszer sikertelen interjúkészítési kísérletek alanyainak személyi attribútumait (iskolázottság, jövedelem) abból a vizsgálatból imputáltuk, amelyikben sikerült tőlük választ kapni, az egyesített adatbázis ennek a tényezőcsoportnak a vizsgálatára nem alkalmas, ezért visszatérünk az ESS mintához (n=3954). Ezeket az eredményeket mutatja a 4.3.7 táblázat.

4.3.7 táblázat A sikeres megkeresés (lekérdezett interjú) valószínűsége és magyarázó tényezői az ESS vizsgálatban (n=3954)

magyarázandó (sikeres interjú)	B	Exp(B)	sig
A település népességszáma 2014-ben (10001-50000)			
-2000	0.34	1.40	*
2001 – 10000	0.03	1.04	
50001 - város	-0.17	0.84	
A település fajlagos adóerőképessége, Ft (10000-34999Ft)			
– 9999 Ft	-0.20	0.82	
35000+ Ft város	-0.21	0.81	
Budapest	0.90	2.46	***
Lakókörnyezet fizikai állapota (megfelelő)			
jó vagy nagyon jó	0.01	1.01	
rossz vagy nagyon rossz	-0.47	0.63	**
A kérdezett neme (férfi)	0.18	1.20	*
A kérdezett korcsoportja (születési évjáratok, ref: 1953-1972)			
1988-	-0.02	0.98	
1973-1987	-0.08	0.92	
-1952	0.21	1.24	
A kérdezett iskolai végzettsége (legfeljebb szakmunkás)			
érettségi	0.07	1.07	
felsőfok	0.09	1.09	
Összevont jövedelemkategóriák (havi nettó jövedelem: 181 – 240 ezer forint közötti)			
125 ezer v alatta	0.36	1.44	
126-180 ezer	0.17	1.18	
241 - 300 ezer	-0.82	0.44	***
301 - 400 ezer	-0.88	0.42	***
401 ezer fölött	-0.90	0.41	***
Szubjektív anyagi helyzet ("kényelmesen megélünk")			
kijövünk	-0.95	0.39	***
nehezen élünk meg	-1.17	0.31	***
nagyon nehezen élünk meg	-1.21	0.30	***
A kérdező neme (férfi)	0.15	1.16	
Kérdező életkori korcsoportja (1953-1972)			
1988-	-0.37	0.69	
1973-1987	-0.06	0.94	
-1952	0.06	1.07	
A kérdező iskolázottsága (érettségi)			
legfeljebb szakmunkás	0.04	1.04	
felsőfok	0.47	1.60	**
Kérdezői stabilitás (nem ugyanaz kérdezte)			
Konstans	0.21	1.23	
	1.77	5.85	***
-2 Log likelihood	2536		
Cox & Snell R Square	0.51		
Nagelkerke R Square	0.68		
jó predikciók aránya	83.8		
Ebből a helyesen előrejelzett kitüntetett érték aránya	94.7		

Összefoglalva a legfontosabb eredményeket, azt mondhatjuk, hogy több tényező is „középre tendálhatja” a megvalósult mintát a kiinduló mintához képest. Egyfelől rosszabbak az interjúkészítés esélyei a rosszabb környékeken, másfelől viszont rosszabbak az esélyek a magasabb jövedelmű csoportban (már egészen havi 240 ezer forint fölötti jövedelműektől fölfelé). Itt is látható azonban az a korábban megfigyelt jelenség, hogy a frusztráltabb (jövedelmükkel elégedetlenebb) megkérdezettek egyben a válaszáadásra is kevésbé hajlandóak, mint azok, akik saját értékelésük szerint is „kényelmesen megélik”. Említésre méltó még az is, hogy a felsőfokú végzettségűek nagyobb eséllyel lesznek sikeresebbek az interjúkészítésben, mint az alacsonyabb iskolázottságúak.

Az előző modellek közül azokban, amelyekben szerepeltek az adatfelvétel jellemzői, helyet kapott egy változó arra utalva, hogy az instruktornak lehet önálló hatása az adatfelvétel minőségére/sikerességére is. Érdekes azonban külön is megnéznünk, milyen természetű ez a hatás. Ebben a részben az utolsó modell az adatfelvételi jellemzőket tartalmazza, valamint azt, hogy a kérdésnek jó vagy rossz környéken kell-e megvalósulnia. Mi azonban most csak arra figyelünk, hogy egy átlagos kérdezői teljesítményt és összetételt alapul véve mekkorák az eltérések az instruktorok között.

Az eredményeket a 4.3.8 táblázatból lehet kiolvasni. Az egyes instruktorokat számmal jelöljük. A 2. számmal jelölt instruktort referenciának tekintve a többiek közül (sikeres interjúk nagyobb arányát tekintve) lényegesen jobb teljesítményt mutatnak a 4. és a 18. instruktorok, de átlag felettiek a 10,16,20,12 és 1 jelűek is. Viszonylag jelentősen rosszabb a teljesítménye a 8. jelű instruktornak a többiekéhez képest.

4.3.8 táblázat A sikeres megkeresés (lekérdezett interjú) valószínűsége az egyes intstruktorok esetében (kontroll: kérdező neme, korcsoportja, iskolázottsága, a lakóövezet jellege) és magyarázó tényezői az ESS vizsgálatban (n=3954)

magyarázandó (sikeres interjú)		B	Exp(B)	sig
Instuktor kódja				
1	1157	0.22	1.25	**
2 (ref)	678			
3	164	0.23	1.25	
4	116	0.78	2.18	***
5	602	0.12	1.13	
6	167	0.29	1.33	
8	318	-0.76	0.47	***
9	424	0.16	1.17	
10	175	0.65	1.91	***
12	229	0.32	1.38	*
13	831	-0.12	0.88	
15	157	0.28	1.32	
16	729	0.38	1.47	***
18	177	0.92	2.51	***
19	800	0.02	1.02	
20	150	0.38	1.47	**
konstans (összesen)	6874	0.37	1.44	**
-2 Log likelihood	9239			
Cox & Snell R Square	0.03			
Nagelkerke R Square	0.04			
jó predikciók aránya	57.4			
Ebből a helyesen előrejelzett kitüntetett érték aránya	28.6			

4.3.9 táblázat A magyarázó modellekben használt változók leírása

változó tartalom	ESS			Bizalom			forrás
	név	esetszám	értéktartomány	név	esetszám	értéktartomány	
Függő változók: alminták							
a megkeresés sikeressége (összefoglaló változó)	siker_ess	3954	1 interjú 2 kapcsolatfelvétel interjú nélkül 3 egyéb sikertelenség	siker_biz	valid : 3000	1 interjú 2 kapcsolatfelvétel interjú nélkül 3 egyéb sikertelenség	megkeresési lapok az adott kutatásban
no contact	nemtalalt_ess	3954	1 nem megtalált eset az ESS-ben 0 többi eset (teljes ESS minta)	nemtalalt_biz	3000	1 nem megtalált eset az bizalom-ban 0 többi eset (teljes Bizalom minta)	recode siker_ess (1,2=0) (3=1) (else=sysmis) into nemtalalt_ess és recode siker_biz (1,2=0) (3=1) (else=sysmis) into nemtalalt_biz
elutasítás	megtagado_ess	3954	1 válaszmegtagadó eset az ESS-ben (rossz cím: missing)	megtagado_ess	3000	1 válaszmegtagadó eset az bizalom-ban (rossz cím: missing)	recode siker_ess (1,3=0) (2=1) (else=sysmis) into megtagado_ess. és recode siker_ess (1,3=0) (2=1) (else=sysmis) into megtagado_ess.

Eredményes megkeresés	sikeres_ess	3954	sikeres kérdőív az ess-ben.	sikeres_biz	3000	sikeres kérdőív a Bizalomban.	recode siker_ess (1=1) (2,3=0) (else=sysmis) into siker_ess és recode siker_biz (1=1) (2,3=0) (else=sysmis) into siker_biz.
Magyarázó változók							
Települési jellemzők (referencia kategória)							
Megye	megye (1) (<i>Budapest</i>)	3954	Budapest +19 megye	megye (1) (<i>Budapest</i>)	3000	Budapest +19 megye	
Településtípus	teltip (2) (<i>megyeszékhely</i>)	3954	1 Budapest 2 megyeszékhely, megyei jogú város 3 többi város 4 község	teltip (2) (<i>megyeszékhely</i>)	3000	1 Budapest 2 megyeszékhely, megyei jogú város 3 többi város 4 község	
Település lakosságszám	telepules_nep2014_ rekodolt (3) (<i>10001 – 50000</i>)	3954	1 - 2000 2 2001 – 10000 3 10001 – 50000 4 50001 + város + Budapest	telepules_nep2014_ _rekodolt (3) (<i>10001 – 50000</i>)	3000	1 - 2000 2 2001 – 10000 3 10001 – 50000 4 50001 + város + Budapest	KSH és NAV adóerőtáblák adott (2014) évre vonatkozó számolt adat. Budapestre kerületekből aggregálva.
Adóerőképesség, lakosságszámra vetítve, kategorizálva	gazdagsagszint (3) (<i>35000 – 39999Ft</i>)	3954	1 – 9999 Ft 2 10000 – 34999Ft 3 35000 + város 4 Budapest	gazdagsagszint (3) (<i>35000 – 39999Ft</i>)		1 – 9999 Ft 2 10000 – 34999Ft 3 35000 + város 4 Budapest	KSH és NAV adóerőtáblák adott (2014) évre vonatkozó számolt adat, átkódolva
A lakókörnyezet	physis_1 (3)	3895	0 nincs adat'	fizikai_1 (2)	3000	1 'jó v nagyon jó'	Lakókörnyezet fizikai

fizikai állapota	(megfelelő)		1 'jó v nagyon jó' 2 'megfelelő' 3 'rossz v nagyon rossz'	(megfelelő)		2 'megfelelő' 3 'rossz v nagyon rossz'	állapota, ahogy a kérdező megítéli, a megkeresési lap alapján (a bizalomban nincs 0 érték)
Egyéni karakterisztikumok (referencia kategória)							
a kérdezett neme	neme (1) (<i>férfi</i>)	3954	0 férfi 1 nő	neme (<i>férfi</i>)	3000	0 férfi 1 nő	ESS kérdőív/minta
a kérdezett születési év korcsoportja	korcsop4 (3) (<i>"1953-1972"</i>)	3954	1 "1988-" 2 "1973-1987" 3 "1953-1972" 4 "-1952"	korcsop4 (3) (<i>"1953-1972"</i>)	3000	1 „1988-„ 2 „1973-1987” 3 „1953-1972” 4 „-1952”	ESS kérdőív
a kérdezett iskolai végzettsége	iskola (2) (<i>legfeljebb szakmunkás</i>)	3954 (2294)	0 nem tudjuk 1 'legfeljebb szakmunkás' 2 'érettségi' 3 'felsőfok'	iskola (2) (<i>legfeljebb szakmunkás</i>)	3000 (190 2)	0 nem tudjuk 1 'legfeljebb szakmunkás' 2 'érettségi' 3 'felsőfok'	ESS és bizalom kérdőívek, egységesített, harmonizált változók
a háztartás mérete	htmeret (2) (<i>2 tag</i>)	1625	1,2,3,4,5+	htmeret (<i>2 tag</i>)	1233	1,2,3,4,5+	ESS kérdőív
Háztartásának havi nettó bevétele	ESS_F41 (5) (<i>211 – 240 ezer Ft</i>)	1033	125 ezer Ft, vagy kevesebb 126 – 156 ezer Ft 157 – 180 ezer Ft 181 – 210 ezer Ft 211 – 240 ezer Ft 241–255 ezer Ft 256 – 300 ezer Ft 301 – 380 ezer Ft	BIZ_F41 (<i>211 – 240 ezer Ft</i>)	1036	125 ezer Ft, vagy kevesebb 126 – 156 ezer Ft 157 – 180 ezer Ft 181 – 210 ezer Ft 211 – 240 ezer Ft 241–255 ezer Ft 256 – 300 ezer Ft 301 – 380 ezer Ft	kérdőív változó

			381 – 400 ezer Ft 400 ezer Ft felett			381 – 400 ezer Ft 400 ezer Ft felett	
Összevont jövedelemkategóriák (havi, nettó)	ESS_jovkat6 (4) (181 – 240 ezer)	1671	0 nincs adat 1 125 ezer v alatta 2 126-180 ezer 3 181 – 240 ezer 4 241 - 300 ezer 5 301 - 400 ezer 6 401 ezer fölött	BIZ_jovkat6 (4) (181 – 240 ezer)	1671	0 nincs adat 1 125 ezer v alatta 2 126-180 ezer 3 181 – 240 ezer 4 241 - 300 ezer 5 301 - 400 ezer 6 401 ezer fölött	Összevonással és imputálással létrehozott változó. A Bizalom adatokból pótoltuk az ESS hiányokat, főleg azokban az esetekben, amikor az ESS-ben nem értük el, a Bizalomban viszont elértük az esetet (és fordítva).
Szubjektív jövedelem kategória	ess_jovertkat (3) (kijövünk)	2252	0 nincs adat 1 kényelmesen 2 kijövünk 3 nehezen 4 nagyon nehezen	biz_jovertkat (3) (kijövünk)	2252	0 nincs adat 1 kényelmesen 2 kijövünk 3 nehezen 4 nagyon nehezen	ess_f42 és biz_f42 változókból újra kódolt és ESS_f42-be BIZ_f42- ből imputált értékekkel létrehozott változók
Adatfelvételi jellemzők							
Instruktor	instr_ess (1) (Beer)	3954	azonosítók 1-20	instr_biz_rec (1) (Beer)	3000	azonosítók 1-20	adatfile-ból, egységesített átkódolt labelekkel, recode instr_biz (6=3) (9=10) (else=copy) into instr_biz_rec.
Kérdező	kkod_ess	3954		kkod_biz	3000		adatfile-ból
Kérdező neve	kerdezo_ess_neme (1) (férfi)	3939	0 férfi 1 nő 9 nt	kerdezo_neme_ess (férfi)	2973	0 férfi 1 nő 9 nt	kérdezői adatlapok, újrakódolva

Kérdező életkori korcsoportja	kerdezo_ess_kor4 (4) (1953-1972)	3899	0 „nt” 1 „1988-„ 2 „1973-1987” 3 „1953-1972” 4 „-1952”	kerdezo_biz_kor4 (3) (1953-1972)	2948	0 „nt” 1 „1988-„ 2 „1973-1987” 3 „1953-1972” 4 „-1952”	kérdezői adatlapok, újrakódolt születési év alapján (a bizalomban nincs 1988 után született)
Kérdező iskolázottsága	kerdezo_ess_iskola 3 (2) (<i>érettségi</i>)	3901	1 legfeljebb szakmunkás' 2 'érettségi' 3 'felsőfok'	kerdezo_biz_iskol a3 (2) (<i>érettségi</i>)	2973	1 legfeljebb szakmunkás' 2 'érettségi' 3 'felsőfok'	
Kérdezői stabilitás	longikerd (1) (<i>más kérdezett</i>)	3954	0 nem ugyanaz kérdezte 1 ess-ben és bizalomban is ugyanaz kérdezte	longikerd (1) (2) (<i>érettségi</i>)	3000	0 nem ugyanaz kérdezte 1 ess-ben és bizalomban is ugyanaz kérdezte	if (kkod_ess eq kkod_biz)longikerd=1

5. SPECIÁLIS PROBLÉMÁK AZ ELOSZLÁS SZÉLEINEK ELÉRHETŐSÉGÉBEN ÉS A SZÉLEK-VIZSGÁLAT EREDMÉNYESSÉGE

Vizsgálatunk második kutatási kérdéséhez kapcsolódóan egy speciális terepünkával végzett adatfelvételt is lebonyolítottunk. Ezt a kutatást SZÉLEK projektnek neveztük el, mert célja a társadalom jövedelmi szempontból két szélén lévő csoportok megtalálása. Tendenciák azt mutatják, hogy a személyes megkeresés által elért minta különböző társadalmi mutatók alapján egyre inkább középre húzódik és a kutatóintézetek a társadalom legfelső és legalsó rétegeit egyre kevésbé érik el a különböző adatfelvételek során.

Az ehhez kapcsolódó kutatási koncepciót a kutatási beszámoló 1. fejezetében részletesen ismertetjük, a következőkben a Szélek-kutatás alapvető technikai koncepcióját és a terepmunka lebonyolítását mutatjuk be (5.1. fejezet), illetve ismertetjük a felmérésből származó eredményeket is (5.2. fejezet).

5.1. A Szélek-kutatás koncepciója és lebonyolítása

Az adatfelvétel során olyan 18 éves vagy idősebb személyeket kerestünk fel, akik életszínvonaluk (jövedelmük, vagyonuk stb.) alapján a társadalom felső vagy éppen alsó széléhez tartoznak. Az adatfelvétel tehát kettős szerkezetet követ: külön vizsgáljuk a felső és külön az alsó széleken élőket. A kutatás egy módszertani kísérlet, mellyel azt vizsgáltuk, hogy sikerülhet-e a speciális kiinduló címek kijelölésével és az irányított hólabda technikájával jövedelmi szempontból kiszélesíteni a survey-ek által elérték körét.

Mivel nincs nyilvántartás arról, hogy kik felelnek meg ezeknek a kritériumoknak, úgynevezett irányított hólabda módszerrel a kérdezőnek kellett válaszolókat keresniük. A hólabda módszer azt jelenti, hogy azt a személyt, aki válaszolt a kérdőívre mindig megkérjük ajánljon ismerősei közül további személyeket, akiket megkereshetünk a kérdőívről. Ennek egy valamelyest módosított változatával dolgozunk a „SZÉLEK” kutatás során. Az irányított hólabda módszer a Hackathorn módszer módosított változataként is értelmezhető.²⁷

A mintába 2 települést választottunk be: Budapestet és Debrecent. Mindkét településen összesen 20-20 sétakiindulópontot jelölünk ki (10 kiindulópont az alsó és 10 kiindulópont a felső szélekhez mindkét település esetében), de az első válaszadó (a hólabda kiindulópontja) felkeresése is a kérdező feladata volt. A speciális kiinduló címek azt jelentik, hogy míg egy klasszikus véletlenszerű felmérés esetében a sétapontok kiinduló utcáit az adott település utcahálózatából egyszerű véletlen mintavétel segítségével választjuk ki, addig a Szélek-kutatás esetében olyan kiinduló-utcákat kerestünk, melyek potenciálisan megfelelő hólabda-kiindulópontként szolgáló személyekhez vezetnek, azaz az alsó szélek esetében az alsó tizedhez, a felső szélek esetében pedig a felső tizedhez. Ennek érdekében az EVM utcakiválasztás helyett az utcákat mindkét városban rangsoroltuk egy olyan adatbázis alapján, mely utca-szinten tartalmazza az adott évre vonatkozóan az eladott lakások és házak számát, valamint az eladott lakások/házak eladási értékeit. A megfelelő kiinduló-utcák kiválasztása egy többlépcsős iterációs folyamat eredménye volt, mely a következő lépéseket és szempontokat tartalmazta:

²⁷ A Hackathorn módszer egyre szélesebb körben használatos a társadalomkutatások esetében. A módszer lényege az, hogy az alapvetően nem valószínűségi hólabda mintavétel, bizonyos szigorú feltételek mellett és speciális populációkra vonatkoztatva valószínűségi mintának tekinti, amennyiben megfelelően nagy számú kiindulópont esetében véletlenszerűen választjuk ki a következő válaszadót az ajánlott személyek közül.

- az évenkénti lakásár adatbázisokat leszűkítettük az érintett két településre, majd évek szerint összeépítettük őket;
- az utcák közül kizártuk azokat, melyek esetében 5-nél kevesebb eladás született az elmúlt 2 évben;
- az utcák közül kizártuk azokat, melyek esetében az eladott lakásár szórásánál extrém értékeket találtunk;
- rangsoroltuk az alsó széleknek és a felső széleknek megfelelő irányba az eladási árakat és ezek közül 10-10 kiinduló utcát választottunk ki, több csomagban;
- ezután térképekre jelenítettük meg a különböző csomagokat és ellenőriztük lefedettségüket, valamint helyismerettel rendelkező kollégák jóváhagyása alapján validáltuk a kiválasztott utcákat.

Az első lekérdezendő személyt a megadott séta-kiindulópontokról gyűjtötték be a kérdezők. A séta-kiindulópont egy utcanévet jelent, melynek elején kellett kezdeni a sétát. Minden második háztartásban meg kellett próbálni interjút készíteni, addig, ameddig a kérdező nem talált megfelelő hólabda kiinduló-pontot.

Azt tekintettük megfelelő hólabda-kiindulópontnak, aki a kérdőívre adott válaszai alapján megfelelt a kutatás szűrőfeltételeinek (a társadalmi és jövedelmi helyzet megfelelő-e a társadalom felső vagy alsó szélének). A szűrőfeltételek tehát nem előzték meg az interjú elkészítését, csupán azt vizsgáltuk meg velük, hogy az adott válaszadó megfelel-e a hólabda kiindulópontjának. Amennyiben ez nem sikerül, a kérdőív véget ért és ugyanazon utcán tovább sétálva kellett új interjút készíteni, kiinduló személyt találni. Amennyiben az interjú végén a szűrőfeltételek teljesültek – hogy a hólabda tovább gördüljön – a válaszadót arra kértük, hogy ajánljon további 6 személyt, aki szerinte hasonló életkörülményekkel rendelkezik. Ebből az ajánlott 6 személyből azonban csak 1 főt kellett megkérdezni, (a többi név tartalék, sikertelenség esetén pótcímnek). Az újonnan megkérdezett személyt már szűrőfeltételek nélkül megkértük, hogy ő is ajánljon 6 főt. Az egy kiindulási pontból elkészülő kérdőívek tehát láncot alkotnak: minden válaszoló ismeri azt a személyt, aki előtte, és azt, aki utána válaszol kérdőívünkre. Minden kiindulóponton így haladt a személyek felkeresése 10, a feltételeknek megfelelő interjú elkészüléséig. Egy kiindulóponton és hozzátartozó láncban egy kérdező dolgozott a hatékony munkavégzés céljából. A 10 kiindulási pontból induló láncokat egymással párhuzamosan kérdezte a kérdező, valamint nem válaszolhatott a kérdőívre egy háztartásból 2 ember, még akkor sem, ha egy másik láncról került a mintába.

A budapesti és a debreceni adatfelvétel több szempontból különbözött. Budapesten nyáron zajlott a terepmunka, amit a TÁRKI instruktornak csapata végzett. Ezzel szemben Debrecenben később, ősszel készültek az interjúk, melyeket egy külsős cég munkatársai végeztek el.

- Budapesten a terepmunka 2019. május 10-től 2019. július 9-ig tartott. Első hullámra 2019 június 11-én befejeződött a munka, azonban nem készült el 200 darab a szűrőfeltételeknek megfelelő 200 interjú, ezért pótlásra volt szükség. A pótlás június 25-től július 9-ig zajlott. Összesen 7 kérdező dolgozott a projekten és 228 interjú készült.
- Debrecenben a terepmunka 2019. október 16-tól 2019 november 18-ig tartott. A budapesti terepünkából tanulva a szükséges 200 interjú megfelelő számolással végezve első körben elkészült. Összesen 4 kérdező dolgozott és 206 interjú készült.

5.1 táblázat Kérdezőhez tartozó kiinduló-utcák száma Budapesten és Debrecenben

		felső széle	alsó széle	összesen
Budapest	kérdező 1	4	0	4
	kérdező 2	3	0	3
	kérdező 3	3	0	3
	kérdező 4	0	2	2
	kérdező 5	0	2	2
	kérdező 6	0	3	3
	kérdező 7	0	3	3
Debrecen	kérdező 1	3	2	4
	kérdező 2	3	6	9
	kérdező 3	3	2	5
	kérdező 4	1	0	1

A terepmunka tapasztalata az volt, hogy a kiválasztott utcák megfelelően teljesítették azt, hogy így könnyebben találunk az alsó és felső szélekhez megfelelő séta-kiindulópontot, a pótutcákat elenyésző mértékben kellett csak bekapcsolnunk a vizsgálatba. A kérdőívek felvétele és az ajánlások CAPI rendszer viszont nem teljesítette a hozzá fűzött elvárásokat, így a lánc különböző szintjeihez tartozó random kiválasztás a kiválasztott utcák felében nem teljesült, így az elkészült kérdőívekből származó eredményeket inkább a klasszikus hólabda módszer eredményeinek tekinthetők.

5.2. Az eloszlás széleit célzó kísérleti vizsgálat eredményei (Tóth István György)

E kötet bevezető fejezetében jeleztük, hogy milyen speciális nehézségeket jelent az eloszlás széleinek elérhetősége. Másképpen fogalmazva: azok a problémák, amelyek a teljes eloszlás minden szegmensében elérési problémákat okoznak, hatványozottan jelennek meg az eloszlás szélein. A Tárki Háztartás Monitor vizsgálat „alulról fölfelé” számolva nagyjából a magyar társadalom 93. és 95. percentilisének véget ér, ennél „följebb” nem képes felmérni/láttatni a társadalmat (vagyis ebben a csoportban q és q értéke is magas, 1-hez közelítenek, vagy el is éri azt). Az eloszlás aljára vonatkozóan megfelelő adminisztratív statisztikák híján még annál is kevesebb támponttal rendelkezünk, mint amennyit az eloszlás csúcsára vonatkozóan lehetséges találni. Korábbi munkáinkban az alsó tized „aljának” és azon belül az elérésnek a becsléséhez területi becsléseket alkalmaztunk a mintákból kimaradás nagyságrendjének tisztázására és azt találtuk, hogy az eloszlás alján nagyjából az alsó három—öt percentilis hiányzik.

Jelen kutatás „szélek” vizsgálata egy olyan pilot vizsgálat, amelynek az eredményeit hasznosítva közelebb juthatunk ennek a két csoportnak az eléréséhez. Mintavételi kiindulópontok speciális (lakókörnyezeti ingatlanárak alapján definiált) kijelölésével és a kiindulópontokból történő továbbhaladás speciális protokolljával (az irányított hólabda módszerrel) megvalósított kísérletünk (aminek technikai részleteit korábban, a 5.1. fejezetben írtuk le), több ígéretes elemet is tartalmazott, de természetesen megvoltak a maga korlátjai is.

Kísérleti elem volt **a kiindulópontok kiválasztása**. A megkeresni szándékozott címeket két kiemelt város (Budapest és Debrecen) ingatlanárak alapján definiált jómódú és szegényebb utcáiban választottuk ki. Ez egyfelől módot ad arra, hogy megvizsgáljuk, mennyire használható a lakókörnyezeti jellemző az egyéb társadalmi-demográfiai jellemzők proxyjaként. Másfelől azonban ez a kísérlet semmilyen módon nem tud arra információt adni, hogy a kiválasztott utcák egy esetleges nagyobb

mintába bevonásához milyen súlyokat kellene alkalmaznunk. Ez a kísérlet tehát arra nem alkalmas, hogy a segítségével a normál mintára rábecsüljük a survey segítségével felmért eloszlás széleinek mintázatára.

Kísérleti elem volt még az, hogy a mintavételt az eredeti terveink szerint az un. **Heckathorn-eljárással** valósítjuk meg (vagyis, a válaszadók által adott hozzájuk hasonló címek közül sorsolással választjuk ki a további megkérdezendőket, ezzel biztosítva, hogy a személyes ismeretségi hálózatok segítségével az eloszlási becslés is megtehető legyen). A Heckathorn eljárást azonban (ahogy az az előző fejezet módszertani leírásában is jeleztük) nem sikerült egységesen érvényesítenünk a terepen. Ezért az alábbi elemzésben egyszerűen a két város eloszlásainak szélét különböző társadalmi-demográfiai jellemzők alapján vett összetételi összehasonlításnak vetjük alá. Viszonyítási pontnak a Bizalom vizsgálatból egyfelől a budapesti részmintát, részben pedig (az alacsony esetszám miatt) a vidéki, megyei jogú és megyeszékhely nagyvárosok mintáját használjuk. Az eredményeket az 5.1. és 5.2. ábrák különböző paneljei és az 5.1. táblázat mutatják.

Tapasztalataink a következők:

Az un. **„gazdag” utcákból** kiinduló hólabda eredményeképpen a budapesti és a debreceni vizsgálatban is magasabb lett **a minta társadalmi gazdasági összetétele**, mint amit a Bizalom kutatás almintáiban láhattunk. Budapesten a „felső szélén” mintegy csaknem hetven százalékos a felsőfokú végzettségűek aránya, szemben az általános minta és a „szegény” utcák mintájának 14-15 százalékos arányával (5.1. ábra). Hasonló tendencia Debrecenben is látszik, de a különbségek kisebbek. A debreceni „gazdag” utcák lakói között mintegy 35 százalékos a felsőfokú végzettségűek aránya, szemben a vidéki nagyobb városokban található 18 százalékos aránnyal. A közép- és felsőfokú végzettségűek együttes aránya 80 százalék fölötti, szemben a megyei városokban található 56 százalékos aránnyal. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a legalacsonyabb iskolázottságúak a megyei városok lakosságának meglehetősen nagy hányadát (44 százalék) teszik ki, ami fölötté van a debreceni „szegény” utcák lakossága körében talált arálynak is.

A budapesti és a debreceni iskolázottsági adatok összehasonlítása arra enged következtetni, hogy **a speciális mintavétel mindkét helyen jobban működött a gazdag, mint a szegény utcák tekintetében**. Ennek a jelenségnek részben az adatfelvételi folyamat alaposabb elemzésével, részben pedig a településszerkezeti jellemzők részletesebb tanulmányozásával lehetne a nyomába eredni.

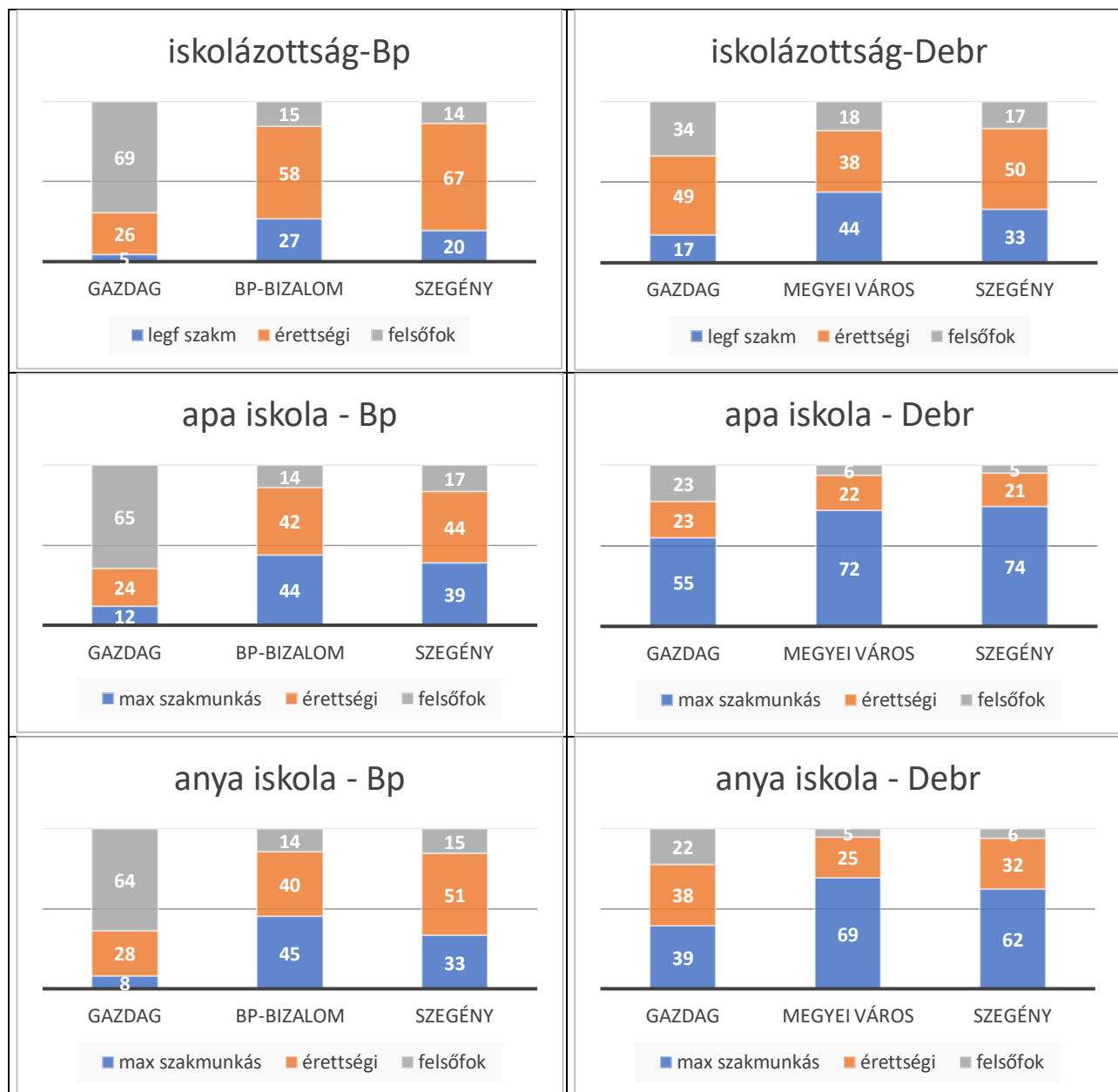
A budapesti és a megyei városi minták összetételében is jól látszik, hogy a szülők iskolázottsága általánosságban alacsonyabb, mint a megkérdezetteké. Ez teljesen természetes, általános modernizációs jelenség. Az viszont, hogy a budapesti esetben a gazdag utcák szülői iskolázottsági összetétele majdnem teljesen megegyezik a megkérdezetti minta összetételével, tovább erősíti azt a képet, hogy (legalábbis Budapesten) a **gazdag utcákra fókuszáló speciális mintavétel révén egy erősen, tradicionálisan elkülönülő elit csoporthoz lehet közelebb jutni**²⁸. Mindez Debrecenben kevésbé jellemző. Vagyis: érdemes lenne megvizsgálni egy teljesebb és nagyobb vizsgálatban, hogy aktuális helyzete és mobilitási jellemzői szerint mennyivel más a budapesti elit, mint a debreceni (vagy általában a vidéki) elit.

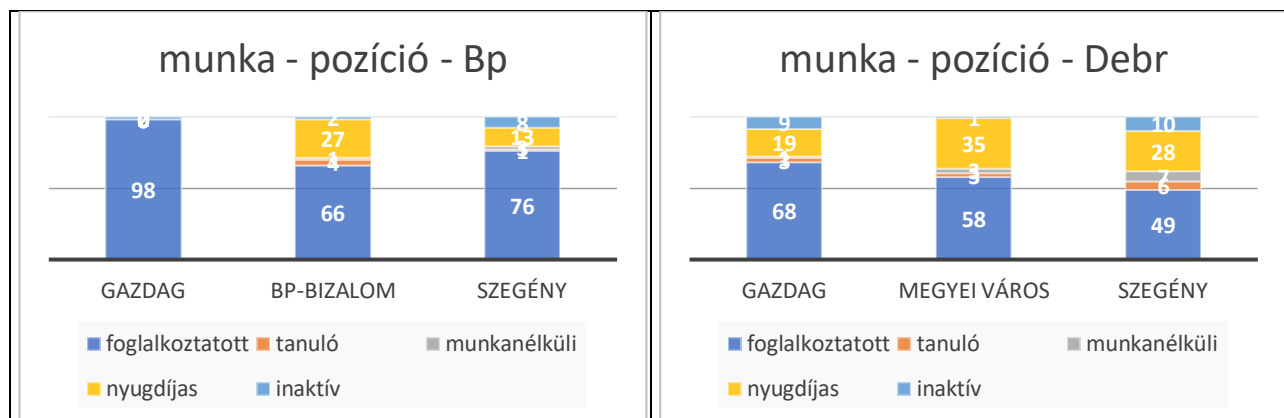
Munkaerőpiaci pozíció szerinti összetételt illetően markánsak az eltérések. A budapesti gazdag utcák mintába került lakói közül gyakorlatilag mindenki foglalkoztatott, ez az arány Debrecenben 68

²⁸ Persze azt sem lehet teljességgel kizárni, hogy ebben az esetben az utca kiválasztásban alkalmazott helyismeretünk is beleszámíthatott, hiszen Budapesten sokkal magabiztosabban tudtunk kijelölni utcákat, illetve megkérdezőjelezni azokat, amiket programozottan választottunk ki, mint Debrecen esetében.

százalékos. Utóbbi helyen mintegy húsz százaléknyi nyugdíjast is eltalált jobb lakókörnyezetben indult hólabda. Megint csak le kell azonban vonni a következtetést, hogy az alkalmazott eljárásunk alkalmasabb lehet az „elit”, mint

5.1 ábra A budapesti és debreceni „szélek” minták összetétele iskolázottsági és foglalkoztatottsági jellemzők alapján, a budapesti és a vidéki nagyvárosi átlaggal összevetve (százalékos megoszlások)

a szegények beazonosítására. Budapesten például a szegénynek feltételezett utcákban meglepően magas (a budapesti átlaghoz képest is magasabb) a foglalkoztatottak aránya.

A **jövedelmek eloszlásának** összehasonlítását sajnos a speciális kísérleti vizsgálatban is jelen levő válaszmegtagadási arányokkal kell küzdenünk (5.1 táblázat). Budapesten a szegények, Debrecenben pedig a gazdagok között találtunk nagyon magas (több mint ötven százalékos) válaszmegtagadást a jövedelmi kérdésre. Ez az eredmény sajnos minden egyéb, a jövedelmekkel kapcsolatos eredményt erősen zárójelbe tesz és nagyfokú óvatosságra int.

A budapesti „szélek” minták összevetése a budapesti átlaggal arra utal, hogy itt **az elit utcákban szinte kizárólag magas jövedelműeket találtunk, miközben a szegény utcákban lakók összetétele heterogénebb volt a budapesti átlagnál.** Ez ismét egy jel arra, hogy Budapesten a magas jövedelműek beazonosítását/megtalálását erősen segítheti egy területi célzás. A szegények/alacsonyabb jövedelműek megtalálásban mindez (legalábbis a kísérleti vizsgálatunk eredményei szerint) kevesebbet segít²⁹.

Debrecenben ezzel szemben azt látjuk, hogy a gazdagabb utcákban enyhén a megyeszékhelyi átlag fölé tömörülnek a jövedelmek, a szegényebb utcákban viszont a megyeszékhelyi átlag alá.

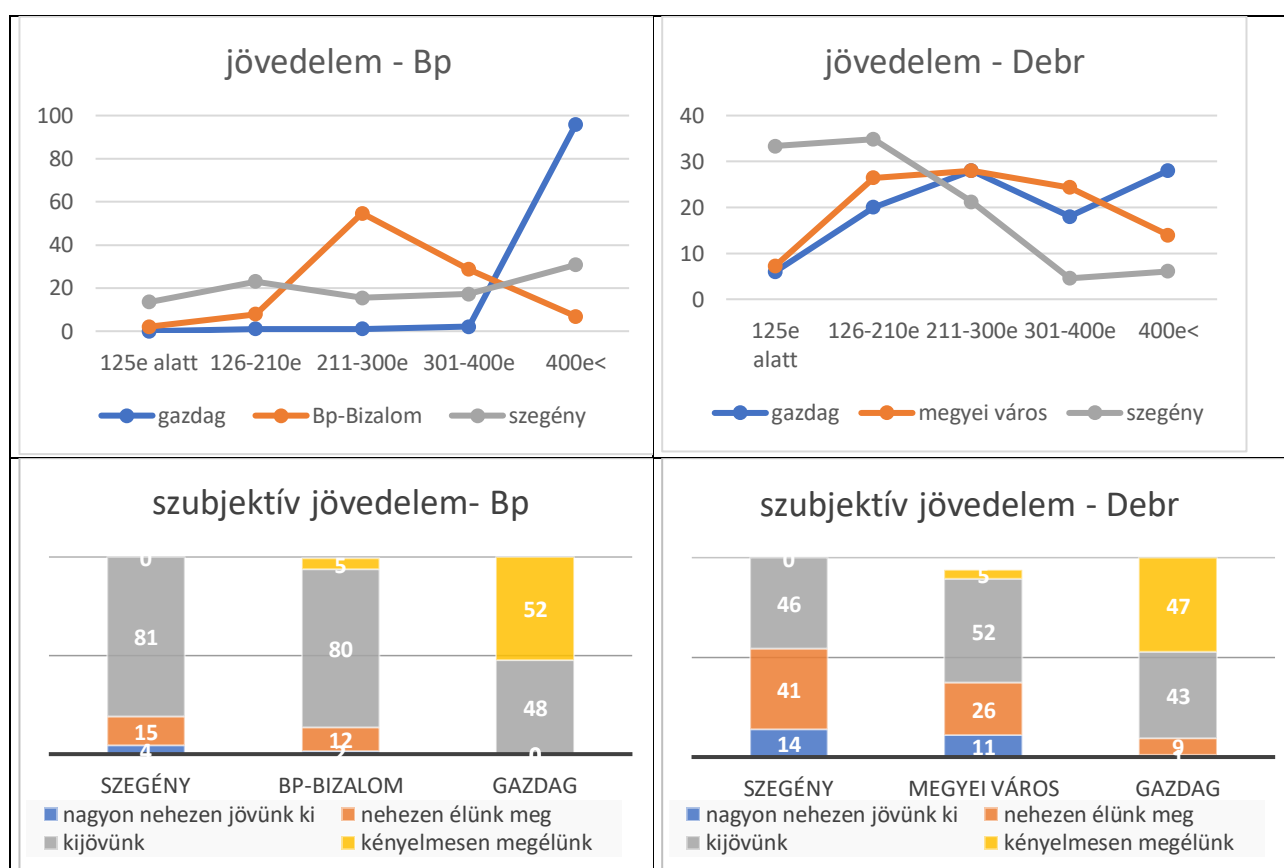
5.1 táblázat A mintába kerültek megoszlása a havi nettó háztartási jövedelem kategóriái között, százalékos megoszlás

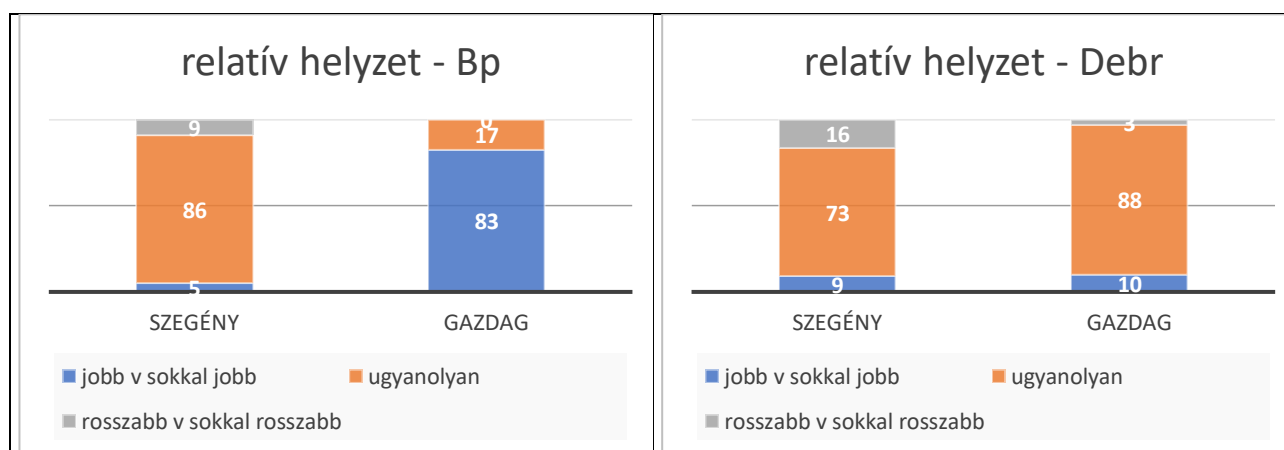
havi nettó háztartási jövedelem	Bp gazdag	Bp egésze (Bizalom minta)	Bp szegény	Debrecen - gazdag	Megyeszékhelyek és megyei jogú városok (Bizalom minta)	Debrecen - szegény
125e alatt	0	2	13	6	7	33
126-210e	1	8	23	20	26	35
211-300e	1	55	15	28	28	21
301-400e	2	29	17	18	24	5
400e<	96	7	31	28	14	6
összes valid érték	100	100	100	100	100	100
nincs adat, %	14	20	56	52	24	35

²⁹ Mindazonáltal ez utóbbi jelenségben az is szerepet játszhat, hogy Budapesten az utóbbi években extrém ingatlanár-emelkedés zajlott le, ami miatt az alapvetően „szegény” területeken (vagy szegény „öslakosokkal” teli területeken) megjelenhettek a más szempontból már most is jobb módú (és az adott területeken csak „ideiglenesen tartózkodó”) lakosok és így az ismerőseik is.

- Ezeket az eloszlási jellemzőket vizuálisan jobban megragadja az 5.2 ábra felső panelje, amelyből ismét jól megmutatkozik, hogy Debrecenben **a szegényebb utcák bevonása a várakozásoknak megfelelően az alacsonyabb jövedelműeket, a gazdagabb utcáké pedig a magasabb jövedelműeket vonzza be a mintába**, ezáltal összességében szélesítve a lefedett jövedelem eloszlást. Budapesten (adott utca kiválasztási eljárás mellett) mindez csak a gazdagok estében érvényesül (ott viszont extrém mértékben).
- A megkérdezettek **szubjektív értékelése** a saját jövedelmi helyzetükről visszaigazolja a fenti eredményeket. A kérdésre, hogy mennyire elég a jövedelme a megkérdezetteknek, a gazdag utcák lakói (akik egyébként magasabb jövedelmekről is számolnak be), az átlaghoz képest lényegesen nagyobb mértékben válaszolják azt, hogy „kényelmesen megélnek”) A „szegény utcák” lakóinak jövedelem értékelése lényegesen kevésbé tér el az átlagnépességtől Debrecen és Budapest esetében egyaránt.

5.2 ábra A budapesti és debreceni „szélek” minták összetétele jövedelmi helyzet, szubjektív jövedelmi helyzet és a környék lakóihoz képest vett szubjektív értékelés szerint (százalékos megoszlások)

- A „szélek” vizsgálatban azt is megkérdeztük a mintába kerülő válaszadóktól, hogy **hogyan ítélik meg a jövedelmi helyzetüket a környékükön lakó másokéhoz képest** (ez a kérdés a Bizalom-vizsgálatban nem szerepelt). Az látjuk, hogy a budapesti lakók (akiknek amúgy a jövedelmei is, mint láttuk, lényegesen magasabbak bárki másénál ebben a vizsgálatban), 83 százalékban úgy ítélik meg, hogy helyzetük „jobb vagy sokkal jobb”, mint a környéken lakó másoké. Ez az arány jelentősen eltér mindhárom másik alkategóriától (Debrecenben mindkét szélén, Budapesten pedig a szegények között az elsöprő többség (73-88 százalék) véli úgy, hogy helyzete pont ugyanolyan, mint a környéken lakóké általában. Ami a szegényeket illeti, Budapesten és Debrecenben is nagyobb (9 illetve 16 százalékos) közöttük a saját helyzetüket a környéken lakónál rosszabbnak érzékelők aránya, mint a gazdag utcák lakói között.

6. HOGYAN VÉLEKEDNEK A MEGKÉRDEZETTEK AZ EMPIRIKUS KUTATÁSOKRÓL (SCHNEIDER MIHÁLY)

A Bizalom kutatás kérdőívébe egy speciális kérdésblokkot építettünk, amely egyrészt az általános és az intézményekbe vetett bizalom vizsgálatával foglalkozik, másrészt pedig olyan kérdéseket tesz fel a survey felmérésekkel kapcsolatban, melyen keresztül kiegészítő információkhoz jutunk a megkérdezettek válaszadási attitűdjeivel kapcsolatban. Az általános és az intézményekbe vetett bizalom azért szerepel a vizsgálat fókuszában, mert a lakossági bizalom az egyik olyan magyarázó változó-csoportozáshoz tartozik, mely a nemzetközi szakirodalomban is potenciális nemválaszolási-attitűd magyarázó erővel bírhat.³⁰

A következőkben tehát **nem a nemválaszolási tendenciákról és arányokról lesz szó, hanem a nemválaszolási attitűdök lehetséges feltérképezéséről** elsőként a bizalommal kapcsolatos kérdések mentén, azután pedig a válaszadásról alkotott véleményeket mutatjuk be.

³⁰ A bizalommal kapcsolatos attitűd mellett a szociális és társadalmi integráció elmélete szokott szerepelni, mint a nemválaszolás lehetséges magyarázó-ereje (mindkettő egyébként egyelőre releváns empirikus bizonyíték nélkül áll). A kettő közül azért a bizalom-elmélet felé orientálódtunk, mert bizalommal kapcsolatos kérdések az ESS 7. hullámának eredeti kérdőívében is szerepeltek, így a Bizalom kutatás során kapott válaszokat össze tudtuk vetni a kiinduló adatbázis eredményeivel.

A válaszadókat elsőként arról kérdeztük, hogy mennyire bíznak a magyar jogrendszerben, a sajtóban, a politikai pártokban, a rendőrségben, illetve a közvéleménykutató intézetekben. Mindegyik esetben 0-tól 10-ig terjedő skálán mértük az eredményeket. A közvéleménykutató intézetek esetében a teljes lakosság átlaga 5.9, ami jobb eredmény mint, a magyar jogrendszerbe (4.8), a sajtóba (4.6), és a politikai pártokba (4.2) vetett bizalom átlagos értéke. A vizsgált intézmények közül egyedül a rendőrségben (6.5) bíznak jobban a válaszadók.

6.1 táblázat Bizalmi szint a mindkét adatfelvétel során válaszolók körében

	ESS	Bizalom - vizsgálat	n=
Mennyire bízik benne: magyar jogrendszer?***	5,41	5,78	738
Mennyire bízik benne: rendőrség?	6,23	6,41	761
Mennyire bízik benne: politikai pártok?***	3,48	4,1	737
Az embereket mennyire tartja megbízhatónak?	4,51	4,59	771

***99%-os megbízhatósági szinten érvényes eltérés

Megvizsgáltuk, hogy a közvéleménykutatókba vetett bizalom eltér-e a különböző demográfiai kategóriákban. Az elemzésbe bevont demográfiai változók a nem, a korcsoport, az iskolai végzettség, a település típus, és a jövedelmi decilisek voltak. Szignifikáns különbségek csak a korcsoportok és a különböző régiók között tapasztalhatók. A korcsoport kategóriákban a 65 évnél idősebbeknek az átlagosnál szignifikánsan magasabb a kutatóintézetekbe vetett bizalmuk (6,17). A többi demográfiai kategória számai nem térnek el számottevően az átlagos (5,91) értékektől.

A demográfiai mutatókon túl az adatfelvétellel kapcsolatos változók alapján is megvizsgáltuk a közvélemény-kutatókba vetett bizalom értékét. Érdeklődésünk a 6.1 táblázatban látható változók mentén tapasztaltunk. A két kutatás megkeresési eredményei szempontjából a legkevésbé a meggyőződhető válaszmegtagadók bíznak a kutatóintézetekben, tehát azok, akik az ESS adatfelvétele során elutasították a válaszadást. Érdeklődés, hogy a vegyes és az elérhető válaszadók is magasabb átlagos bizalmi értéket értek el, mint a stabil válaszadók. A válaszadókat megkérdeztük arról, hogy utasítottak-e már el személyes megkeresést. Ennek kapcsán látható, hogy azok, akik utasítottak már vissza életükben személyes megkeresést, azok kevésbé bíznak a közvélemény-kutató intézetekben. Emellett a válaszadók személyes tapasztalatai alapján, akik pozitív élményt fogalmaztak meg korábbi válaszadás kapcsán, azok átlagosan magasabbra értékelték bizalmukat a kutatóintézetekkel szemben.

6.2 táblázat Közvéleménykutató intézetekbe vetett bizalom különböző kategóriák mentén

		átlag	n=
megkeresés ³¹	STABIL válaszadó	5,9	714
	MEGGYŐZHETŐ válaszmeztagadó	5,7	355
	ELÉRHETŐ no-contact	6,1	239
	VEGYES válaszadó	6,1	42
elutasított-e	nem utasított el	6,1	1033
	elutasított	5,3	317
személyes élmény	pozitív	6,5	310
	negatív	5,5	89
	semleges	6,0	111
	összesen	5,9	

A különböző régiókat vizsgálva nagy különbségek tapasztalhatók a kutatóintézetekbe vetett bizalom kapcsán. Legkevésbé a Közép-Dunántúli régióban élők bíznak az intézetekben. A leginkább pedig Dél-Alföldön és Nyugat-Dunántúlon bíznak a közvélemény- kutató intézetekben.

6.3 táblázat A közvélemény-kutató intézetekbe vetett bizalom régiók szerint³²

régió	átlag	n=
Budapest	5,9	234
Közép-Magyarország	5,8	162
Észak-Magyarország	5,8	196
Észak-Alföld	5,9	207
Dél-Alföld	6,8	186
Közép-Dunántúl	4,7	147
Nyugat-Dunántúl	6,4	101
Dél-Dunántúl	5,9	117
összesen	5,9	1350

³¹ A különböző csoportok részletes jelentései:

”STABIL válaszadó”, azok a kérdőívek, melyek mind a két adatfelvétel esetén sikerrel zárultak, azaz a megkeresett személy válaszolt a kérdőívre. ”MEGGYŐZHETŐ válaszmeztagadó” alatt azokat a megkereséseket értjük, melyek az egyik felmérés esetében sikerrel, de a másik felmérés esetében válaszmeztagadással zárultak (függetlenül attól, hogy melyik felmérésben, de fontos, hogy csak az egyik felmérésben készült sikeres kérdőív, a másik felmérésben pedig egyértelműen válaszmeztagadást rögzítettünk). Az ”ELÉRHETŐ no-contact” kategória esetében az egyik kutatásnál az adott címen sikerült lebonyolítani a kérdezést, de a másik adatfelvétel esetében a kérdező no-contact-ot rögzített, azaz nem talált otthon semmit. ”VEGYES válaszadó” kategóriába soroltuk azokat a személyeket, akik a két felmérés közül egyszer válaszoltak a kérdőívünkre, a második felmérés esetében pedig sikertelen volt a cím (de a sikertelenség nem egyértelműen válaszmeztagadást, vagy no-contact-ot jelentett).

A kérdőíves felmérésekkel kapcsolatos attitűdök vizsgálata előtt a kutatásokban való részvétel tapasztalatait mértük fel a Bizalom kutatás során elérték körében. Ez alapján azt találtuk, hogy a kérdőívre válaszoló 1448 fő 43%-a vett részt az elmúlt 2 évben személyes felmérésben. Míg csupán 11,3% válaszolt telefonos megkeresésére, és 8,6% töltött ki internetes kérdőívet. Az elmúlt két évben, különböző felmérésekben való részvételt vizsgáltuk meg az elérhető demográfiai változók szerint is. A budapestiek körében az átlagnál jóval magasabb volt a személyes felmérésen való részvétel (68%), míg a telefonos felmérésekben való részvétel a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők körében volt az átlagosnál magasabb (16%). A kor és az iskolai végzettség mentén egyértelmű mintázatot mutat az online felmérésekben való részvétel. Minél fiatalabb és magasabban kvalifikált valaki, annál inkább vett részt az elmúlt 2 évben internetes felmérésben.

Az elmúlt két évben személyes felmérésben résztvevőket megkérdeztük általános benyomásukról a kérdezővel kapcsolatban. A nyitott kérdésre 536-an adtak bármiféle választ. A válaszokat kétféleképp csoportosítottuk: 1. a válasz a válaszadás milyen aspektusára utalt, 2. pozitív vagy negatív benyomása volt-e. A 6.4 táblázat első felében a konkrét aspektusok említésének eloszlása látható. Jobb oldalán, szürkével kiemelve pedig az adott terület benyomásának (pozitív, negatív, semleges) eloszlása van feltüntetve. Tehát a szürke rész azt mutatja meg, hogy például a kérdezőről pozitív, negatív vagy semleges emlékei voltak-e a válaszadónak.

6.4. táblázat Személyes felmérésen résztvevők benyomásai

	megoszlás, %	n=	pozitív	negatív	semleges	összesen
kérdező	15	80	91	1	8	100
kérdőív	27	145	66	23	11	100
vegyes	3	15	67	27	7	100
általános	43	229	56	3	42	100
idő	13	67	13	78	9	100
összesen	100	536	59	18	23	100

A kérdéssel választ kapunk arra, hogy a válaszadónak mi jut spontán, először eszébe egy korábbi személyes megkereséséről. Ezzel megvizsgálható, hogy melyek azok a tényezők, amelyek leginkább hozzáadnak a válaszadás élményéhez, ez által akár befolyásolva a későbbi válaszadási hajlandóságot.

A válaszok alapján elmondható, hogy a legtöbben általános, nem konkrét tényező kapcsán számoltak be benyomásukról (43%). Ebbe a kategóriába többek között ilyen véleményeket soroltunk: „pozitív”, „minden rendben volt”, „nem okozott gondot”, „nem szívesen válaszoltam”, „szívesen válaszoltam”. A konkrét tényezők közül a legtöbb válaszadóban a kérdőív kérdései és témája okozott maradandó élményt (27%). A kérdőívvel kapcsolatos benyomások kétharmada pozitív míg ötöde negatív, a többi semleges hangnemű volt. A kérdőívvel kapcsolatban a következő válaszokat kaptuk: „érdekes téma”, „hasznos volt”, „érthető kérdések”, „túl személyes téma”, „politikai kérdések”, „értelmetlen kérdések”. A válaszadók 15%-a kérdezőkre emlékezett leginkább, és velük kapcsolatban általában pozitív élményről számoltak be. A kérdezőket említő benyomásoknak 91%-a pozitív volt és csupán 1% negatív. A kérdezőkre leginkább használt pozitív jelzők a „kedves”, „szimpatikus”, „kellemes beszélgető partner” voltak. A harmadik

leginkább említett tényező az idő faktor volt (13%). Azonban az idővel kapcsolatos észrevételek inkább negatív benyomásról tanúskodtak, 78% negatív élményről számolt be: „*túl hosszú volt*”. A egyes kategóriába olyan válaszokat soroltunk, amik egyszerre több aspektust említettek.

A különböző területek említésének gyakoriságát külön elemeztük bizonyos demográfiai kategóriákban. Szignifikáns eltérés a település típus és az iskolai végzettség terén tapasztalható. Az 6.5 táblázat alapján látható, hogy az idő faktor leginkább a budapestiek benyomását határozta meg (19%), emellett a városban élők 14%-a, míg a községben élők csupán 6%-a említette az idő tényezőjét. Ezzel ellentétben a kérdezőkre utalás leginkább a községben élők körében volt gyakori (18%), míg a városiak (15%) és a budapestiek (10%) kevésbé említették a kérdező személyét. Az iskolai végzettség tekintetében nagyjából hasonló tendencia figyelhető meg. Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők kisebb gyakorisággal utaltak az időre (9%), mint a két magasabban kvalifikált csoport (18% és 10%). Ezzel ellentétben az alacsony végzettségűek jóval nagyobb arányban említették a kérdezők személyét (19%), mint a középfokú (13%) és a felsőfokú (7%) végzettséggel rendelkezők. Emellett a kérdésekre és a kérdőívre magasabb arányban utaltak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők (34%).

Emellett létrehoztunk egy változót, ami azt tartalmazza, hogy a válaszadó utasított-e már el személyes megkeresést vagy sem. A két csoport különböző gyakorisággal említette a tényezőket. Akik elutasítottak már válaszadást, azok 21%-a említette az időt, míg akik nem, azok csupán 9%-a. A nem elutasítók fele inkább általános véleményt fogalmazott meg. Továbbá elmondható, hogy az elutasítók leginkább a kérdőívre asszociáltak a felmérések kapcsán (30%). A két kutatásban való megkeresés sikeressége alapján is különbség mutatkozik a válaszadók között. A stabil és a meggyőzhető válaszadók is leginkább általános élményt fogalmaztak meg. Azonban a stabil válaszadók a kérdező személyére magasabb arányban (17%) utaltak, mint a meggyőzhető (11%). A meggyőzhető válaszadók ellenben magasabb arányban emlékeztek vissza egy korábbi személyes megkeresésükre az idő és a kérdőív kapcsán.

6.5 táblázat A válaszadók benyomása személyes kérdezésről különböző demográfiai kategóriákban, százalékos értékek

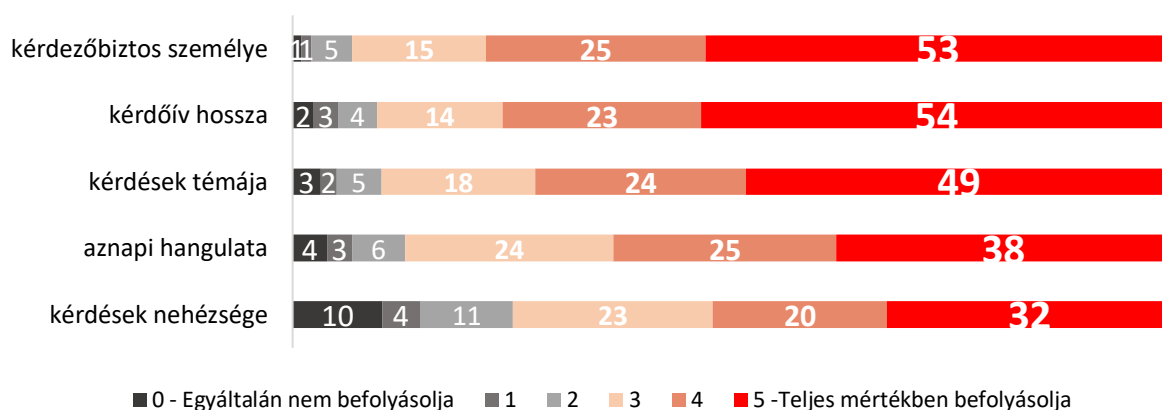
		n=	idő	kérdező	kérdőív	általános	vegyes
településtípus	Budapest	125	19	10	28	41	2
	város	248	14	15	27	40	5
	község	163	6	18	27	49	1
iskolai végzettség	alap	249	9	19	25	43	3
	közép	204	18	13	27	40	3
	felső	77	10	7	34	47	3
elutasított-e	nem utasított el	383	9	15	26	48	2
	elutasított	153	21	14	30	29	5
megkeresés ³³	stabil válaszadó	370	11	17	25	45	2
	meggyőzhető	166	15	11	31	39	4
	összesen	536	13	15	27	43	3

³³ A különböző csoportok részletes jelentései:

”*STABIL válaszadó*”, azok a kérdőívek, melyek mind a két adatfelvétel esetén sikerrel zárultak, azaz a megkeresett személy válaszolt a kérdőívre. ”*MEGGYŐZHETŐ válaszmeztagadó*” alatt azokat a megkereséseket értjük, melyek az ESS felmérés esetében válaszmeztagadással zárultak, a BIZALOM felmérésben pedig sikeresek voltak a megkeresések, azaz a személy válaszolt az interjúra.

A válaszadókat emellett, megkérdeztük arról, hogy véleményük szerint az embereket általában mennyire befolyásolják a válaszadásban a következő tényezők: kérdőív hossza, kérdező személye, kérdések témája, kérdések nehézsége, az aznapi hangulata. A 6.1 ábrán látható, hogy a válaszadók szerint leginkább a kérdező személye és a kérdőív hossza meghatározó a válaszadási hajlandóságban. Harmadik legfontosabb a kérdések/kérdőív témája, majd az aznapi hangulatot tartják még elég fontosnak. A válaszadók szerint legkevésbé a kérdések nehézsége befolyásolja a válaszadást. A válaszadók egy 1-től 5-ig terjedő Likert-skálán értékelték, hogy véleményük szerint a válaszadási hajlandóságot mennyire befolyásolják a különböző tényezők.

6.1 ábra A válaszadók szerint általában mi befolyásolja a válaszadási hajlandóságot

Ezzel szemben a tényleges elutasítási okok kissé különböznek az általános közvéleménytől. 361 válaszadó saját bevallása szerint már utasított vissza válaszadást. Több mint harmaduk (38%) az idővel magyarázta válaszmegtagadását („Nem volt időm”). Általános („Nem szívesen válaszolok”) vagy ok nélküli elutasítás volt a második leggyakoribb indok (22%). A harmadik legtöbbet említett elutasítás (18%) a kérdések témájára vonatkozott („túl személyes kérdések”; „politikai kérdések”). 15% az aktuális hangulata vagy állapota miatt nem válaszolt személyes megkeresésre („nem volt jó hangulatom”; „beteg voltam”). Az általános befolyásoló tényezők között legmeghatározóbbnak értékelt kérdező személye miatt csak az elutasítók 6%-a indokolta a válaszmegtagadását. Tehát, míg általánosságban a kérdező személyét, a kérdőív hosszúságát és témáját nagyjából ugyanolyan fontos válaszadást befolyásoló tényezőnek ítélték meg a válaszadók, valós élménnyel rendelkezve, okként az idő szűkét említették leginkább a kérdező személye miatt pedig jóval kisebb arányban tagadták meg a válaszadást.

6.6 táblázat A személyes felkeresés visszautasításának indokainak eloszlása

	n=	
idő	136	38%
általános elutasítás	81	22%
kérdések témája	64	18%
hangulat/állapot	53	15%
kérdező	21	6%
egyéb	4	1%
nehéz válaszolni	2	1%
összesen	361	100%

Az esetleges befolyásoló tényezőkről alkotott véleményeket tovább elemeztük különböző demográfiai kategóriák, valamint adatfelvételi változók mentén is.

6.7 táblázat A válaszadást befolyásoló tényezők fontossága különböző demográfiai kategóriákban

		kérdőív hossza	kérdező személye	kérdőív témája	válaszolás nehézsége	aktuális hangulat
iskolai végzettség	alap	3,9*	4,1*	3,9*	3,4*	3,8
	közép	4,3*	4,3*	4,2*	3,5*	3,9
	felső	4,2*	4,3*	4,0*	3,0*	3,7
korcsoport	-30 éves	4,3*	4,2	4,1*	3,4	4,0*
	31-45 éves	4,4*	4,3	4,2*	3,4	3,9*
	46-64 éves	4,1*	4,2	4,1*	3,2	3,7*
	65+	3,7*	4,1	3,8*	3,4	3,6*
nem	férfi	4,0*	4,1*	3,9*	3,2*	3,7
	nő	4,2*	4,3*	4,1*	3,5*	3,8
településtípus	Budapest	4,6*	4,6*	4,5*	4,1*	4,2*
	város	4,0*	4,1*	3,9*	3,2*	3,7*
	község	4,0*	4,2*	4,0*	3,3*	3,7*
elutasító-e	nem utasított el	4,0*	4,2	3,9*	3,3	3,7
	elutasított	4,4*	4,3	4,3*	3,4	3,9
megkeresés	STABIL válaszadó	4,1	4,3*	4,0*	3,4*	3,8
	MEGGYŐZHETŐ válaszmehtagadó	4,1	4,2*	4,2*	3,5*	3,8
	ELÉRHETŐ no- contact	4,1	4,1*	4,0*	3,0*	3,8
	VEGYES válaszadó	4,2	4,4*	4,2*	3,9*	3,9
kérdező ugyanaz?	más kérdező	4,1	4,2*	4,0	3,4*	3,8*
	ugyanaz a kérdező	4,2	4,3*	4,1	3,2*	3,7*
	összesen	4,1	4,2	4,0	3,4	3,8

*95%-os megbízhatósági szinten érvényes összefüggések

Az iskolai végzettség tekintetében látható, hogy csak az aktuális hangulat vélt hatásában nincs szignifikáns különbség a különböző végzettségűek között. A magasabb végzettséggel rendelkezők a kérdőív hosszát, a kérdőív témáját és a kérdező személyét a válaszadás szempontjából jelentősebb

befolyású tényezőnek tartják, mint az alacsony végzettségűek. Azonban a kérdés nehézsége inkább az alacsony végzettséggel rendelkezők számára fontos. A korcsoportok összehasonlításában az látható, hogy a kérdőív hossza, a kérdőív témája és az aktuális hangulat a 65 évnél idősebbek esetében kevésbé befolyásolja a válaszadási hajlandóságot, mint a fiatalabb korosztályokban.

Érdekesség, hogy a nők a férfiakhoz képest a hangulat kivételével minden tényezőnek nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a válaszadás szempontjából, annak ellenére, hogy általában az ő körükben magasabb a válaszadás. Ez alapján feltételezhető, hogy a nők inkább az általános hozzáállásuk miatt válaszolnak nagyobb arányban, mint a férfiak, mintsem a különböző helyzeti tényezők megfelelően alakulása miatt. A településtípusok közül minden tényezőt fontosabbnak tartanak a Budapesten élők, mint a vidéki válaszadók.

Az adatfelvétel jellemzői szerint is láthatók különbségek. Akik már utasítottak el válaszadást, azok általában véve a kérdőív hosszát és a kérdőív témáját tartják fontosabbnak azoknál, akik még emlékeik szerint nem utasítottak vissza felkeresést. A két adatfelvétel megkeresési eredményei mentén kialakított kategóriák között a kérdező személyének, a kérdőív témájának és a válaszolás nehézségének fontossága alapján tapasztaltunk különbségeket. A vegyes válaszadók minden tényezőt erősebb befolyásúnak értékelték, mint a többi csoport. Ezzel szemben az elérhető no-contact személyek értékelték a válaszadás szempontjából legkevésbé mérvadónak a vizsgált tényezőket. Emellett azt tapasztaltuk, hogy a kérdező személyét a stabil válaszadók tartják fontosnak, a kérdőív témáját pedig a meggyőzhető válaszadók értékelték fontosabbnak. A válaszadók különbséget mutattak a mentén, hogy a két adatfelvétel során ugyanaz volt-e a kérdező. Akiket ugyanaz a személy kérdezett, azok fontosabbnak tartották a kérdező személyét a másik csoportnál. Ellenben akiknél más kérdező kérdezett, azok a válaszadás nehézségét és az aktuális hangulatot jobban értékelték befolyásoló tényezőnek, mint akiknél ugyanaz a személy kérdezett.

6.8 táblázat A válaszadást befolyásoló tényezők fontossága a magas ESS8 válaszmegtagadási aránnyal rendelkező régiókban

	kérdőív hossza	kérdező személye	kérdőív témája	válaszolás nehézsége	aktuális hangulat
Budapest	4,6	4,6	4,53	4,06	4,2
Közép-Magyarország	4,53	4,66	4,34	4	4,26
Észak-Magyarország	4,1	4,31	3,63	1,98	3,47
Észak-Alföld	4,09	4,12	4,02	3,52	4,12
Dél-Alföld	3,46	3,52	3,6	3,25	3,17
Közép-Dunántúl	4,12	4,18	3,88	3,07	3,58
Nyugat-Dunántúl	3,84	3,88	4,1	3,35	3,26
Dél-Dunántúl	4,02	4,25	4,04	3,47	3,8
összesen	4,12	4,21	4,03	3,35	3,78

Az emberek véleményét arról, hogy szerintük a különböző tényezők általánosságban mennyire befolyásolják a válaszadást, külön értékeltük régiók szerint is. A 6.8 táblázat alapján látható, hogy nagy különbségek vannak a véleményekben. A budapesti lakosok minden tényezőt kimagaslóan fontosnak tartanak a többi régióhoz képest.

A válaszadók egy 0-tól 5-ig terjedő Likert-skálán jelölhették, hogy mennyire szívesen válaszolnának közügyekkel; egészséggel és mindennapokkal; rádió és TV-műsorokkal; valamint termékekkel kapcsolatos kérdésekre.

6.9 táblázat Különböző típusú kérdésekre való válaszolás hajlandósága különböző demográfiai kategóriákban

		Közügyek	Egészség, mindennapok	Rádió és TV- műsorok	Termékek
iskolai végzettség	alap	2,8	3,6	3,5	3,6*
	közép	2,8	3,6	3,5	4,0*
	felső	2,9	3,7	3,5	3,8*
korcsoport	-30 éves	2,5*	3,4	3,6	3,9*
	31-45 éves	2,8*	3,6	3,5	3,9*
	46-64 éves	2,9*	3,6	3,5	3,8*
	65+	2,9*	3,6	3,6	3,7*
nem	férfi	2,8	3,5*	3,5*	3,7*
	nő	2,8	3,7*	3,6*	3,9*
településtípus	Budapest	3,2*	3,5	3,5	4,4*
	város	2,7*	3,6	3,5	3,7*
	község	2,8*	3,7	3,6	3,7*
elutasító-e	nem utasított el	2,9*	3,7*	3,6*	3,8
	elutasított	2,5*	3,3*	3,3*	3,7
	összesen	2,8	3,6	3,5	3,8

*95%-os megbízhatósági szinten érvényes összefüggések

A válaszadók összességében legszívesebben termékekkel (3,8), legkevésbé pedig Magyarország közügyeivel (2,8) kapcsolatban mondanák el véleményüket egy személyes felmérés alkalmával. Egészséggel és mindennapokkal (3,6), valamint rádió és TV-műsorokkal (3,5) kapcsolatos kérdésekre a válaszadók szinte ugyanannyira szívesen válaszolnának.

Az iskolai végzettség tekintetében egyedül a termékekkel kapcsolatos kérdésekre való válaszadási hajlandóságban van különbség. A középfokú végzettséggel rendelkezők szívesebben válaszolnak ezen kérdésekre, mint a másik két kategóriába tartozók. Korcsoportok összehasonlításában látható, hogy minél idősebb valaki, annál szívesebben válaszol Magyarország közügyeivel kapcsolatos kérdésekre, viszont annál kevésbé termékekkel kapcsolatban. A nemek tekintetében a közügyeken kívül, a nők szívesebben válaszolnak a különböző típusú kérdésekre. A budapestiek összességében nyitottabbak a válaszadásra. A négy kérdéstípus közül Magyarország közügyeivel és termékekkel kapcsolatban szívesebben válaszolnak, mint a vidéken élők. A különböző demográfiai kategóriák közül leginkább a Budapesti lakosok mondanák el véleményüket az ország közügyeivel kapcsolatban.

A 6.8 táblázatban láthattuk, hogy a válaszadási hajlandóságot befolyásoló különböző tényezők fontossága a budapesti lakosok körében volt átlagosan a legmagasabb.

Ennek fényében modelleket állítottunk fel, hogy egy részről megvizsgáljuk, hogy mik magyarázzák a szubjektív válaszadási hajlandóságot (szívesen válaszolna vagy sem), valamint arra voltunk kíváncsiak, hogy a fővárosi lét hatással van-e arra, hogy mely tényezők és milyen módon befolyásolják a

válaszadási hajlandóságot (szívesen válaszolna vagy sem). A különböző témájú kérdőívekre adott válaszadási hajlandóság alapján létrehoztunk egy változót, ami tartalmazza, hogy a válaszadó összességében szívesen válaszol (1) kérdésekre vagy sem (0).³⁴

Az első, bizalmi mutató nélkül felállított modellben láthatjuk, hogy a kérdező által besorolt jó vagy nagyon jó fizikai állapotú környéken kisebb a szívesen válaszolás valószínűsége, mint a megfelelő környéken élők körében. E mellett a Budapest-vidék különbség is szembetűnő, miszerint a budapesti lakosok (minden egyéb tényező változatlansága mellett) inkább válaszolnak szívesen egy személyes megkeresésre. Emellett láthatjuk, hogy egy válaszadó minél inkább úgy gondolja, hogy a válaszadáskor fontos a kérdőív hossza vagy a megkeresett személy aktuális hangulata, annál kisebb eséllyel válaszolna szívesen egy kérdőívre. Tehát az idő és az aktuális hangulat alapvetően taszító tényezőnek látszanak a válaszadási döntés szempontjából. A feltételezett interakciós hatás a budapesti lét és a különböző tényezők között is részben igazolódott. Míg Budapesten a kérdőív hossz fontosságának kiemelése rontja a szívesen válaszolás esélyét, addig a vidéki válaszadók körében ez a hatás fordított. A második modellben a bizalmi változók bevonásával egyértelműen javul a modell magyarázó ereje. Míg az első modell Cox és Snell R^2 valamint Nagelkerke R^2 mutatói 0,05 és 0,07 voltak, addig a második modell értékei 0,14 és 0,20. A modellel végzett jó predikciók aránya is nőtt 68%-ról 72%-ra.

A második modellben a környezet rossz fizikai állapota növelte a szívesen válaszolás esélyét a megfelelő környezettel szemben. Emellett láthatjuk, hogy Budapest és vidék különbsége – miszerint a budapestiek nagyobb eséllyel válaszolnának egy kérdőívre – megmaradt, sőt, nőtt. Az emberekbe és a közvéleménykutató intézetekbe vetett bizalom egyértelműen növeli a szubjektív válaszadási hajlandóság esélyét. A második modellben a válaszadással kapcsolatos tényezők vélt fontosságának (kérdőív hossza, aktuális hangulat) nyers magyarázó ereje eltűnt, azonban a Budapest-vidék törésvonal további tényező mentén mutat interakciós hatást. A **kérdőív hossza** mellett a **kérdező személy befolyásának** felértékelése különböző hatással van a budapestiek és a vidékiek szubjektív válaszadási hajlandóságára. A budapestiek minél magasabbra értékelik a két tényező válaszadási hajlandóságra való befolyását, annál kisebb eséllyel válaszolnak szívesen egy kérdőívre. Ezzel szemben a vidéki válaszadók szubjektív válaszadási hajlandóságának esélye nő, ha a kérdőív hosszát és a kérdező személyét minél inkább felértékelik.

Összességében tehát látható egy egyértelmű különbség Budapest és vidék között. Annak ellenére, hogy a budapestiek átlagosan nyitottabbak a válaszadásra, jóval kritikusabbnak mondhatók főleg a kérdőív hosszával kapcsolatban. Ez az eredmény értelmezhető a nagyvárosi, rohanó élet szemszögéből. A vidéki válaszadók ezzel szemben kevésbé nyitottak, viszont a különböző válaszadással kapcsolatos tényezők motiválhatják őket a válaszadásra. A kérdező személy szimpátiája és kedvessége vidéken egy vonzó tényező lehet a válaszadási hajlandóságra.

³⁴ A változót a négy különböző kérdés típusra szívesen válaszolási értékek alapján hoztuk létre. Átlagoltuk az értékeket, majd 4-es átlag felett határoztuk meg a szívesen válaszolókat csoportját.

6.10 táblázat A szívesen válaszolás valószínűségének modellje Budapesten és vidéken (bizalmi mutatók nélkül)

	1. modell: Bizalom változók nélkül			2. modell: Bizalom változókkal		
	B	Exp(B)	Sig.	B	Exp(B)	Sig.
A kérdezett neme (férfi)						
nő	0,10	1,10		0,13	1,14	
A kérdezett korcsoportja (születési évjáratok, ref: 1953-1972)						
1988-	0,08	1,08		0,09	1,10	
1973-1987	0,04	1,04		0,02	1,02	
-1952	0,11	1,12		0,04	1,04	
A kérdezett iskolai végzettsége (középfok)						
alapfok	-0,09	0,92		0,05	1,05	
felsőfok	0,23	1,26		0,37	1,45	*
Lakókörnyezet fizikai állapota (megfelelő)						
jó vagy nagyon jó	-0,41	0,67	***	-0,23	0,79	
rossz vagy nagyon rossz	0,36	1,43		0,66	1,93	**
A válaszadást befolyásoló szubjektív tényezők³⁵						
a kérdés hossza	-0,59	0,55	**	-0,40	0,67	
a kérdező személye	-0,08	0,92		-0,25	0,78	
a kérdőív témája	0,26	1,30		0,17	1,18	
a válaszadás nehézsége	0,16	1,18		0,14	1,15	
a válaszadó aktuális hangulata	-0,45	0,64	**	-0,36	0,70	
Fővárosi-e (budapesti)						
vidéki	-4,48	0,01	***	-5,25	0,01	***
Település és a válaszadást befolyásoló tényezők interakciós hatása (Bp:0, vidék:1)						
INTER_hossz_budapest	0,60	1,81	**	0,55	1,72	**
INTER_személy_budapest	0,47	1,60	*	0,64	1,90	**
INTER_téma_budapest	-0,29	0,75		-0,19	0,83	
INTER_nehézség_budapest	-0,21	0,81		-0,21	0,81	
INTER_hangulat_budapest	0,38	1,46	*	0,31	1,36	
Bizalmi változók						
Bizalom: kutatóintézetek ³⁶				0,30	1,35	***
Bizalom: emberek ³⁷				0,08	1,08	***
Konstans	2,352	10,505		0,387	1,472	
-2 Log likelihood		1689			1469	
Cox & Snell R Square		0,05			0,14	
Nagelkerke R Square		0,07			0,20	
jó predikciók aránya		68,60			72,50	
Ebből a helyesen előrejelzett kitüntetett érték		10,70			38,10	

³⁵ Az Ön véleménye szerint általában az embereket mennyire befolyásolja a válaszadásban a.... (5 fokú skála, ahol 0- egyáltalán nem befolyásolja 5-nagyon befolyásolja).

³⁶ Mennyire bízunk meg a közvéleménykutató intézetekben? Skála, ahol 0-egyáltalán nem bízunk meg, 10 – teljesen megbízunk

³⁷ Emberekbe vetett bizalom skála, ahol 0 – nem lehetünk elég óvatosság, 10 – minden emberben meg lehet bízni

aránya						
--------	--	--	--	--	--	--

7. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS JAVASLATOK AZ EREDMÉNYEK FELHASZNÁLÁSÁRA (SZEITL BLANKA – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY)

Végezetül összefoglaljuk az eredményeinket és összegezzük a főbb megállapításokat olyan szemszögből, hogy milyen új ötleteket adhat mindez a mintavételi és súlyozási módszerek fejlesztésére.

A **válaszadási arányok stabilitása és megbízhatósága** szempontjából állandóságot figyelhetünk meg az újra-felkeresett minta vizsgálatakor is, de a belső sikerességi és teljesülési mutatók földrajzi és demográfiai bontásban valamelyest eltérnek:

- mind az ESS, mind a Bizalom minta felkeresése esetében a standardnak tekinthető nagyjából 40%-os sikerességi arányt tapasztaltuk (az ESS minta esetében 41,1%, míg a Bizalom minta esetében valamivel magasabb 48%);
- azok aránya, akiket mindkét felmérésben sikerült lekérdezni 25,7%, a mindkét felmérésben elérhetetlen (no-contact) válaszadók aránya 6,5%, a stabilan válaszmegtagadóké 11,3%;
- a bizonytalan/meggyőzhető címek majdnem a teljes minta harmadát teszik ki (a meggyőzhető válaszmegtagadóké 21%, míg az elérhetőké 13,3%);
- az újra-elérés sikerességét terepmunka-specifikus jellemzők is befolyásolják, hiszen azt tapasztaltuk, hogy a stabil válaszadók aránya magasabb azon címek esetében melyet mindkét hullám esetében ugyan az a kérdező próbál lekérdezni, ez a hatás pedig kisebb településtípusok esetében erősödik;
- a kérdezői hatás negatív irányban is jelentős, hiszen az első hullámban sikertelen címek nagyobb valószínűséggel lesznek a második hullámban is sikertelenek, ha ugyanaz a kérdező;
- a meggyőzhetőség tekintetében nem tapasztaltunk olyan kapcsolatot, hogy a tapasztaltabb kérdezők nagyobb sikerességgel tudnak teljesíteni;
- komoly instruktori hatást tapasztaltunk a kiosztott minta sikerességi eredményei tekintetében, mely azt mutatja, hogy a terepen teljesítők munkájának standardizálása felé nagyobb figyelmet kell fordítani.

A **válaszadási valószínűségeket befolyásoló tényezők** három nagyobb csoportra oszthatóak, melyek különféle mértékben befolyásolják a „no-contact” és a válaszmegtagadás valószínűségét.

Területi és lokális dimenziók: Budapest meg nem találási esélye szignifikánsan alacsonyabb, mint a közepes adóerőképességű településeknél. A lakókörnyezet fizikai állapota fontos hatást gyakorol az adott cím el nem érésének valószínűségére. Ahol ez a környezet „rossz vagy nagyon rossz” minőségű, ott lényegesen nagyobb eséllyel leszünk képtelenek bárkit is elérni, mint ahol ez a környezet „megfelelő”.

A kiválasztott **egyén demográfiai karakterisztikumai:** A válaszmegtagadókat illetően nem találtunk szignifikáns eltéréseket. A megtagadás esélye enyhén kisebb a legfiatalabbak (1988 után születettek) között, mint a középkorúak (1953 és 1972 között születettek) között. A megtagadás kockázata nagyobb a felsőbb jövedelmi kategóriákban (legalábbis a havi nettó 240 és 400 ezer forint közötti jövedelmi csoportban) mint a közepes jövedelműek (havi nettó 181 – 240 ezer forint közöttiek) kategóriájában (és tőlük ebből a szempontból nem különböző alacsonyabb jövedelmű kategóriákban).

Érdekes viszont, hogy a szubjektív jövedelmi kategóriákat illetően pont fordítottan látszik a trend: azok, akik nagyobb anyagi gondokról számolnak be, nagyobb mértékben lesznek válaszmegtagadók, mint azok, akik azt mondják, hogy „kényelmesen kijövünk a pénzünkből”. Várakozásainknak némiképpen ellentmond az a megfigyelés, hogy a magasabb iskolai szinteken alacsonyabb a megtagadók és a meg nem találtak aránya is, illetve külön érdekes az is, hogy a 2015-ös belső elemzéshez képest a **Budapest-város-falu** dimenzióban vizsgálva egy viszonylag konzisztens települési lejtő is kirajzolódik: a megtagadás Budapestről a települési lejtőn lefelé haladva csökken, a nem megtalálás viszont növekszik.

A terepmunka és a kérdezői hálózat: A kérdezői hálózattal kapcsolatos két változó (az instruktor és a kérdezők személye) fontos magyarázó erővel bír, hiszen beemelésük a magyarázó modellbe jelentősen javítja mind a modellek magyarázó erejét, mind pedig azok illeszkedését. Ennek mélyebb megértéséhez további kutatások szükségesek, jelenleg csak a terepmunkával kapcsolatos tapasztalatainkra, illetve az általános intuíciónkra támaszkodhatunk: az instruktorok személye, precizitása, tapasztaltsága, ellenőrzési gyakorlata eltérő, melyek minden bizonnyal hatással vannak az általuk vezetett csapat munkájára, ahogy a csapattagok kialakulása, összeválogatása esetében is elképzelhető szelekciós torzítás.

Az empirikus vizsgálatokkal kapcsolatos attitűdklíma és általános szociálpszichológiai tényezők. Kutatásunkban explicit rákérdeztünk arra, hogy mi befolyásolja a válaszadási hajlandóságot. A többváltozós modellek elemzése rámutatott, hogy a közvéleménykutatásokkal kapcsolatos bizalom (ami persze egy általánosabb véleményklímának is része) komoly hatással van a válaszadási hajlandóságra. Mindezen alapvetően nem tudnak változtatni az alkalmazott empirikus társadalomkutatással foglalkozó cégek. Azért azonban sokat tehetnek, hogy saját brandjük hitelességének, megbízhatóságának és kiszámíthatóságának képét fenntartsák, ezáltal érjenek el magasabb válaszadási hajlandóságot.

Javaslatok további kísérletezésre a mintavételi módosítások tekintetében:

1. A mintába kerülési valószínűségek a csökkenőmintás/fogyómintás kutatások esetében egy újra-felkeresett minta alapján pontosabban kioszthatók, ha a település-rétegeken belüli nem és kor (esetleg háztartásméret) mentén az így kialakított cellákon belüli válaszadási valószínűségekkel is számolunk a bruttó minta kialakításakor.
2. A mintába kerülési valószínűségek véletlensétás, vagy más háztartáson belüli kiválasztáson alapuló módszerek esetében a Kish - kulcsos kiválasztási metódusba építhetők be. Ez jelenleg három paramétert vesz figyelembe: nem, (relatív)korcsoport, háztartásméret. Az ezek által kapott kiválasztási valószínűségeket súlyozni lehet a válaszadási valószínűségek stabilitásával.
3. A véletlensétás kutatások esetében a kiindulópontok kiválasztását az ingatlanár (vagy hasonló településen belüli relatív viszonyt tükröző) adatbázis alapján a kiválasztásokat követően érdemes tovább vizsgálni, azaz mennyire sikerül nem csak földrajzilag hanem más megfigyelhető relatív viszonyrendszer szerint lefedni az adott települést. Bár munkaigényes feladat, de megfelelő automatizálással a kifejezetten szegény és gazdag utcák arányát korrigálni lehet.
4. A terepmunka különböző tényezőinek standardizálása komoly hatást gyakorol az eredményekre. A különböző kérdezői csapatok képzése azonos szinten kulcsfontosságú és ugyanilyen fontos a kérdezőkről való pontos információk begyűjtése, ami alapján rendszeres ellenőrzések végezhetők a

kérdezők hatékonyságával kapcsolatban. A kérdezők demográfiai karakterisztikái, munkatapasztalatuk szintén kulcsfontosságú.

5. A megtagadás és a nem megtalálás bizonyos mértékben komplementerei is lehetnek egymásnak – vannak olyan szituációk, amikor a terepen a kérdező minősítése dönti el, hogy egy adott megghiúsulás papíron minek legyen tulajdonítva.

6. A eredeti és a megismételt adatfelvételben elért és el nem ért esetek részletes elemzése azt mutatja, hogy van értelme több részletben lebonyolítani az empirikus adatfelvételeket. Kutatásunk egyértelműen bizonyította, hogy egy adott vizsgálat sikertelen eseteit nem szabad „reménytelennek” tekinteni, hiszen az ő körükben is majdnem akkora volt a második körös elérés, mint amekkora magában a fő vizsgálatban volt (38.3 százalék a 41.1 százalékhoz viszonyítva). Ha egy adott alkalommal lekérdezzük egy mintát, majd egy év vagy esetleg több idő múlva visszamegyünk hozzájuk, szintén nem reménytelen, sőt.

7. Megismételt adatfelvételek esetében érdemes lehet tudatosan allokálni a kérdezőket. Akik a korábbi vizsgálatban sikeresen kerestek meg egy háztartást, ott érdemes visszaküldeni ugyanazt a kérdezőt. Ott azonban, ahol egy cím az egyik hullámban sikertelen volt, „cserélni” kell és esélyt kell adni annak, hogy egy új, másik kérdező sikeresebb lesz.

8. Vizsgálatunk több ponton is rámutatott, hogy az adatfelvételi apparátus felkészültsége és összetétele rendkívül fontos eleme az empirikus vizsgálatok adatminőségének. Mindezt nem csak a konkrét megvalósulási eredmények elemzése támasztotta alá, hanem az is, hogy a megkérdezettek egyértelműen jelezték: a kérdező személye mennyire fontos abban, hogy „szóba állnak-e” a közvéleménykutató céggel a megkérdezni szándékolt állampolgárok. Ezért külön kiemeljük, hogy egyszerre van szükség a kérdezők kiválasztásának, képzésének és motivációs szerkezetének a javítására, és legalább ennyire fontos az is, hogy a kérdezői apparátus ellenőrzése és minőségbiztosítása minél magasabb szinten valósuljon meg.

IRODALOM

Angrist, Joshua, Daniel Lang, and Philip Oreopoulos. (2006). "Incentives and Services for College Achievement: Evidence from a Randomized Trial." *American Economic Journal: Applied Economics*, 1(1): 136–63.

<http://economics.mit.edu/files/2939>

B. Kis Anna – Tóth István György (2016): A Monitor alapvető demográfiai és jövedelmi adatainak összevetése más adatforrásokkal. „Makro sokkok – mikro válaszok: sikeres és sikertelen háztartási alkalmazkodás a válság idején Magyarországon - A TÁRKI Háztartás Monitor kutatás” 2. kötete. Kézirat.

http://www.tarki.hu/hu/research/hm/2016/monitor2015_gyorsjelentes_2_kotet.pdf

Meyer, Bruce D. and Wallace K.C. Mok, James X. Sullivan (2015): Household Surveys in Crisis. NBER Working Paper No. 21399 Issued in July 2015

<https://www.nber.org/papers/w21399>

Davern, Michael. (2013). Nonresponse Rates are a Problematic Indicator of Nonresponse Bias in Survey Research. *Health Services Research* 48 (3): 905-912.

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3681235/>

European Central Bank (2016) The Household Finance and Consumption Survey: methodological report for the second wave Statistics Paper Series p 39.

<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpsps/ecbsp17.en.pdf?1ec7c85bc7ace1c59117f664bdafef08>

Gneezy U. et al (2011): When and Why Incentives (Don't) Work to Modify Behavior In. *Journal of Economic Perspectives* Volume 25, Number 4 Fall 2011, pp 191–210

http://rady.ucsd.edu/faculty/directory/gneezy/pub/docs/jep_published.pdf

Havasi Éva (1997) Választagadók háztartásai; *Statisztikai Szemle* 75/10, 831-843.

http://www.ksh.hu/statszemle_archive/1997/1997_10/1997_10_831.pdf

KSH 2017. Mikrocenzus 2016. 2. A népesség és a lakások jellemzői Budapest: KSH

http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_2.pdf

KSH 2018. Mikrocenzus 2016. 2. A foglalkozási szerkezet változása és jellemzői Magyarországon Budapest: KSH

https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_9.pdf

Lavrakas Paul J. (2008): Within-household Respondent Selection – How Best to Reduce Survey Errors. Working Paper.

<http://mediatingcouncil.org/MRC%20Point%20of%20View%20-%20Within%20HH%20Respondent%20Selection%20Methods.pdf>

Massey, Douglas S. and Roger Tourangeau, editors. (2013). "The Nonresponse Challenge to Surveys and Statistics." The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. 645 (1): 6 – 236.

Meyer, Bruce D. and Wallace K.C. Mok, James X. Sullivan (2015): Household Surveys in Crisis. NBER Working Paper No. 21399 Issued in July 2015

<https://www.nber.org/papers/w21399>

National Research Council US. (2011). The Future of Federal Household Surveys: Summary of a Workshop. K. Marton and J.C. Karberg, rapporteurs. Committee on National Statistics, Division of Behavioral and Social Sciences and Education. Washington, DC: The National Academies Press.

<https://www.nap.edu/read/13174/chapter/1#ii>

National Research Council US. (2013). Nonresponse in Social Science Surveys: A Research Agenda. Roger Tourangeau and Thomas J. Plewes, Editors. Panel on a Research Agenda for the Future of Social Science Data Collection, Committee on National Statistics. Division of Behavioral and Social Sciences and Education. Washington, DC: The National Academies Press.

<https://www.nap.edu/catalog/18293/nonresponse-in-social-science-surveys-a-research-agenda>

Osier G. (2016) Unit non-response in household wealth surveys. Experience from the Eurosystem's Household Finance and Consumption Survey, European Central Bank

<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpsps/ecbsp15.en.pdf?2f354a8519e343ed4bce974d250d87e5>

Pérez-Duarte et al (2010) "Re-weighting to reduce unit non-response bias in household wealth surveys: a cross-country comparative perspective illustrated by a case study", paper presented at the Q2010 European Conference on Quality in Official Statistics, Helsinki.

<http://www.ecb.europa.eu/home/pdf/research/hfcn/WealthSurveys.pdf>

Rudas Tamás (2005) Mixture Models of Missing Data. Quality & Quantity 39, 19-36.

http://statiztika.tatkelte.hu/tanszeki_honlap/RT_Q&Q.pdf

Stoop, I. (2005), The hunt for the last respondent, The Netherlands Institute for Social Research.

http://www.scp.nl/english/Publications/Publications_by_year/Publications_2005/The_Hunt_for_the_Last_Respondent

Szeitl Blanka (2016): A Monitor szegénységgel és deprivációval kapcsolatos adatainak összevetése más adatforrásokkal. „Makro sokkok – mikro válaszok: sikeres és sikertelen háztartási alkalmazkodás a válság idején Magyarországon - A TÁRKI Háztartás Monitor kutatás” 3. kötete. Kézirat.

http://www.tarki.hu/hu/research/hm/2016/monitor2015_gyorsjelentes_3_kotet.pdf

Tárki (2016) „Makro sokkok - mikro válaszok: sikeres és sikertelen háztartási alkalmazkodás a válság idején Magyarországon - A Tárki Háztartás Monitor kutatás” - 1. kötet: A kutatás koncepciója, adatfelvételei és dokumentációja

http://www.tarki.hu/hu/research/hm/2016/monitor2015_gyorsjelentes_1_kotet.pdf

FÜGGELÉKEK

F1: A NEMZETKÖZI SURVEYEK MÓDSZERTANI DIVERZITÁSA A NEMVÁLASZOLÁS SZEMPONTJÁBÓL (BOROS KRISZTIÁN)

1. Bevezetés

A nemválaszolás két fő típusa (a tétel- [item]³⁸ és eset- [unit]³⁹ nemválaszolás) közül ebben részben az utóbbival, az eset szintű nemválaszolással foglalkozunk. Bár a nemválaszolásból eredő adathiány lényeges torzításokat okozhat a későbbi becslések során (Kmetty 2018), azonban az adathiány növekedése nem feltétlenül jár együtt a nemválaszolási torzítás[non-response bias] növekedésével (Peytchev 2013).

Az utóbbi évtizedekben olyan nemzetközi szintű tendencia bontakozott ki, ami alapjaiban ingatja meg a survey típusú felmérésekből származó adatok segítségével végzett statisztikai becslések pontosságát. Ez pedig az előbb említett nemválaszolás növekedése (Beullens et al. 2018; Blom et al. 2008; Blom 2008; de Heer 1999; de Leeuw-de Heer 2002; de Leeuw et al. 2018; Stoop et al. 2010)⁴⁰.

A nemválaszolás mélyebb megértésének érdekében ebben tanulmányban három nemzetközi felmérés válaszadási arányait és módszertanát vetjük össze. Ezen túl kísérletet teszünk egy exploratív jellegű, többszintű lineáris modell felépítésére a válaszadási arányok magyarázatára. Tesszük mindezt a terepmunkához kötődő és egyéb országharakterisztika változók együttes alkalmazásával.

2. Nemzetközi felmérések

Bár a nemválaszolással kapcsolatos kutatások eleinte főként az USA-ra koncentráltak, az eredmények szerte a világon felhívták a figyelmet a válaszadási arányok csökkenésére, a survey felmérések határait. A nemzetközi szintű felmérések kiemelt célja, hogy az összegyűjtött adatok összehasonlíthatóak legyenek a résztvevő országok, régiók között. Ez mind döntéshozatali, mind módszertani szempontból kívánatos dolog. Az természetesen kivitelezhetetlen, hogy egy nemzetközi felmérés tökéletesen harmonizált legyen, hiszen országonként (és felmérésenként) eltérő módszertannal dolgoznak a résztvevők: egy kelet-európai országban teljesen mások az adatfelvételi lehetőségek, illetve kihívások, mint egy nyugat-európai ország esetében.⁴¹ Azonban elérhető a harmonizáció egy olyan optimuma, amelynél az adatokat a legkevesebb információvesztéssel tudják szolgáltatni a résztvevők. Ennek biztosítására szoktak kijelölni módszertani sztenderdeket (kérdőívek

³⁸ A tétel szintű nemválaszolás alatt azt értjük, amikor megtörtént a felkeresés, elkezdődött a kérdőív kitöltése, azonban egyes kérdésekre a kérdezett nem kíván válaszolni. Ezek lehetnek szenzitív kérdések (például vallás, jövedelem, pártpreferencia) vagy olyanok, amelyek erősebb gondolkodást, emlékeztet igényelnek.

³⁹ Eset nemválaszolásról akkor beszélünk, ha a mintába került egységet nem sikerült lekérdezni, vagy el sem jutottunk a megkérdezésig. Ilyen lehet például, ha valamelyik háztartás bekerült a mintába, de az adott címen már nem laknak, vagy téves cím került be a mintavételi keretbe (egyetemek, cégek, gyárak stb.), továbbá ha a címet sikeresen fel is kereste a kérdező, viszont nem kívántak válaszolni az ott élők. Az előbbit *non-contactnak*, az utóbbit *refusalnak* hívja a szakirodalom (AAPOR 2016; Groves et al. 2004).

⁴⁰ Számítalan ok állhat a válaszadási arány csökkenése mögött, ebben a tanulmányban azonban ezekre bővebben nem térünk ki (bővebben lásd: Smith 2009, Groves et al. 2004)

⁴¹ Eltérőek lehetnek azok rendelkezésre álló címlisták, censusok, nyilvántartások, amelyekből a mintavételi eljárást kialakítják. Továbbá infrastrukturális különbségek is jelentkezhetnek, például a nyugati országok korábban vezették be a CAPI típusú felmérést. Fontos szempont még a surveyek megítélése, a surveyekhez való hozzáállás az adott országban, például az ilyen típusú lekérdezések gyakorisága („túlkérdezés”)

többszöri fordítása, tapasztalt kérdezők alkalmazása, minimum felkeresések száma stb.), melyeket – ha nem is maradéktalanul, de – követnie kell valamennyi résztvevőnek.

Jelen dolgozatban három nemzetközi survey típusú felmérést hasonlítunk össze: a *European Social Surveyt* (továbbiakban ESS), az *International Social Survey Programmet* (továbbiakban ISSP) és a *European Values Studyt* (továbbiakban EVS). Az ESS és az EVS főként európai országokat foglal magában, azonban az ISSP – nevéből is adódóan – világszerte végez felméréseket.

Az ESS keretei között 2001 óta két évente készítenek nemzetközi szintű felméréseket, melyek a résztvevő országok társadalmi struktúrájának és értékrendjének változásait igyekeznek minél pontosabban feltárni. Minden etapban vannak állandó modulok (pl. elégedettség, vallás, politikai attitűd), valamint úgynevezett rotációs modulok, melyek évről-évre cserélődnek (pl. környezettudatosság, idegenekkel szembeni attitűd). Jelenleg 8 felmérési hullám adatbázisai állnak rendelkezésre, melyek minden egyéb terepmunkához és felvételi folyamathoz kapcsolódó adatbázissal és dokumentációval együtt ingyenesen letölthetőek az ESS oldaláról.⁴²

Az ISSP 1984 óta végez évente survey felméréseket szerte a világon egyre bővülő résztvevőszámmal. Ahogy az ESS-nél is megfigyelhettük, itt is évről-évre változnak bizonyos modulok, amelyek szintén társadalomtudományi témákat feszegetnek. Mivel éves felmérésről van szó, ezért a rotációs modulok már többször megismétlődtek, megteremtve ezzel a lehetőséget bizonyos témakörök időbeli összevetésére. A felmérés térbeli és időbeli kiterjedéséből adódóan sokkal nehezebb egységes módszereket kidolgozni az adatfelvétellel és –feldolgozással. Ennek eredményét a későbbiekben látni fogjuk. Az adatbázisok és dokumentációk szintén ingyenesen elérhetőek a Gesis oldalán⁴³, azonban az ISSP esetében kevésbé struktúráltak a terepmunkához és adatgyűjtéshez kapcsolódó dokumentációk. A legelső – nyilvánosan elérhető – dokumentáció az első felmérés után 10 évvel (!) készült, azonban ez is viszonylag kezdetleges struktúrát alkalmaz, valamint visszamenőleg semmilyen adatot nem tartalmaz.

Az EVS múltja nyúlik a legrégebbre, hiszen elődje, a European Value Systems Study Group a '70-es évek végén alakult. A jelenlegi formájában 1981 óta gyűjt adatokat Európa szerte, a fókuszban morális és közösségi értékek változásának vizsgálata áll. A felmérési hullámok rendhagyó módon tízéves eltéréssel követik egymást, eddig négy zajlott le. Ennek az lehet az oka, hogy a párhuzamosan futó és szoros együttműködésben lévő World Values Study (WVS)⁴⁴ adataival szokták kiegészíteni az EVS-t, és az összekapcsolt adatbázisokat publikálják. Az adatbázisok elérhetőek az előbb említett Gesis oldalán, viszont az egyéb dokumentációk szempontjából az EVS van a legrosszabb helyzetben. Csupán az utolsó, 2008-as felmérésről vannak részletes információink a terepmunkáról és egyéb folyamatokról, azonban ezek az adatok ugyanolyan formátumúak, mint az ESS esetében.

Az összehasonlíthatóság és a rendelkezésre álló adatok érdekében leszűkítettük mind a három felmérést egy európai országcsoportra, ezáltal az összehasonlításban összesen 32 ország szerepel. Az országok közötti feltételezett eltérések kimutatása érdekében pedig a kiválasztott 32 országot 3 homogénebb csoportra (F1.1.ábra) osztottuk az egy főre jutó nominális GDP US dollárban kifejezett

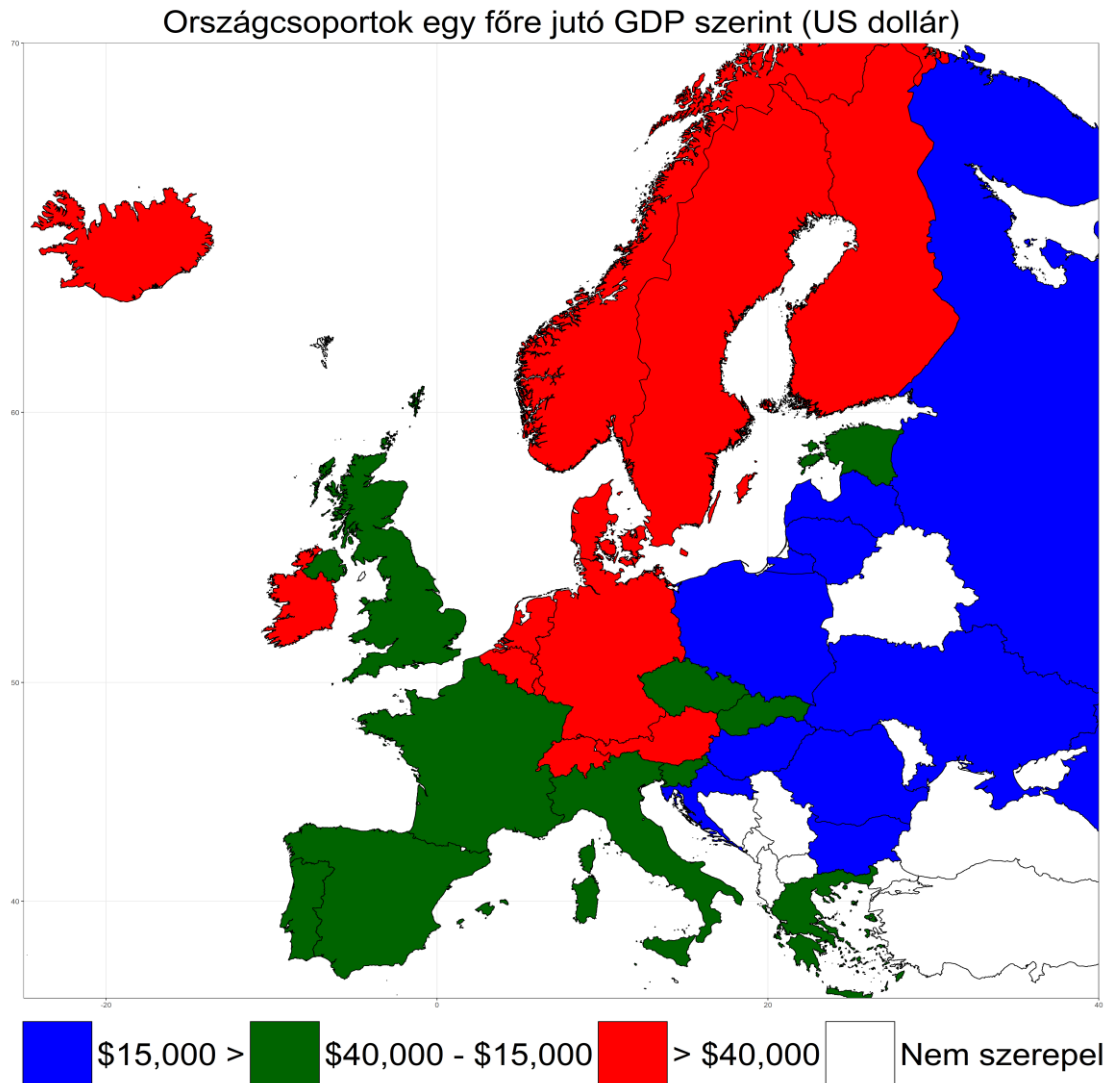
⁴² <https://www.europeansocialsurvey.org/data/>

⁴³ <https://zacat.gesis.org/webview/>

⁴⁴ Kezdetben a WVS-t is be akartuk vonni az elemzésbe, de sehol sem találtuk a vizsgálathoz szükséges dokumentációkat, ezért végül úgy döntöttünk, hogy jelen tanulmányból kihagyjuk azt.

értéke szerint⁴⁵. Ezzel a fejlettségi mutatóval próbáljuk elkülöníteni a vizsgált országokat a rendelkezésre álló infrastrukturális és erőforrásbeli különbségek szerint, mivel a térség országai erősen differenciáltak az előbbi szempontok alapján⁴⁶.

F1.1 ábra A kialakított országcsoportok

Forrás: Saját szerkesztés

⁴⁵ A felosztáshoz az IMF 2017-es adatait használtuk fel. Az adatok [ezen a linken](#) keresztül érhetők el.

⁴⁶ A három csoport az egy főre jutó GDP kategóriáiban :

40,000\$ fölött: Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Németország, Írország, Izland, Luxemburg, Hollandia, Svájc, Svédország, Norvégia

15,000\$- 40,000\$ -: Ciprus, Csehország, Észtország, Franciaország, Görögország, Olaszország, Portugália, Szlovákia, Szlovénia, Spanyolország, Egyesült Királyság

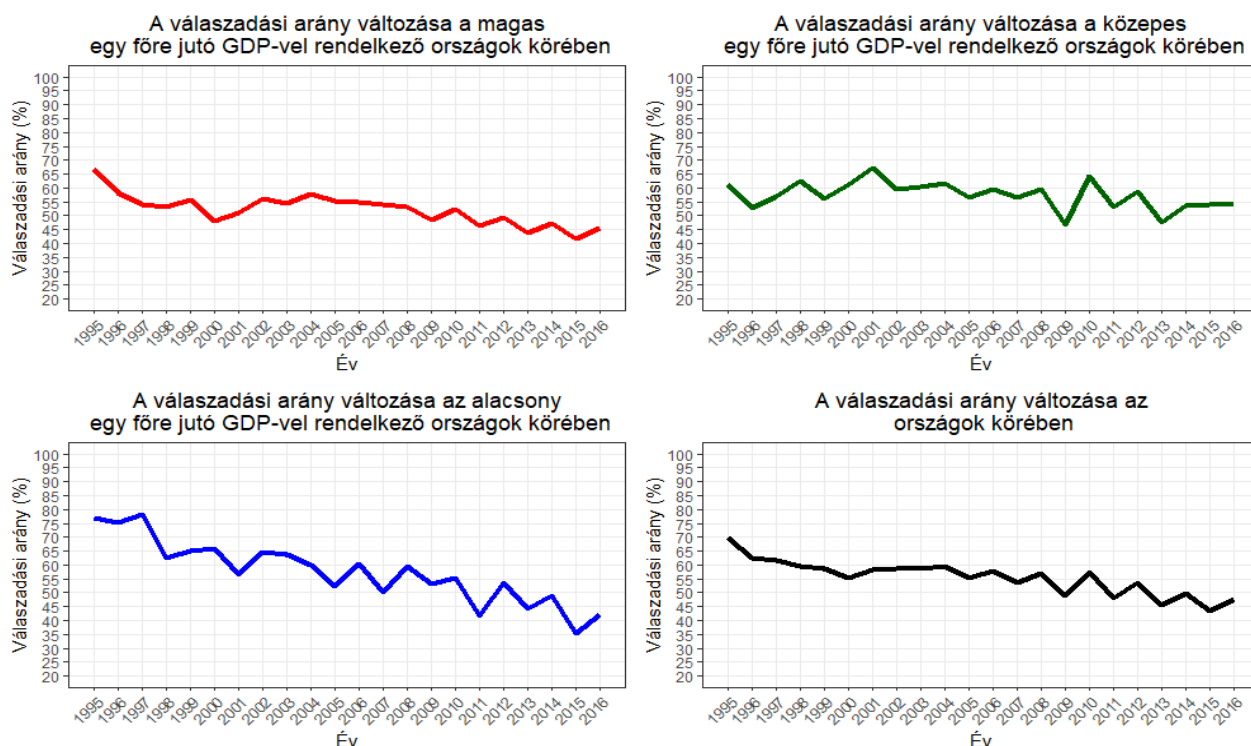
15,000\$ alatt: Bulgária, Horvátország, Lettország, Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Oroszország, Románia, Ukrajna

3. Elemzés

3.1. A függő változó

Az F1.2 ábrán látszik, hogy a három csoportra tagolt országok között hogyan változik a válaszadási arány az idő múlásával. Bár a magas és alacsony egy főre jutó GDP-vel rendelkező országcsoportok magasabb válaszadási aránnyal (65% felett) indultak, 2016-ra mindkét országcsoport 45% körüli válaszadási aránnyal rendelkezett. Ezzel szemben a közepes egy főre jutó GDP-vel rendelkező országcsoport 60% feletti válaszadási aránya csupán 54%-ra esett vissza az idő múlásával. Az összesített idősoron (jobb alsó) látható, hogy a kezdeti, 70%-os válaszadási arány az időszak végére 47%-ra csökkent. Fontos megjegyezni az ábrával kapcsolatban, hogy a rajta szereplő értékek átlagolással keletkeztek, tehát az országcsoportok minden évre kaptak egy átlagos válaszadási arányt felméréstől függetlenül. Azonban nem minden évhez vannak mindhárom felmérésből adatok, hiszen az ESS például két évente gyűjt adatokat. Ennek az eredményei a helyenként megfigyelhető „tüskék”. Ez tovább szövi gondolatmenetünket, hiszen megerősíti feltételezésünket, miszerint a felmérések között jelentős különbségek vannak a válaszadási arányban.

F1.2 ábra A válaszadási arány időbeli változása az egyfőre jutó GDP szintje alapján képzett országcsoportokban (átlagok)

Forrás: ESS, ISSP, EVS nyilvános adatok alapján saját számítás

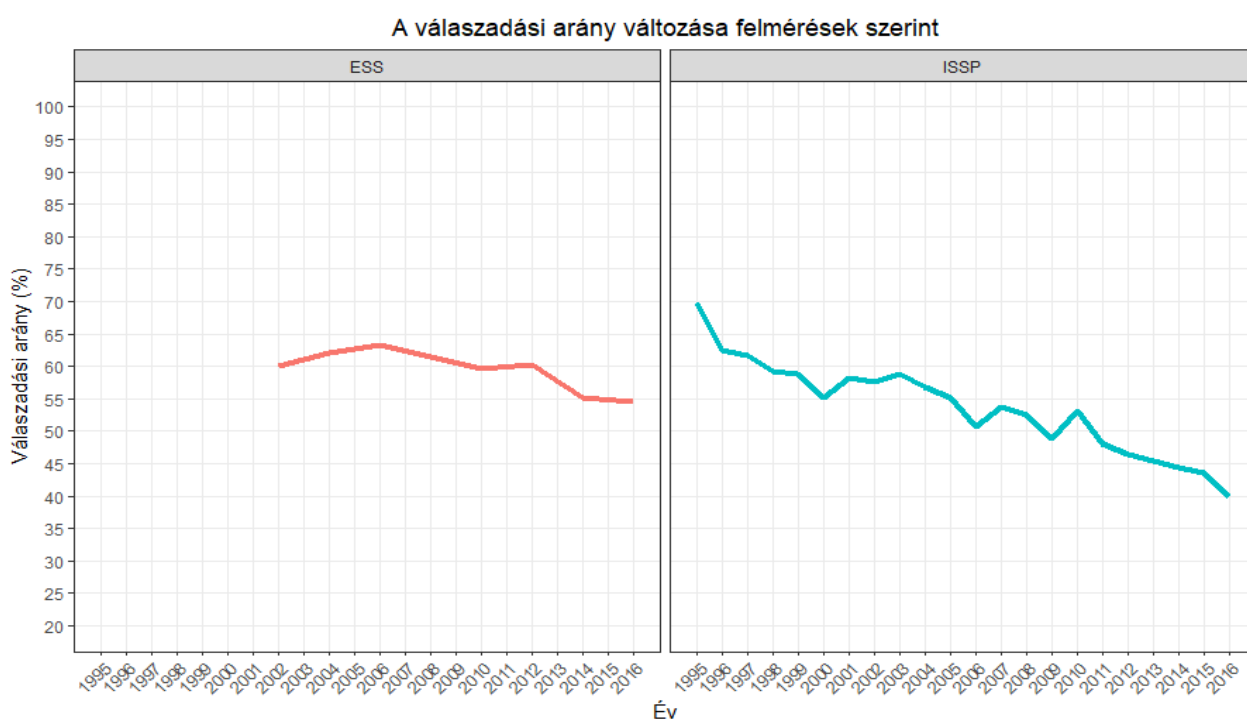
Ha felmérésenkénti bontásban is megnézzük a válaszadási arányokat, akkor egyértelmű csökkenő tendenciát figyelhetünk meg (F1.3 ábra). Bár az ESS 2002 és 2006 között némileg tudta növelni a

válaszadási arányát, 2006-tól folyamatos csökkenés figyelhető meg; összességében 60%-ról 54,5%-ra csökkent a válaszadási arány 2016-ra.

Az ISSP esetében volt egy-két növekedés a 2000-es évek elején, azonban szintén a folyamatosan csökkenő válaszadási arány jellemzi ezt a felmérést is. A kezdeti 70%-ról 2016-ra 40%-ra esett vissza az összesített válaszadási arány a vizsgált európai országokra nézve.

Megjegyzendő, hogy a fent tárgyalt tendenciák – ahogyan a fejezet bevezető részében említettük – nem csupán a jelen dolgozatban tárgyalt felmérésekre jellemzőek. Más harmonizált surveyek módszertani és egyéb dokumentációi is több helyen rögzítik a válaszadási arányok csökkenését, illetve az ebből adódó problémákat. Ilyen például az EU-SILC (European Union Statistics on Income and Living Conditions)(Katchadourian-Emmanuelle Cambois, 2013; Atkinson-Marlier, 2010) vagy a HFCS (The Household Finance and Consumption Survey)(European Central Bank, 2016).

F1. 3 ábra A válaszadási arány változása felmérések között

Forrás: ESS, ISSP, EVS nyilvános adatok alapján saját számítás

3.2. A magyarázó változók

3.2.1. Országkarakterisztika

Az elemzéshez felhasznált magyarázó változók első nagy csoportjába az országkarakterisztikára vonatkozó változók tartoznak. Ezek olyan országos szintű mutatók, amelyek az egyes országok népességi viszonyait, fejlettségét hivatottak leírni. A korábbi elemzésekben (Billiet et al. 2005) is gyakran alkalmaztak ilyen mutatókat a nemválaszolás magyarázatára (urbanizáció, etnikai viszonyok, népsűrűség stb.). A szakirodalmak segítségével összegyűjtöttünk minden olyan mutatót, amely

relevánsan kapcsolódik a válaszadási arányhoz⁴⁷, ezután pedig leredukáltuk a számukat. A cél az volt, hogy a nemválaszolás két fő alkotóelemét, az elérési hatékonyságot és a válaszmegtagadást lefedjük, hiszen, ha sikerül minél szabatosabban, a legnagyobb információ-mennyiség megőrzésével bevonni ezt a két dimenziót, akkor közelebb kerülhetünk a válaszadási arány megértéséhez⁴⁸. Így végül két változót tartottunk meg. Az első a részmunkaidőben dolgozó nők aránya az összes munkavállalóhoz viszonyítva. Ez a változó hivatott lefedni az elérési hatékonyság dimenzióját, hiszen ahogy Stoop et al. (2010) rámutat, azokban az országokban, ahol magasabb a női munkavállalók aránya, alacsonyabb az elérési hatékonyság. Ez azért lehet, mert – főleg Kelet-Európában, ahol ez az arány alacsonyabb – általában a nők többet vannak otthon, mint a férfiak. A második mutató a másik emberbe vetett bizalom (social trust) mértéke egy adott országban, amelyet a ESS, WVS és a EVS adatai alapján gyűjtöttünk össze. Ez a változó a válaszmegtagadás dimenziójának lefedése érdekében került be az elemzésbe, ugyanis azt feltételezzük, hogy minél nagyobb a másik emberekkel szembeni bizalom, annál nagyobb eséllyel lép valaki interakcióba egy kérdezővel, valamint válaszol a kérdéseire.

3.2.2. A terepmunkához kapcsolódó változók

Ideális esetben az országok és felmérések közötti összehasonlításhoz az összes terepmunkához kapcsolódó mutatót fel kellene használni, hogy mélyebb összefüggéseket tudjunk kimutatni. A helyzet azonban az, hogy – főleg az ISSP esetében – hiányosak a *contact formok*⁴⁹ vagy egyáltalán nincsenek meg. Hiányosak olyan szempontból, hogy üres cellák és kitöltetlen szakaszok szerepelnek bennük, valamint olyan szempontból is, hogy lényegesen kevesebb bontásban van dokumentálva a terepmunka. Ebből kifolyólag maximalizálni kellett azon változók számát, amelyek az összes felmérésnél dokumentálva vannak valamilyen szinten. További eltérések jelentek meg például a mérési szintekben és a kategóriák között is; arra törekedtünk, hogy a legmagasabb egységes mérési szinten tudjuk összevetni az adatokat. Az összehasonlíthatóság hiánya leginkább a mintavételhez kapcsolódó dokumentációk során jelentkezett. Nem sikerült kidolgoznunk egy olyan egységes módszert, amellyel összehasonlíthatóvá tehetjük volna a különféle mintavételi szerkezeteket. Az ESS és az EVS esetében részletes leírás volt a mintavételi eljárásokról, az ISSP-nél azonban egyes szempontok szerint voltak osztályozva az országok. Ez azért is problémás, mert amíg az előbbiek esetében elsőként felállították a sztenderdeket, és ezután készültek el a leírások azoknak megfelelően; addig az utóbbinál utólag készítették el a kategóriákat aszerint, hogy az országok milyen módon végezték az adatfelvételt. Az egységesített változókat a következőkben mutatjuk be némi leírással.

Interjú típusa. Az interjú típusok besorolásánál az ESS módszertanát használtuk viszonyítási alapként. Ez azért is indokolt, mert a válaszadási arány szempontjából az ESS teljesített a legjobban. Az ESS-nél egységesen CAPI (egy-két esetben PAPI)⁵⁰ módszerrel dolgoztak, ezáltal a többi felmérés interjútypusait ehhez hasonlítottuk. 1-es ha CAPI (esetleg PAPI), 0 egyébként. Megjegyzendő, hogy az ISSP esetében egyes országoknál alkalmaztak postai lekérdezést, illetve CATI⁵¹ módszert, ezért

⁴⁷ Az összes mutatót a World Bank adatbázisából szereztük (<https://data.worldbank.org/indicator>).

⁴⁸ A változószelekciónál további szempont volt, hogy eddig nem gyakran használt változókat emeljük be az elemzésbe. Az volt a célunk, hogy újabb – és esetlegesen hatékonyabb – magyarázó dimenziókat teszteljünk és használjunk.

⁴⁹ A contact formok olyan kiegészítő kérdőívek, amelyeket a kérdező tölt ki, és az egyes felkeresésekről tartalmaz adatokat (Ki fogadta a kérdezőt? Milyen helyen található a cím? Hányadik megkeresés volt sikeres?, stb.)

⁵⁰ CAPI = Computer Assisted Personal Interview; PAPI = Paper and Pencil Interview

⁵¹ CATI = Computer Assisted Telephone Interview

további bizonytalanságot és torzítást jelenthetnek az ilyen típusú lekérdezésekből számolt válaszadási arányok.

A felvétel hossza. A terepmunka idejét 5 kategóriára osztottuk⁵².

A felméréseknél az ESS-esetében csupán két ország végezte el legfeljebb egy hónap alatt a felvételt, az EVS-nél pedig három. Az ISSP esetében is a legtöbb ország több, mint 1 hónap alatt végezte el a terepmunkát, viszont a rövidebb időkategóriákban is nagy számban vannak országok.

A kérdező díjazása. A kérdezők díjazását az ESS-nél kezdetben 3-4 kategóriára bontották aszerint, hogy hogyan történik a kifizetés (a lekérdezett interjúk szerint, órabérben, esetleg bónuszok biztosítása). Később ez 4-5 kategóriára bővült, tovább részletezve a kérdezők státuszát és bérezését. Az ISSP-nél viszont csak egy eldöntendő kategória szerepelt: „A kérdezőt a lekérdezések szerint fizették?”⁵³ Ezen okokból kifolyólag az elemzésben is dummy-ként szerepel a változó.

Incentívák használata. Az incentivek alkalmazása klasszikus módszer a magasabb válaszadási arány elérésére. Több formában lehet ösztönzőket felajánlani mind a kérdezetteknek, mind a kérdezőknek. A vizsgált felméréseknél előfordultak tisztán anyagi juttatások, tollak, naptárak, kitűzők, stb. Szintén az ISSP dokumentációja következtében bináris kódolással került bele az elemzésbe. Az idő előrehaladtával ugyan emelkedett az incentivek használó országok aránya, azonban a felmérések közül az ISSP-ben alacsonyabb mértékű a változás.

Kijelölt mintanagyság és érvényes lekérdezések száma. A mintavétel dimenziójára a kijelölt mintanagyságot és az érvényes lekérdezések számát használtuk fel, mind a két változót folytonos formában sikerült megőrizni. A nyugati országok esetében a kijelölt mintanagyság több esetben is nagyobb volt, mivel ezen országok esetében volt elterjedtebb a postai lekérdezés, amely magasabb kezdeti mintanagysággal dolgozik.

3.3. A modellek

Az előbb bemutatott változókat ebben a fejezetben arra fogjuk felhasználni, hogy kimutassuk a feltételezett eltéréseket mind felmérések, mind országok között. Elsőként magukra a különbségek feltárására fogunk koncentrálni, ezután pedig egy lineáris modellt építünk fel a válaszadási arány magyarázatára. Ahhoz azonban, hogy statisztikailag szignifikáns különbségeket tudjunk kimutatni a megfelelő módszerrel a csoportok között, az adatoknak meg kell felelniük bizonyos előfeltételeknek.⁵⁴

⁵² Az öt kategória a következő volt: 2 hét vagy kevesebb, 2 hét - 1 hónap, 1 hónap - 2 hónap, 2 hónap - 3 hónap és több, mint 3 hónap

⁵³ „Interviewer payment according to performance”

⁵⁴ Mivel a mintaelemszám viszonylag nagy ($n = 640$), ezért a varianciaanalízishez szükséges feltételeket más úton vizsgáltuk meg. A normalitás vizsgálatára elsősorban a Shapiro-Wilk tesztet szokták használni, mivel ez a legerősebb a normalitástesztek közül, viszont a mintanagyság miatt a hisztogramra és QQ-plotra hagytuk. A válaszadási arány ugyan közelít a normális eloszláshoz, de nem megnyugtatóan; ugyanez a helyzet áll fenn a terepmunka változók esetében is, azonban a normalitástól való eltérés náluk radikálisabb. A másik előfeltétel, varianciák homogenitása azonban határozottan nem teljesül, tehát az egyutas ANOVA nem alkalmazható a felmérések közötti válaszadási arány eltéréseinek vizsgálatára.

3.3.1. Válaszadási arány és a terepmunka eltéréseinek vizsgálata felmérések és országok között

A normalitástól való eltérés és a varianciák heterogenitása következtében a Kruskal-Wallis-teszt mellett döntöttünk, mivel ehhez a próbához sem a normalitás, sem a varianciák homogenitása nem feltétel. A próba azt vizsgálja, hogy a vizsgált csoportok származhatnak-e azonos eloszlásból. A próba elvégzése után azt látjuk, hogy a három csoport nem azonos eloszlásukat tekintve sem a válaszadási arány, sem a terepmunka változók szempontjából. Ha a további (páronkénti), összehasonlítást is elvégezzük a Dunn-teszt⁵⁵ segítségével, azt találjuk, hogy a terepmunka szempontjából főként az ISSP-hez tartozó adatok térnek el a másik két csoporttól, viszont a válaszadási arány esetében az ESS mutat eltérést a másik kettő felméréstől. A terepmunkabéli hasonlóság nem meglepő, hiszen az EVS az ESS-hez próbálja igazítani a módszertanát. Ez minden kétséget kizáróan megjelenik a 2008-as EVS contact formokban, amik ugyanazt a struktúrát követik, mint az ESS-éi.

Az előbb alkalmazott modellt átültetve az országcsoportok közötti helyzetre azt kapjuk, hogy az országcsoportok között mind a válaszadási arányban, mind terepmunka szempontjából is jelentős különbségek vannak. Jelen helyzetben az 1. kategóriába tartozó, vagyis a magasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező országok tűnnek ki a többiektől főként a lekérdezés hossza, az incentíva használata és az interjú típusa szempontjából. A legkézenfekvőbb magyarázat az, hogy ezen országok körében volt a legmagasabb a CAPI-tól eltérő lekérdezések száma, amely például postai úton történő lekérdezés esetén sokkal hosszabb terepmunka időt implikál.

3.3.2. Vegyes modell építése a válaszadási arány vizsgálatára

A válaszadási arány magyarázatára egy többszintű regressziós modellt alkalmaztunk, amely a következő lépésekből tevődik össze. Első lépésként a felmérés típusát tettük bele a modellbe fix hatásként, mivel az előbbieken láthattuk, hogy felméréstípusonként lényeges eltérés van a válaszadási arányban. Ez a modellben azt jelenti, hogy három tengelymetszetünk lesz a három felmérés-sorozathoz igazodva. Második lépésben az országkarakterisztika változókat (részmunkaidőben dolgozó nők aránya, bizalom mértéke), harmadik és negyedik lépésben pedig a terepmunka változókat emeltük be a modellbe. Az egyes lépéseknél azt figyeltük, hogy hogyan változott a megmagyarázott hányad, illetve az AIC mutató⁵⁶, valamint, hogy szignifikánsak maradtak-e a modellbéli változók.

A modellből az látszik, hogy az országkarakterisztika változók magukban is szignifikánsan hatnak, körülbelül 19%-át magyarázzák a válaszadási arány varianciájának. Miután beemeljük a modellbe az első terepmunkaváltozókból álló csoportot, azt látjuk, hogy a megmagyarázott hányad kis mértékben, 4 százalékponttal megnőtt. Azonban az AIC mutató értéke nem csökkent le olyan mértékben, mint a második lépésben, amikor csak az országkarakterisztika változókat emeltük be. Ezért megtevesztő csupán az R^2 -re hagyatkozni. Emelkedést figyeltünk meg a megmagyarázott varianciában, de feltehetőleg azért volt ez a növekedés, mert egy teljesen más dimenzió került a modellbe. Pontosan azért alkottuk meg ezt a vegyes modellt, mert azt feltételeztük, hogy az országkarakterisztika és a terepmunkához köthető változók együttes alkalmazása nagyobb magyarázóerővel bírhat, mintha külön-külön alkalmaznánk őket. Mindenesetre a modellünk illeszkedése és hatékonysága némileg

⁵⁵ A tesztet Bonferroni korrekcióval végeztük el.

⁵⁶ Többszintű modell esetén nem feltétlen az R^2 értéke a mérvadó, hanem inkább az Akaike információs kritérium (AIC), amely azt mutatja meg, hogy a kialakított modellek közül – egymáshoz viszonyítva – melyik a legmegfelelőbb, melyik illeszkedik a legjobban az adatokra (minél kisebb az érték, annál hatékonyabb a modell).

javult. Az utolsó lépésben a második, terepmunkaváltozókból álló változócsoporthoz is bekerül a modellbe. A megmagyarázott hányad jelentős mértékben, több, mint 30 százalékpontot emelkedett, ebből arra következtetnénk, hogy érdemes használni ezt a változócsoporthoz, mivel javult a modellünk illeszkedése. Az AIC értéke nem mutat drasztikus csökkenést. A kezdeti, csupán fix hatásokat tartalmazó modellhez képest a végső modell AIC mutatója csaknem a felére csökkent, valamint a megmagyarázott hányad körülbelül 50 százalékpontot emelkedett. Ez arra enged következtetni, hogy ugyan a negyedik lépésben létrehozott vegyes modell a leghatékonyabb, viszont az országkarakterisztika változók elvesztették szignifikáns hatásukat, tehát igazából a terepmunkaváltozók veszik át a magyarázó szerepet.

F1.1 táblázat Vegyes modell a válaszadási arány magyarázatára

<i>Függő változó:</i> Válaszadási arány				
Lépések	1	2	3	4
Konstans	59.835*** -1.078	71.613*** -1.864	78.352*** -2.843	87.340*** -3.862
ISSP	-7.016*** -1.308	-8.954*** -1.36	-9.831*** -1.402	-10.485*** -1.458
EVS	-3.426 -2.871	-5.048** -2.558	-5.742** -2.458	-7.582*** -1.92
Részmunkaidőben dolgozó nők aránya		-0.284*** -0.039	-0.228*** -0.041	-0.054 -0.038
Bizalom		3.300** -1.288	0.39 -1.401	-1.68 -1.114
Kérdező bérezése			-6.970*** -2.193	-3.156* -1.717
Incentíva használata			-4.564*** -1.315	-2.517** -1.03
Interjú típusa				2.32 -1.654
Lekérdezés hossza				-1.303** -0.568
Kijelölt mintanagyság				-0.005*** -0.0003
N	640	384	377	377
R ²	0.044	0.2	0.243	0.55
Adjusted R ²	0.041	0.192	0.23	0.539

Note:

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

4. Következtetések

A tanulmányban azt próbáltuk kideríteni, hogy van-e a módszertanban és a válaszadási arányokban eltérés a vizsgált nemzetközi felmérések és országok között. Ezentúl kísérletet tettünk egy többszintű lineáris modell felépítésére, amely a válaszadási arány magyarázatára a terepmunkához köthető és az országkarakterisztikát leíró változókat használta fel. A legtöbb nehézség az ilyen nemzetközi összehasonlító kutatások esetében az adatok harmonizációjából fakad. Felmérésenként és

országokként is másképpen kezelik az adatokat, másfajta módszerekkel dolgoznak, ez pedig lekorlátozza az adatok összehasonlíthatóságának szintjét. Jelen dolgozatban ez legfőképpen abban nyilvánult meg, hogy eltérő szempontok szerint dokumentálták az egyes felmérésekből származó adatokat. Ha pedig le voltak dokumentálva, akkor gyakran eltérő mérési szinten voltak kezelve, amely további beavatkozásokat tett szükségessé. Ennek következtében az összehasonlíthatóságra alkalmas változók száma leredukálódott, ami egy bizonyos szintű információvesztéssel jár. A következőkben felsorolt eredményeket fentiek tudatában kell értelmezni.

Az eredményekből látszik, hogy markáns különbségek vannak a tárgyalt felmérések és országcsoportok között. Az elemzés első felében a Dunn-teszt kimatatta, hogy az eltérés leginkább az ISSP-nek tudható be, mivel a válaszadási arányok ezen felmérés esetében mulják alul az ESS és az EVS-ét. Módszertani szempontból is hasonló az összefüggés, mivel ebben az esetben is az ISSP tűnik ki a másik két felmérés közül. Ezzel egyúttal arra is fény derült, hogy az ESS sztenderdizált módszertana magasabb és konzisztensebb válaszadási arányt eredményezett, mint az ISSP kevésbé harmonizált módszertana. Bár longitudinálisan nem vizsgálható, de az EVS válaszadási arányai és alkalmazott módszerei közel olyan eredményeket produkáltak, mint az ESS-éi. Ez nem meglepő, hiszen ahogyan már láttuk, az EVS az ESS-hez próbálja igazítani a felmérés lebonyolítását. A magyarázó modell felépítésekor azt láttuk, hogy az országkarakterisztika és terepmunkaváltozók együttes használatával egy relatíve hatékony modell képezhető: a modellünk illeszkedése jelentősen megnőtt az utolsó lépésre, valamint az AIC mutató szerint is az utolsó modell bizonyult a leghatékonyabbnak, viszont az országkarakterisztika változók dimenzióját az utolsó lépésre elvesztettük. Továbbá azért is fenntartásokkal kell kezelnünk az eredményeket, mert attól még, hogy egy modellben szignifikánsak a változók és magas a megmagyarázott hányad vagy jó a modell illeszkedése, még nem garantált az ok-okozati összefüggés. Szem előtt kell tartanunk az olyan, korábban említett limitációkat, mint például a jelentős dimenzióvesztés, amit a modellépítés során elszenvedtünk. Élnünk kell a gyanúperrel, hogy a válaszadás magyarázatához hatékonyan alkalmazható változókat is elvesztettünk. Összességében elmondható, hogy minden szempontból az ESS teljesített a legjobban, továbbá ez a felmérés biztosította legjobb minőségű adatokat. Az ISSP és az EVS is próbál felzárkózni, azonban az ISSP-nek nehezebb dolga lesz a harmonizációt illetően, mivel egy területileg sokkal kiterjedtebb felmérés. Ami a válaszadási arány magyarázatát illeti, az eredmények ambivalensek. Egyfelől lehetséges lenne egy hatékony modellt felépíteni, mivel elég mély ismerettel rendelkezünk a válaszadási arányról, másrészt az ehhez szükséges adatok nem olyan minőségben állnak rendelkezésünkre, amelyet egy ilyen elemzés megkíván. A későbbi kutatások egyik legnagyobb kihívása lesz a felmérések dokumentációiból származó adatok összehasonlíthatóvá tétele, valamint ezen információk legnagyobb számban való megőrzése.

TÁBLÁZATOK

M1.1 táblázat Átlagos válaszadási arány az egyes felmérésekben 1995-2016 között (%)

Év Felmérés	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ESS								60.07		62.16		63.35		61.56		59.68		60.35		55.18		54.50
ISSP	69.85	62.40	61.61	59.34	58.90	55.17	58.12	57.64	58.81	56.78	55.15	50.60	53.68	52.56	48.92	53.18	47.98	46.46	45.46	44.46	43.57	39.86
EVS														56.41								

M1.2 táblázat Az ESS, ISSP és EVS vizsgálatok átlagos válaszadási aránya az egyes országokban, 1995-2016 között , %

Év	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ausztria	68.69			60.69	66.40	66.20	65.56	62.16	60.27	61.34		63.96	60.67	63.44		60.80		65.30		52.79	52.20	52.54
Belgium								62.55		60.54	58.50	61.01	55.30	55.62	49.00	51.77	30.20	44.22	29.90	43.82	28.90	41.54
Bulgária	93.55	94.84	94.84	94.10	94.10	87.55		86.99	90.36	71.62	67.69	64.75	48.10	75.54	60.30	65.62		62.27				
Horvátország												39.88	39.88	49.73		50.75	47.00	32.40	37.00	39.80	33.30	29.20
Ciprus		74.34	73.67		74.74		77.98	71.71		76.92	77.04	67.32	78.49	75.50		69.74		76.75				
Csehország		47.64	56.99	39.61	53.26	55.09	66.11	50.51	53.41	49.94	48.11	46.89	52.99	62.29	60.70	68.78	57.90	63.15	71.40	60.02	67.60	63.03
Dánia			64.06	59.50		55.50	67.44	66.85	66.11	62.55	67.75	52.73		53.06	56.00	55.40	56.10	52.77	53.10	48.78	45.50	45.50
Észtország										79.27		64.97		62.19	25.70	56.21		67.83	23.00	59.94		68.44
Finnország						61.21	57.76	63.80	55.42	62.57	53.84	56.15	54.35	67.03		54.03	53.70	57.09	49.90	52.89	48.40	52.64
Franciaország		13.32	10.42	10.59	17.23		14.46	31.71	16.90	29.20	16.74	32.79	21.20	39.12	29.80	47.05	35.90	44.43	36.30	41.62	31.30	40.54
Németország		53.04	49.57	62.92	44.58	40.50	46.12	49.17	35.94	44.78	36.77	46.95	39.71	43.26	33.90	32.42	36.34	35.83	34.60	33.11	33.90	32.16
Görögország								79.99		78.78				55.49		65.60						
Magyarország		71.46	82.10	58.17	64.56		59.69	66.43	60.62	56.44	46.44	56.21	65.91	51.72	44.20	49.15		55.22	46.00	49.35	43.90	43.56
Izland										51.28				55.50				55.18	55.20	39.00	40.40	46.11

Írország	58.70		60.73		52.59	61.82	65.98	64.25	57.49	57.13	65.25	54.90	65.17		46.52	25.10	60.74	64.46				
Olaszország	53.16	68.93	67.26	92.67		43.72	60.84		63.40		36.04		49.74									
Lettország	55.91	81.00	50.48	57.95	60.71	60.38	58.16	58.16	56.02	55.25	65.59	59.98	62.28	55.90	51.00	56.70	56.70	16.90	16.90			
Litvánia	59.16												37.91	35.80	39.21	30.40	47.69	28.00	44.02			
Luxemburg	43.90						50.02		32.00													
Hollandia	66.94	28.38	14.79	16.79	21.82	44.84	52.89		50.42	44.10		60.03	33.70	42.45	45.86		52.99					
Norvégia	66.39	59.15	62.82	61.28	51.37	58.08	63.69	62.61	59.95	62.37	49.60	57.99	44.02	52.64	44.20	48.67	48.50	46.96	41.00	46.72	36.60	42.11
Lengyelország	81.18	76.64	85.52	65.44	66.49	65.25	70.26	67.13	70.74	64.13	58.06	77.05	45.10	70.26	42.60	58.74	66.17	66.50	69.63			
Portugália	69.67				52.16	62.03	57.05	63.79	66.53	69.65	64.33	46.40	67.08	58.60	59.16	41.20	43.00	45.00				
Románia	71.80											61.98										
Oroszország	53.20	50.49	44.01	42.10	49.69	41.25	32.83	42.09	29.59	39.87	54.03	30.51	52.20	66.64	59.71	51.00	24.30	24.60	43.51			
Szlovákia	95.11						78.95	70.07	73.19	65.21	65.59	60.20	69.53	47.10	60.60	66.50	66.50	59.00	60.40			
Szlovénia	74.94	70.01	69.96	35.71	68.99	65.66	71.42	72.31	69.70	67.11	67.97	70.88	60.97	62.00	64.55	64.70	58.32	57.30	55.01	61.10	58.57	
Spanyolország	95.95			98.45	68.67	95.29	76.19	98.53	76.18	73.08	64.88	62.03	33.80	69.86	71.44	35.00	66.73	63.60	65.63			
Svédország	64.80	62.14	64.37	59.65	61.17	57.24	63.32	60.35	65.70	69.27	63.21	65.97	56.77	57.70	55.35	59.80	53.32	55.20	48.05	39.30	40.91	
Svájc	17.16				31.83	32.10	30.15	48.45	50.04	48.47	45.40	47.93	49.40	51.61	53.90	51.97	52.20	52.20	51.70	46.71		
Egyesült Királyság	61.35	62.01	58.53	44.56	61.54	58.70	58.41	46.43	48.03	46.72	54.23	51.81	44.69	54.80	55.70	53.90	49.73	52.20	41.23	42.30	39.81	
Ukrajna	66.59					66.42					59.34	60.40	64.41	59.10								

M1.3 táblázat Átlagos válaszadási arány az egy főre jutó GDP alapján definiált országcsoportokban 1995-2016 között, %

Év GDP per capita	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
> 40,000\$	66.7	58.3	53.8	53.1	55.9	48.2	50.9	56.3	54.3	57.8	55.4	55.1	53.8	53.2	48.4	52.3	46.5	49.4	44	47.4	41.9	45.5
40,000\$ - 15,000\$	61.4	52.7	57	62.4	56.2	61.3	67.3	59.7	60.5	61.6	56.5	59.4	56.8	59.4	46.7	64.2	53	58.5	47.9	53.7	54.2	54.2
15,000\$ >	76.9	75.4	78.2	62.4	65	66	56.6	64.5	63.7	59.8	52.3	60.2	50.4	59.7	53.2	55.5	41.8	53.7	44.2	48.8	35.5	42
Összes	69.9	62.4	61.6	59.3	58.9	55.2	58.1	58.8	58.8	59.6	55.1	57.8	53.7	57.1	48.9	57.3	48	53.5	45.5	49.7	43.6	47.7

M1.4 táblázat Az 1995-2016 között végzett felmérések átlagos válaszadási aránya (%) országok és felmérések szerint

Felmérés Ország		ESS	ISSP	EVS
Ausztria		59.0	61.9	67.4
Belgium		58.3	43.9	51.9
Bulgária		74.0	77.4	76.1
Horvátország		50.1	39.2	57.2
Ciprus		73.1	75.3	75.3
Csehország		63.3	55.7	61.9
Dánia		56.3	57.2	52.7
Észtország		64.9	24.4	67
Finnország		65.5	51.4	87.2
Franciaország		48.1	22.8	41.3
Németország		42.1	40.4	42
Görögország		74.7		36.7
Magyarország		59.1	54.3	51
Izland		50.6	47.3	55.5
Írország		61.7	54.9	47.9
Olaszország		47.6	70.5	63.4
Lettország		64.5	53.9	73.1
Litvánia		54.9	30.0	65.9
Luxemburg		47.0		32
Hollandia		58.6	31.9	48.9
Norvégia		59.6	50.3	56.3
Lengyelország		71.2	63.8	82.9
Portugália		65.0	54.8	70.9
Románia		69.9		56
Oroszország		66.9	40.2	35.9
Szlovákia		71.6	65.6	59
Szlovénia		61.9	64.6	61.8
Spanyolország		64.4	74.3	52.6
Svédország		57.5	58.2	45.6
Svájc		49.0	44.2	45
Egyesült Királyság		51.5	51.7	24.5
Ukrajna		63.6	58.4	60.2

M1.5 táblázat A különböző 1995 és 2016 között végzett empirikus vizsgálatok átlagos válaszadási aránya az egy főre jutó GDP alapján definiált országcsoportokban

Felmérés GDP per capita	ESS	ISSP	EVS
> 40,000\$	56.27	49.63	52.70
40,000\$ - 15,000\$	61.46	56.32	55.85
15,000\$ >	64.25	53.35	62.03

5. Irodalmak az F1 Függelékhez

Atkinson, A. B.; Marlier, E. (2010): Income and living conditions in Europe. Eurostat Statistical books. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrived from: https://www.respekt.net/uploads/tx_alprojectfunding/KS-31-10-555-EN_2755.pdf#page=39

American Association for Public Opinion Research (AAPOR) (2016) Standard Definitions: Final Dispositions of Case Codes and Outcome Rates for Surveys, 9th edn, AAPOR, Lenexa, Kansas.

Beullens, K.; Loosveldt G.; Vandenplas C.; Stoop I. (2018): Response Rates in the European Social Survey: Increasing, Decreasing, or a Matter of Fieldwork Efforts? *Survey Methods: Insights from the Field*. Retrieved from <https://surveyinsights.org/?p=9673>

Billiet, J, Philippens, M, Fitzgerald, R, Stoop, I. (2005): Estimation of response bias in the European Social Survey: using information from reluctant respondents in round one. *60th AAPOR Conference*. Miami Beach Florida, May 12-15, 2005

Blom, Annelies G.; Lynn, Peter; Jäckle, Annette (2008) : Understanding cross-national differences in unit non-response: the role of contact data, *ISER Working Paper Series*, No. 2008-01, University of Essex, Institute for Social and Economic Research (ISER), Colchester

Blom, Annelies G (2008) : Measuring nonresponse cross-nationally, *ISER Working Paper Series*, No. 2008-41, University of Essex, Institute for Social and Economic Research (ISER), Colchester

de Heer, W. (1999) : International response trends. Results of an international survey. *Journal of Official Statistics*. Vol. 15. No. 2. pp. 129–142

de Leeuw, E., De Heer, W. (2002). Trends in household survey nonresponse: a longitudinal and international comparison. In R. Groves, D.A. Dillman, J.L. Eltinge and R.J.A. Little (Eds.). *Survey nonresponse*. New York: John Wiley.

de Leeuw E., Hox J., Luiten A. (2018): International Nonresponse Trends across Countries and Years: An analysis of 36 years of Labour Force Survey data. *Survey Insights: Methods from the Field*. Retrieved from <https://surveyinsights.org/?p=10452>

European Central Bank (2016): Household Finance and Consumption Network. The Household Finance and Consumption Survey: methodological report for the second wave. *ECB Statistics Paper* No 17. Germany. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpsps/ecbsp17.en.pdf?1ec7c85bc7ace1c59117f664bdafeb08>

Groves, R.M., Fowler, F.J., Couper, M.P., Lepkowski, J.M., Singer, E., Tourangeau, R. (2004): Survey Methodology. *Wiley Series in Survey Methodology*. Wiley.

Katchadourian, V.; Cambois, E. (2013): Analysis of 2009 EU-SILC national survey samples. *European Health and Life Expectancy Information System (EHLEIS) Technical Report*. Retrived from: http://www.eurohex.eu/pdf/Reports_2013/2013_TR6%201_Report%20on%20EU-SILC%20sample%20size%20and%20representativeness.pdf

Kmetty, Z. (2018): Temporális és regionális összehasonlítások lehetséges torzításai. *socio.hu*. 95-118. 10.18030/socio.hu.2018.2.95.

Peytchev, A. (2013). Consequences of Survey Nonresponse. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 645, 88-111. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/23479083>

Smith, T. (2007): Survey Non-Response Procedures in Cross-National Perspective: The 2005 ISSP Non-Response Survey. *Survey Research Methods*. 1. 45-54. 10.18148/srm/2007.v1i1.50.

Stoop, I., Billiet, J., Koch, A., Fitzgerald, R. (2010): *Improving survey response: Lessons learned from the European Social Survey*. Chichester: John Wiley & Sons.

F2 VÁLASZADÁSI ARÁNYOK MAGYARORSZÁGON - TELEPÜLÉS- SZINTŰ ELEMZÉS ÉS KOMPLEX MÓDSZERTANI KÍSÉRLET 2018/2019-ES ADATOK ALAPJÁN (MOLNÁR SÁMUEL, SZINGER ÁKOS, VINCZE MÁRK)

Bevezetés

Ebben a részben azt vizsgáljuk, hogy Magyarország egyedi településstruktúrájának milyen befolyása lehet az adott mintába került egyének válaszadási hajlandóságára. Ehhez egy egyszerű település-szintű válaszadási mutatót használunk, mely az adott településen megfigyelt válaszadók számának, és az adott település kijelölt mintaelemszámának hányadosaként jön létre. Tanulmányunk célja a magyar lakosság válaszadói struktúrájának feltérképezése a területi jellemzők alapján, illetve a területi jellemzők válaszadó és válassz megtagadó populációkra kifejtett hatásainak bemutatása. Vizsgálatunk másik célja annak megválaszolása, hogy milyen települési változók határozzák meg általánosságban a válaszadást.

A település-szintű nemválaszolási arányokat két változó (a távolság és a bűnözési ráta) segítségével fogjuk elsőként jellemezni, majd magyarázni. Azért erre a két változócsoportha fókuszálunk rá, hiszen a bizalom és a nemválaszolás kapcsolata, pontosabban, hogy az intézményekbe vetett és az úgynevezett általános bizalom csökkenti a nemválaszolás valószínűségét szinte minden hasonló tanulmányban megtalálható feltevés, ez a problémakör pedig kitűnően jellemezhető a különféle bűnözési rátákkal és egyéb bizalmi változókkal. A bizalom és a nemválaszolás kapcsolata az egyik elmélet, amivel dolgozunk, a másik pedig a társadalmi integráció és a válaszadási hajlandóság összefüggéseire állít fel hipotéziseket. A feltételezés szerint azok a személyek, akik jobban be vannak integrálva a társadalomba (azt gondolják, hogy fontos a véleményük, szociálisan aktívak, hatást gyakorolnak a kisebb/nagyobb környezetükre, illetve sokféle dolgot csinálnak), nagyobb valószínűséggel válaszolnak a megkeresésekre. E kérdéskör megfogására pedig kitűnő lehetőséget nyújtanak a számunkra rendelkezésre álló távolság változók, melyeket a későbbiekben részletesebben is be fogunk mutatni (Goyder 1987, Groves and Couper 1988).

A következőkben ezt a két elméletet szeretnénk egy kicsit részletesebben bemutatni Amaya és Presser (2017) alapján. Az általuk tesztelt három hipotézis közül számunkra kettő érdekes. Az első hipotézis az, hogy a társadalmi tevékenységek és a társadalmi szerepek mérőszámai felfele torzultak kellene legyenek, hiszen a különféle integrációs szintű egyének között eltérő a nemválaszolás mértéke (azok válaszolnak inkább, akik jobban be vannak ágyazva a társadalomba). A második hipotézisük szerint a politikai, illetve társadalmi aktivitást mérő változóknak nagyobb mértékben kellene szenvedniük a nemválaszolói torzítástól, mint más szerepet vagy tevékenységet mérő változóknak. A kutatási kérdéseik megválaszolására olyan adatbázisokat használtak, melyben a kérdőívekre válaszoló, illetve nemválaszoló egyénekkal kapcsolatban is voltak információik a társadalmi aktivitás és a szociális integrációval kapcsolatban.

Az első hipotézis vizsgálatához 30 változót használtak, a válaszolói és az egész mintára jellemző értékeket összehasonlítva 24 változó esetében sokkal magasabb társadalmi aktivitás volt jellemző a válaszoló egyénekre, mint a teljes mintára. A második hipotézis vizsgálatához a változókat sorbarendezték az abszolút és relatív torzítási arányok különbsége szerint is. A változókat három

csoportra tudták bontani a torzítás mértéke szerint: kevesebb, mint 5%, 5% és 10% közötti, több mint 10%-os torzítás. Az elemzés után látható volt, hogy minden polgári és politikai részvétellel kapcsolatos változó torzítása a két magasabb torzítási kategóriába esett, azonban a konfidencia intervallumokból és a p értékekből látható volt, hogy az eltérések nem szignifikánsak. Viszont, miután abszolút torzítás különbségek szerint rendezték sorba a változókat kapcsolatban találtak a társadalmi aktivitási változók és a torzítás mértéke között. Összességében 507 tesztet végeztek el és ezek közül 297-ben találtak statisztikai bizonyítékot a nemválaszolói torzításra. A torzítás általában pozitív irányba volt jellemző: azok válaszoltak gyakrabban a kérdőívekre, akik jobban bevannak ágyazva a társadalomba, jobban érdeklik őket a társadalmi kérdések (Amaya és Presser, 2017).

Elemzésünk során az ESS és a Bizalom kutatás adatainak egyedi értékeiből, valamint a válaszadási⁵⁷, válaszmegtagadási⁵⁸, kontakt⁵⁹, no-contact⁶⁰, és érvénytelen cím⁶¹-arányból település-szintű aggregátumokat képeztünk. Település szintű magyarázó változóink pedig a következő adatbázisokból származnak: Adóerő tábla, Távolságok⁶², T-STAR⁶³, T-STAR bűnözés.

Tanulmányunk következő fejezetében a kutatásunk során tapasztalt válaszadási arányokat, válaszmegtagadási arányokat, kontakt, no-contact és érvénytelen cím arányokat mutatjuk be leíró statisztikákként, térképek és egyéb ábrázolási módszerek segítségével.

⁵⁷ válaszadási arány az adott településen, megyén, járáson stb. belül: ez a teljes mértékben sikeres lekérdezések arányát jelenti. Ez a legfontosabb független változónk.

⁵⁸ válaszmegtagadók aránya: azon esetek száma, amikor a kérdezendő személy kifejezte arra vonatkozó szándékát, hogy nem kíván részt venni a felmérésben, a kijelölt mintaelemszámmal elosztva.

⁵⁹ „kontakt” arány: azon esetek száma, amikor a kérdezőbiztos sikeresen kapcsolatba tudott lépni a lekérdezendő személlyel, szintén az adott település kijelölt mintaelemszámmal elosztva

⁶⁰ „no contact” arány: azon esetek száma, amikor a kérdezőbiztos semmilyen formában nem tudott kapcsolatba lépni a lekérdezendő személlyel, elosztva a kijelölt mintaelemszámmal. Egyszerűen: az, hogy egy bizonyos mintába került személy adott településen lakik befolyásolhatja-e azt, hogy milyen nehéz őt elérni?

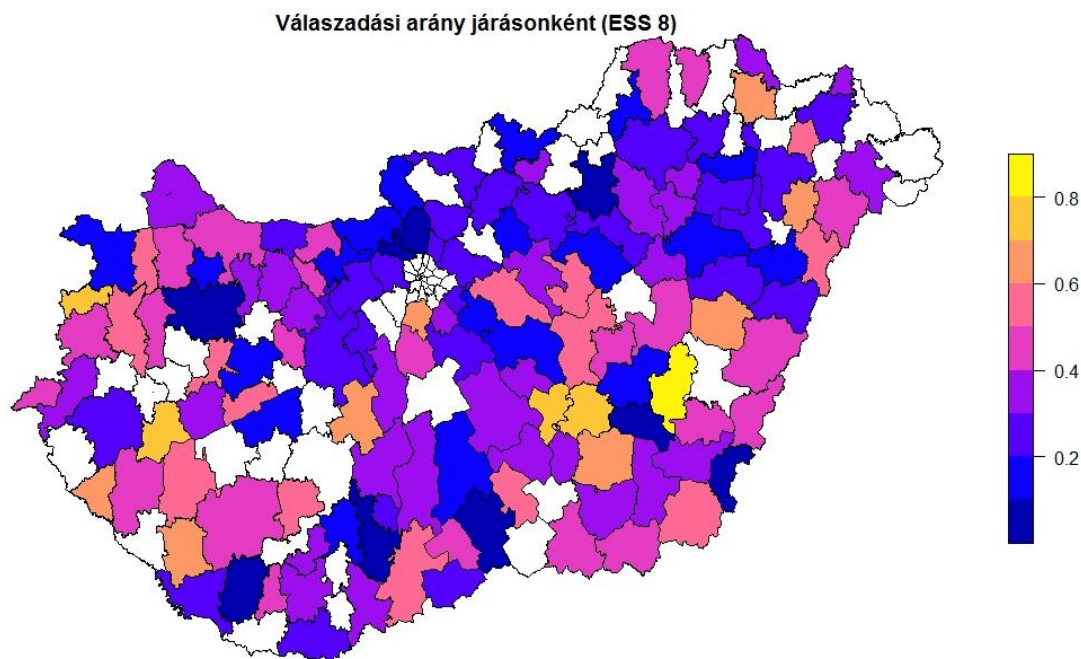
⁶² A különböző típusú távolságokat mérő változók alapját az MTA KRTK KTI kutatói készítették és bocsájtották rendelkezésünkre

⁶³ A T-STAR (Település Statisztikai Adatbázis Rendszere) adatbázis a Központi Statisztikai Hivatal által gyűjtött települési szintű adatokat tartalmazza, 1975 óta minden évre vonatkozóan. A magyarországi településeket tekintve a leggazdagabb tartalommal és legnagyobb területi részletességgel rendelkezésre álló információforrásnak tekinthető. Az adathalmaz kifejezetten hasznos volt számunkra, hiszen rendkívül sokféle témakörrel kapcsolatban tartalmaz települési szintű adatokat. A sokrétű adatokból leginkább a bűnözésre, különböző bűncselekményre vonatkozó adatokat hasznosítottuk.

1. Válaszadási arányok és az egyéb független változók bemutatása

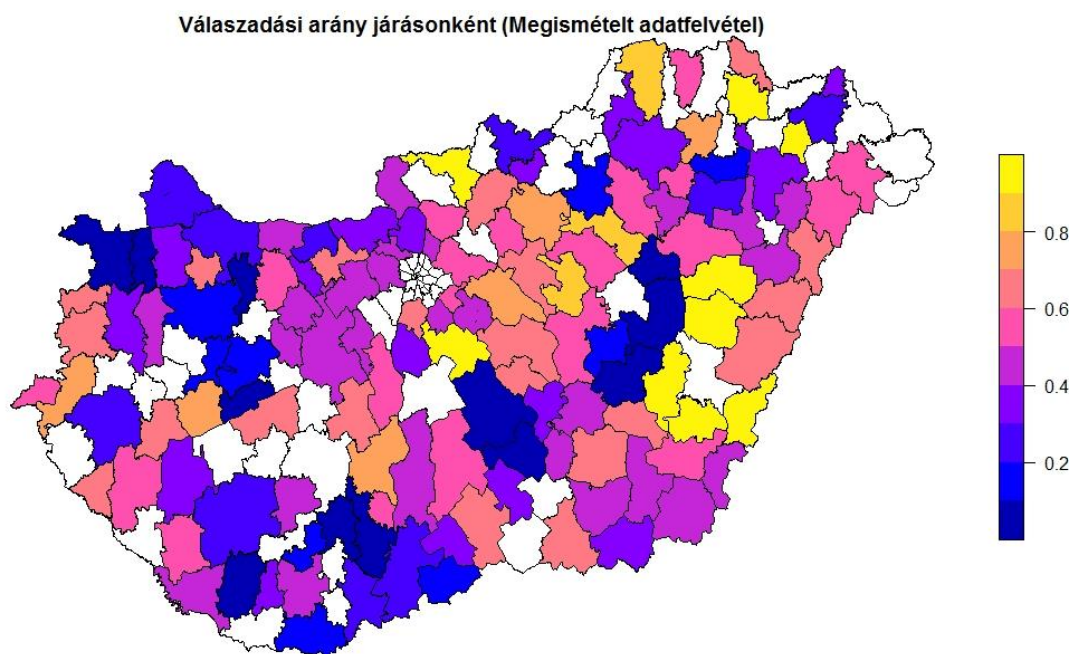
A két adatfelvétel során tapasztalt válaszadási hajlandóságot, és a többi függő változónk arányait a következőkben térképeken mutatjuk be, járásokra lebontva.

F2.1 ábra Válaszadási arány járásokonként – ESS 8

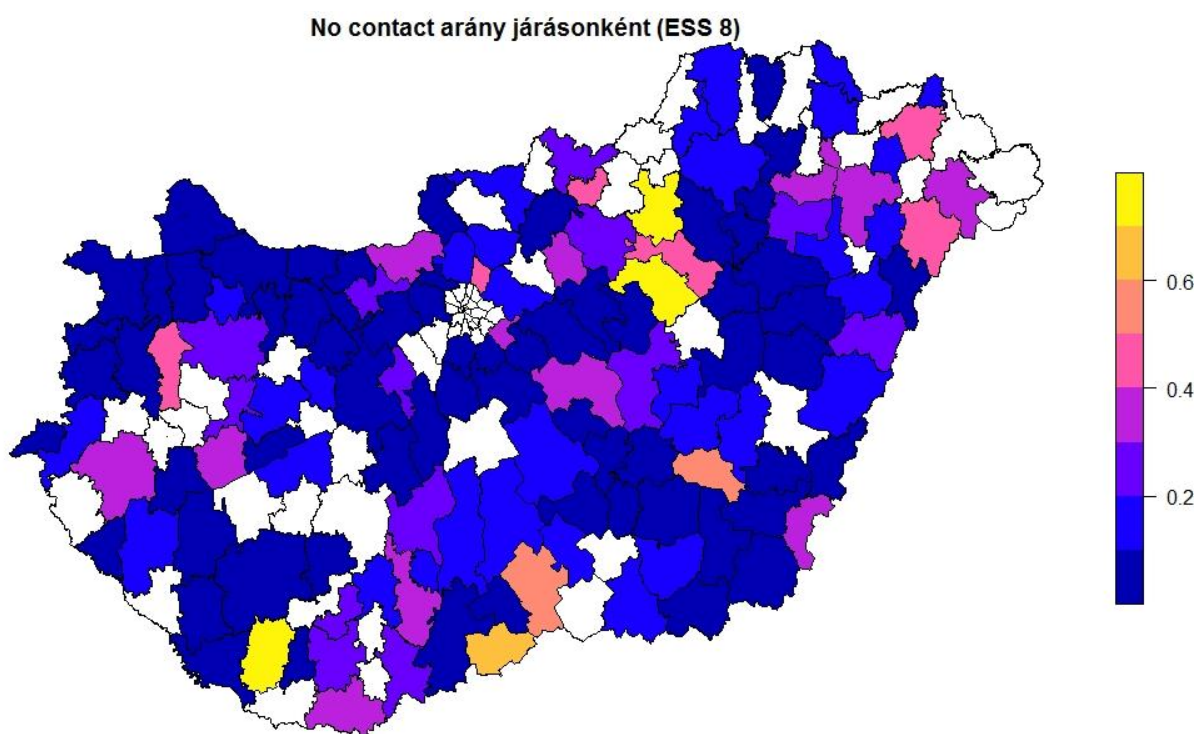
Az ESS 8 adatfelvétel során az általános válaszadási ráta eloszlása igen vegyes képet mutat. Ahogy az a térképen (F2.1 ábra) látható, az Alföld és a délnyugati térség egyes részein viszonylag magas, északkeleten és az ország középső részén pedig alacsony válaszadási arányok jellemzők.

F2.2 ábra Válaszadási arány járásokonként – Bizalom-kutatás

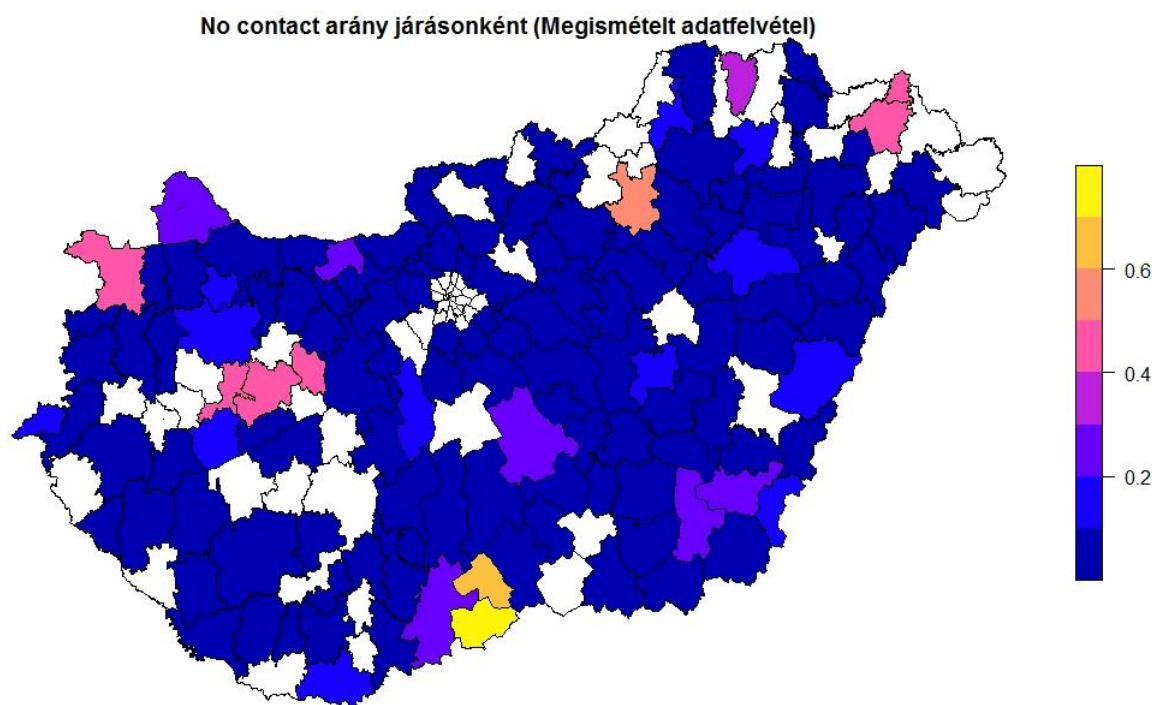
Már a F2.2 térképen is jól kivehető, hogy összességében jóval magasabb volt a válaszadási arány a Bizalom-kutatás esetén, bár a kép ebben az esetben is nagyon vegyes, nehéz valamilyen rendszert, tendenciát felfedezni. Az azonban látható, hogy Hajdú-Bihar és Békés megyék egyes járásai kifejezetten magas arányt értek el, míg például Győr-Moson-Sopron megyében, illetve a Dunántúlon általánosságban jóval alacsonyabb volt a válaszadási hajlandóság.

F2.3 ábra No contact arány járásonként – ESS 8

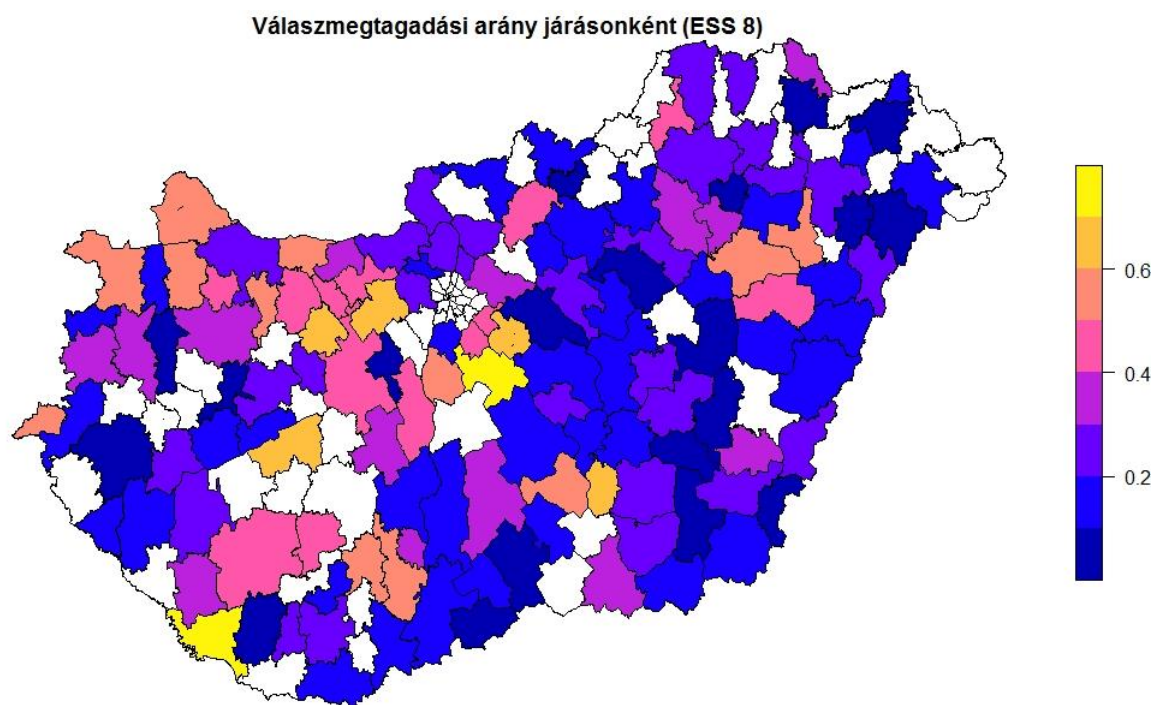
Megfigyelhető, hogy az egész országban kifejezetten kevés azon járások száma, ahol a kérdezőbiztos nagy arányban nem tudta elérni a kijelölt személyeket. Heves megye járásainak magasabb arányai ugyanakkor szembetűnők, illetve egyes dél-magyarországi járásokban voltak nehézségek a kapcsolatfelvétellel.

F2.4 ábra No contact arány járásonként – Bizalom-kutatás

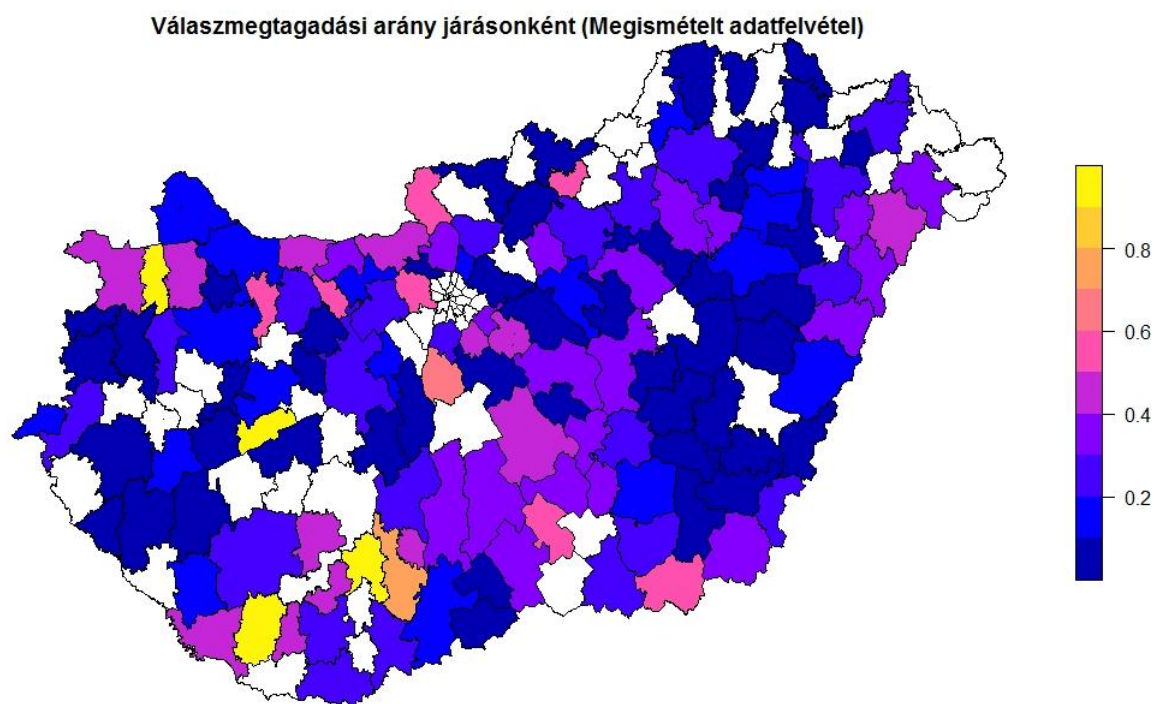
Nem meglepő módon a Bizalom-kutatásnál még alacsonyabb a no contact arány általánosságban, északkeleten, északnyugaton és a Dél-Alföld egyes járásaiban láthatók csak kiemelkedően magas arányok.

F2.5 ábra Válaszmegtagadási arány járásonként- ESS 8

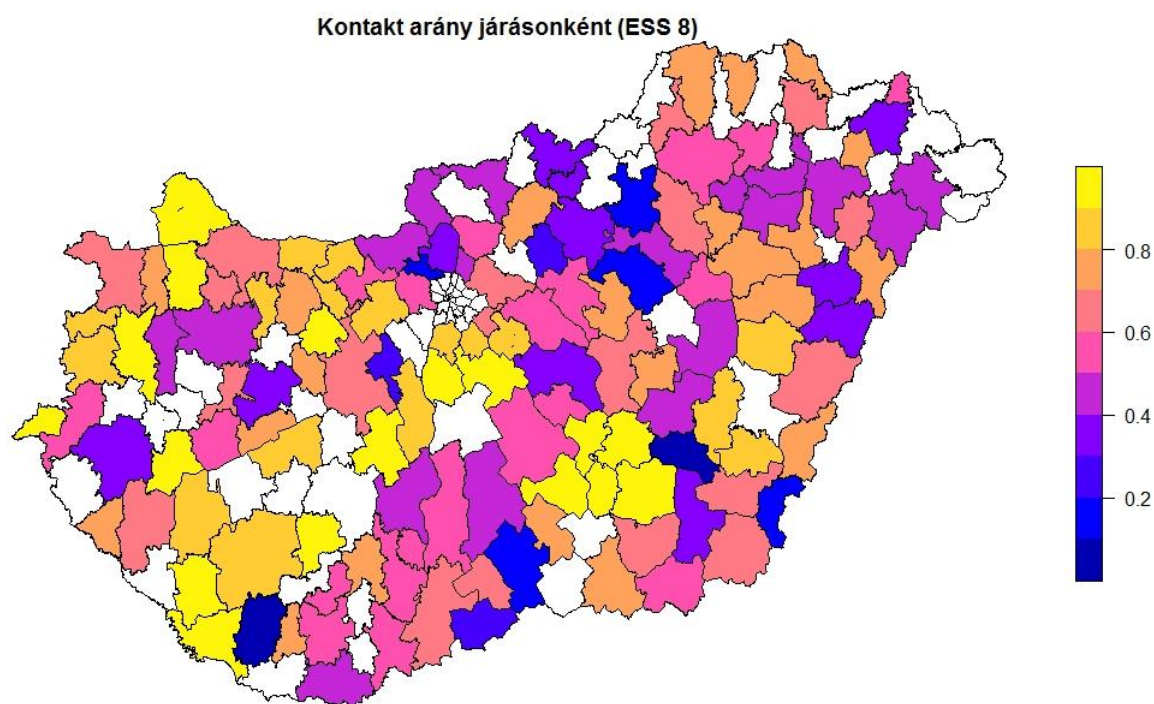
A kifejezett válaszmegtagadási arány az ESS 8 felmérés során különösen magas volt az Észak-Dunántúlon, illetve általánosságban magasabb volt a Dunántúlon, mint az ország keleti felében.

F2.6 ábra válaszmegtagadási arány járásonként - Bizalom-kutatás

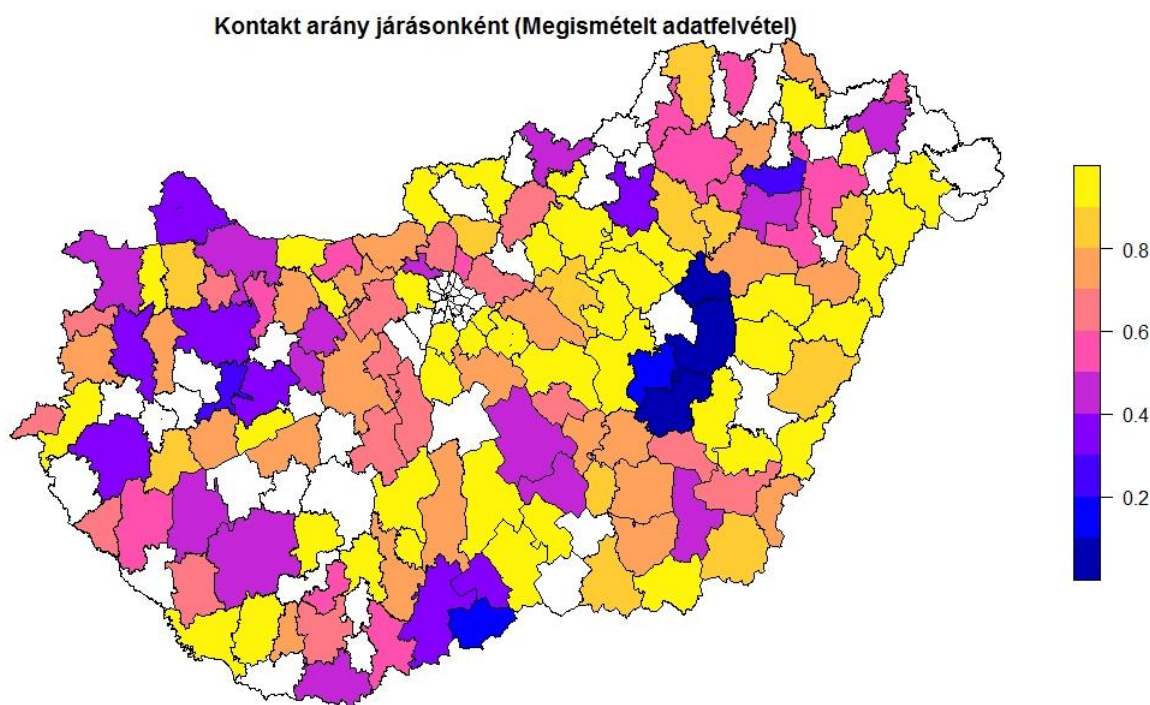

A két adatfelvétel különböző sikerességi rátája a válaszmegtagadás tendenciáiban is jól felfedezhető: a Bizalom-kutatás során sokkal kevesebb helyen szembesültek a kérdezőbiztosok olyanokkal, akik kifejezetten nem szerettek volna részt venni a kutatásban. Ugyanakkor látható, hogy itt is inkább a Dunántúlon voltak magas válaszmegtagadási aránnyal rendelkező járások.

F2.7 ábra Kontakt arány járásonként – ESS 8

F2.8 ábra Kontakt arány járásonként – Bizalom-kutatás

A kontakt arányokat tekintve azt láthatjuk, hogy az ESS 8 során inkább a keleti országrészben akadtak nehézségek a célszemélyek elérésében, míg a Bizalom-kutatás adatfelvételénél inkább a Dunántúlon, bár az Alföld középső területein ismét kirajzolódik az a sáv, ahol a válaszadási arányok is kedvezőtlenebbek voltak a Bizalom-kutatás felmérésnél (F2.7 és F2.8 ábrák).

A következő részben a már említett adatbázisokból (Adóerő tábla, Távolságok, T-STAR, T-STAR bűnözés, Deprivációs index) származó magyarázó változók kétdimenziós összefüggéseit szeretnénk bemutatni. Szerintünk ezen változónak van hatása az előzőleg térképek segítségével bemutatott független változóinkra, és az összetett modell kialakításában is ezeket a változókat fogjuk használni magyarázó változóként.

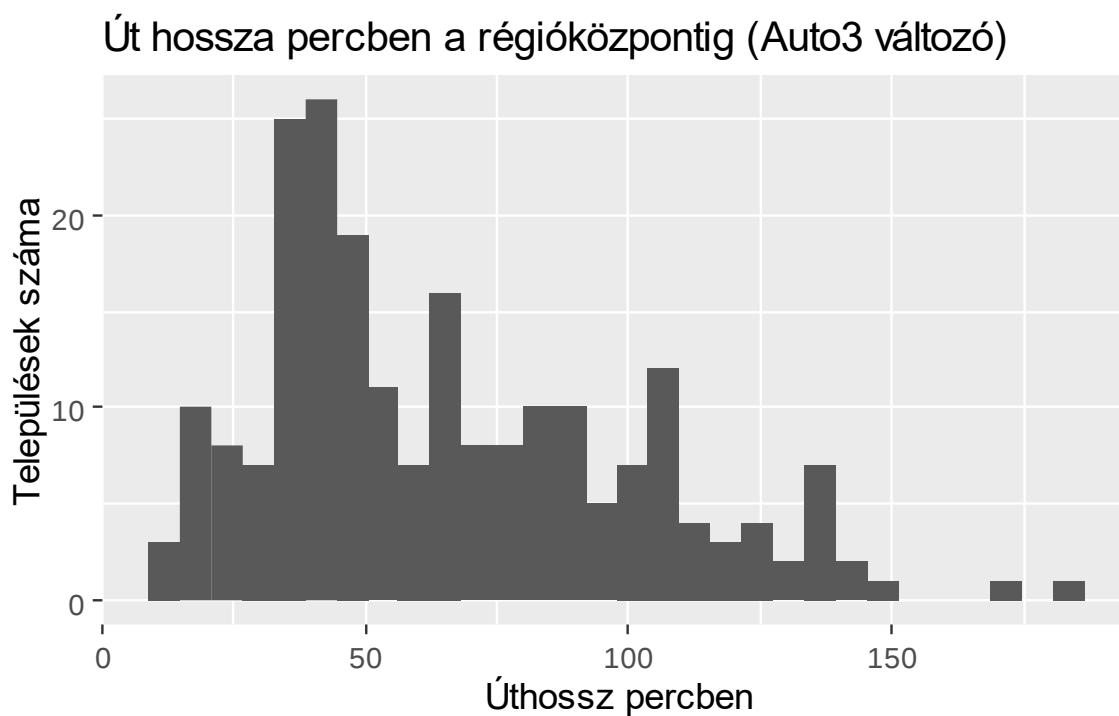
F2.3. A magyarázó változók kétdimenziós összefüggései

A következőkben az összetett modellben felhasznált változók egy-egy elemét külön kiemeljük és kétdimenziós ábrázolásban is bemutatjuk. A példák jól illusztrálják, hogy a magyarázandó változó és a magyarázó változó közötti kapcsolat valóban létezik-e.

Távolságok, mint a területi izoláltság lehetséges proxy mutatója. A települések elszigeteltsége több szempontból is fontos magyarázó-erővel bírhat a válaszadási hajlandóság vizsgálatában. A nehezen megközelíthető településen élés (ha igaz a társadalmi és szociális izoláltságot középpontba helyező elméleti álláspont szerint is és a terepmunka lebonyolítása szempontjából is magasabb nemválaszolási eredményeket prediktálhatnak).

Az F2.9-F2.11 ábrák a fenti logika alapján az „Auto3” éven ismert változót (a cím eléréséhez megteendő leggyorsabb út hossza a régióközpontig, percben) mutatják be.

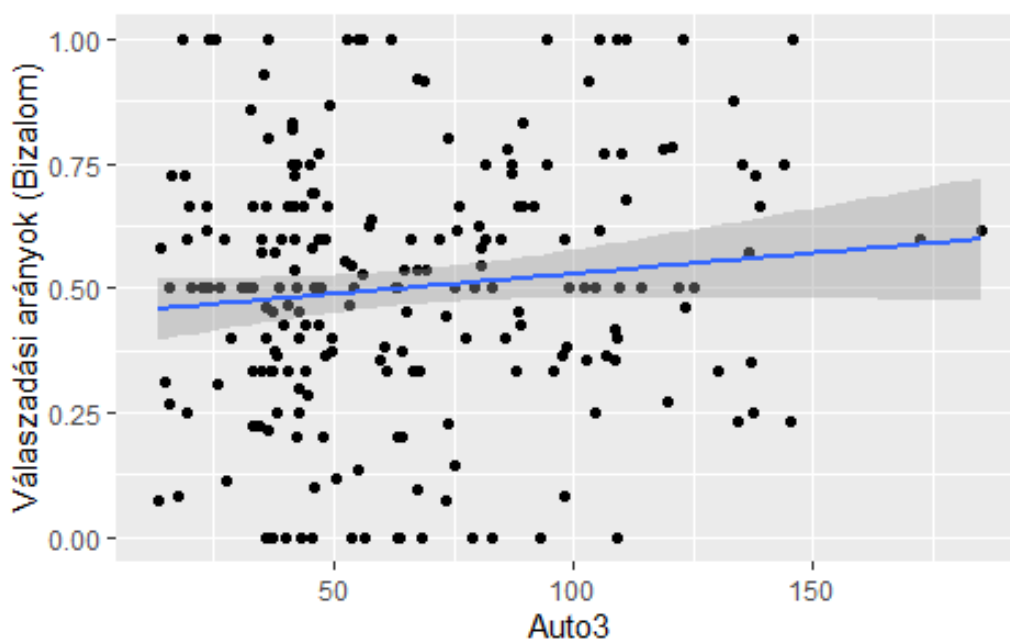
F2.9 ábra Auto3 (idő szerinti optimalizálás esetén a leggyorsabb út hossza percben a régióközpontig) változó hisztogramja

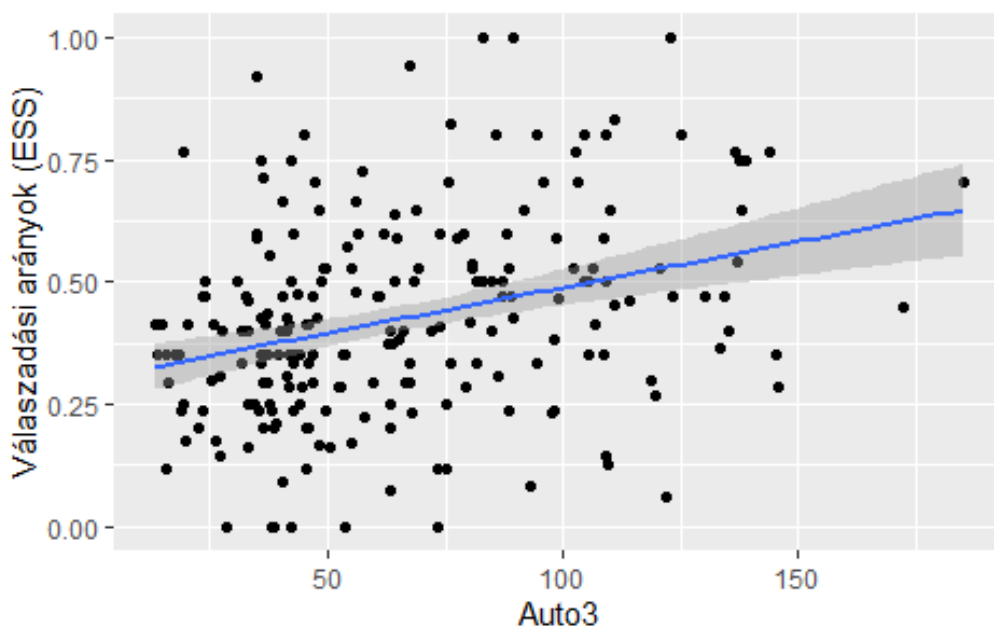
A fenti hisztogramról jól látható, hogy a változónk jobbra elnyúló eloszlást követ.

A következő két ábra mutatja, hogy a leghosszabb út hossza percben a régióközpontig, illetve a településekre vonatkozó válaszadási arányok között milyen kapcsolatot figyelhetünk meg az egyes felvételekre.

F2.10 ábra Auto3 és a választadási arány kapcsolata a Bizalom-kutatás minta esetében

F2.11 ábra Auto3 és a választadási arány kapcsolata az ESS8 minta esetében

Míg az F2.10 ábra a településekre kiszámolt választadási arányt hivatott mérni az ESS8 minta újbóli felkeresése esetében és az idő szerinti leggyorsabb út hosszát percben a régióközpontig (Auto3), addig az F2.11 ábra ugyanezt a kapcsolatot szemlélteti az eredeti ESS8 felmérés alapján.

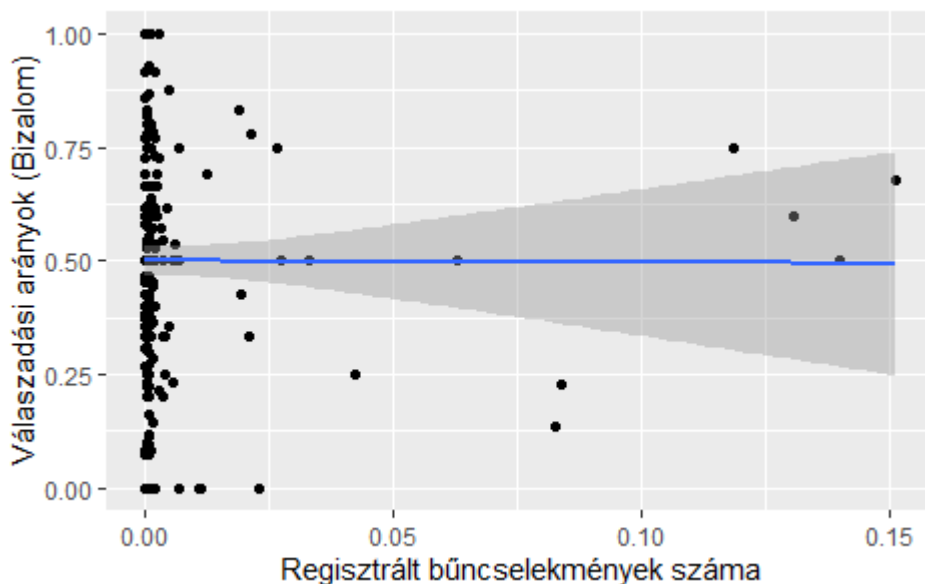
Az első benyomásunk, hogy az alsó ábra lineáris modelljének nagyobb a meredeksége, míg a Bizalom minta lineáris modellje kvázi párhuzamos az x-tengellyel (ami azt sugallja nekünk, hogy a két változó független egymástól). Másik érdekesség – bár ez csak a függő változóhoz kapcsolódik –, hogy az ismételt felmérésben vannak települések, amelyek 1-es értékkel szerepelnek. 100%-os válaszadási arány azonban az ESS8 felmérésben nem található.

Bűnözési statisztikák. Az alábbi hisztogram a 2013-as évben a regisztrált bűnelkövetők közül személy elleni bűncselekmények elkövetésének a számát mutatja (*Ig24 változó*) a települések lakosságszámához viszonyítva (vagyis egy főre vetítve). A válaszadási arányokkal vetett összefüggést pedig az F2.13 – és F2.14 ábrák mutatják.

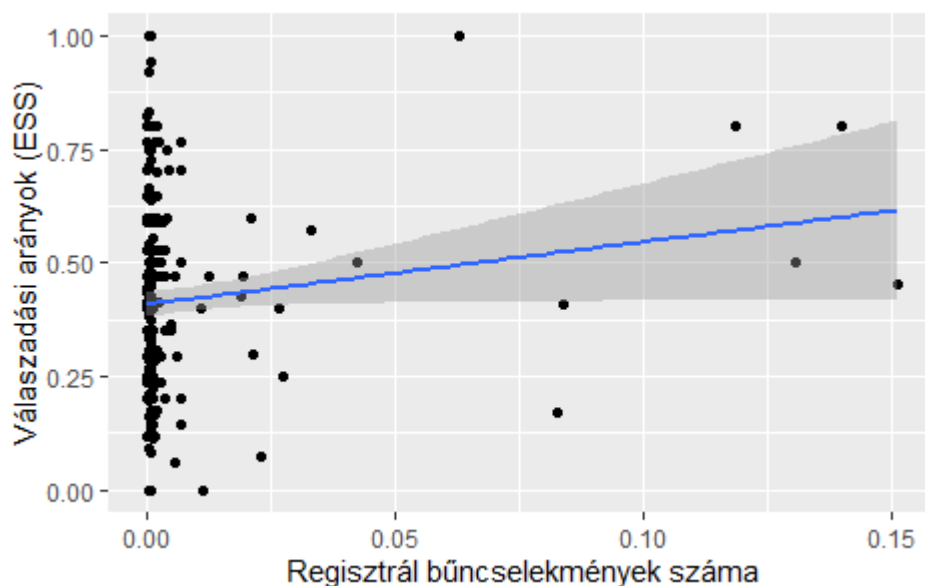
F2.12 ábra Ig24 (a regisztrált bűnelkövetők közül személy elleni bűncselekményt követett el) változó hisztogramja

F2.13 ábra Ig24 és a válaszadási arány kapcsolata a Bizalom-kutatás minta esetében

F2.14 ábra Ig24 és a válaszadási arány kapcsolata az ESS8 minta esetében

A kiinduló intuíciónkkal ellentétben két ábra alapján megállapíthatjuk, hogy nincsen összefüggés a két változó között. Sőt: az ESS felméréssel kapcsolatos ábra akár még ellentétes következtetésekre is okot adhatna. Mivel azonban a lineáris modellt egy-egy kiugró érték bünteti, ezt a következtetést figyelmen kívül hagyjuk.

Összefoglalva tehát nem látunk a két változó között semmilyen összefüggést.

Ebben a fejezetben ismertettük a különböző magyarázó változóinkat és ezek eloszlását, amelyeket a későbbiekben, az elemzéseink során használni fogunk. Ezen magyarázó változók segítségével megnéztük, hogy milyen a magyarországi települések eloszlása az adott változók szerint. Láthattuk, hogy a válaszadási hajlandóság tekintetében ránézésre csak mérsékeltten lehet tendenciákat felfedezni. Így a tanulmány kérdéseire egyelőre nem kaptunk választ, az adatok komolyabb elemzésre szorulnak, erről szól a következő fejezet.

4. Elemzés és összetett modell felállítása

A kutatás központi kérdése, hogy a nemválaszolás és a területi adottságok között megfigyelhetünk-e valamilyen mintázatot. Azzal a feltevessel élünk, hogy a nemválaszolás összefügg azzal, hogy a kérdezett hol él, beleértve az adott terület gazdasági, társadalmi, földrajzi helyzetét.

A modellalkotás eredményességét az „legkisebb négyzetek módszerére” (angol nevén: OLS; Ordinary least squares) épülő regressziós eljárást alkalmazunk.

Az F2.1 táblázat azokat a változókat tartalmazza, amelyek megfontolásra említgetők a változószelekciónál:

F2.1 táblázat A modellekbe bevont változók leírása

Változónév:	Bizalom-kutatás minta	ESS8
Megye	Magyarország megyéi	Magyarországi megyéi
Auto3	Idő szerinti optimalizálás esetén a leggyorsabb út hossza percben a régióközpontig 2009	Idő szerinti optimalizálás esetén a leggyorsabb út hossza percben a régióközpontig 2009
Bus2	Közvetlen autóbusz járatok átlagos menetideje megyeszékhelyre 2009	Közvetlen autóbusz járatok átlagos menetideje megyeszékhelyre 2009
ig24	A regisztrált bűnelkövetésekből a személy ellen elkövetett bűncselekmények száma egy főre vetítve	A regisztrált bűnelkövetésekből a személy ellen elkövetett bűncselekmények száma egy főre vetítve
ig27	Betöréses lopások közül lakásbetörések száma egy főre vetítve	Betöréses lopások közül lakásbetörések száma egy főre vetítve
de55	Élveszületések száma (egy lakosra vetítve)	Élveszületések száma (egy lakosra vetítve)
de58	Házasságkötések száma	-
de62	Odavándorlások száma (állandó és ideiglenes vándorlások száma összesen)	-
mn01	-	Nyilvántartott álláskeresők száma összesen
teltip8	településtípus 8 kategóriába osztva	településtípus 8 kategóriába osztva
egylakado2014	-	egy főre jutó adóerőképesség

A fenti változókat, ahol indokolt volt, elosztottuk az adott település állandó népességével, és az egy főre jutó adatokat alkalmaztuk a modellben. Ide tartoztak az *ig*-gel kezdődő (a bűncselekménnyel összefüggő változók), a népességmozgalommal és a szociális helyzettel kapcsolatos változók. Azok a változók lettek kiemelve a fenti táblázatban, amelyek a végleges modellbe bekerültek statisztikai szempontokat figyelembe véve. Bár a leírás statisztikák, valamint a kétdimenziós összefüggések is nagy segítségünkre voltak azügyben, hogy mely változók hatnak valósággal a választadási arányokra, a kezdeti modellben igyekeztünk az általunk megfogalmazott hipotézishez tartozó változókat bevonni elsőként.

Modellalkotás

A modellalkotásnál⁶⁴ különböző szelekciós kritériumokat is figyelembe vettünk, eleinte sok magyarázó változót vontunk be a becslőfüggvénybe. A becslőfüggvénybe végül azokat a változókat vontuk be, amelyekett a F2.1 táblázat tartalmazza. A végleges modellt az F2.2. táblázat reprezentálja:

F2.2 táblázat: Lineáris regresszió modell a választási arány becslésére

	Függő változó:	
	választási arány (bizalom- kutatás) (1)	választási arány (ess) (2)
BaranyaMegye	-0.098 (0.103)	-0.111 (0.085)
BékésMegye	0.291*** (0.096)	0.153* (0.078)
Borsod-Abaúj- ZemplénMegye	0.196** (0.088)	-0.110 (0.072)
CsongrádMegye	0.215* (0.111)	-0.007 (0.091)
FejérMegye	0.212** (0.100)	-0.069 (0.082)
Győr-Moson-SopronMegye	-0.131 (0.097)	-0.124 (0.080)
Hajdú-BiharMegye	0.325*** (0.095)	-0.056 (0.078)
HevesMegye	0.328*** (0.112)	-0.055 (0.091)
Jász-Nagykun-SzolnokMegye	-0.094 (0.094)	-0.003 (0.077)
Komárom-EsztergomMegye	0.051 (0.092)	-0.162** (0.075)
NógrádMegye	0.092 (0.137)	-0.135 (0.111)
PestMegye	0.208*** (0.076)	-0.116* (0.062)
SomogyMegye	0.016 (0.097)	-0.064 (0.079)
Szabolcs-Szatmár- BeregMegye	0.133	0.020

⁶⁴ A legkisebb négyzetek módszere (OLS) egy általános keretet biztosít arra, hogy a modell felfedje az egyes prediktorok és az eredményváltozó közötti kapcsolatot, feltételezve, hogy a kapcsolat lineáris. (James et al. (2013)).

A többváltozós lineáris regresszió a következőképpen néz ki:

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_{i1} + \beta_2 x_{i2} + \dots + \beta_p x_{ip} + \varepsilon_i$$

Ahol az y_i az eredményváltozó értékei, a $\beta_0, \beta_1 \dots$ a magyarázó változók koefficiensei.

	(0.087)	(0.071)
TolnaMegye	0.033	-0.143
	(0.112)	(0.092)
VasMegye	0.123	0.120
	(0.108)	(0.088)
VeszprémMegye	0.221**	-0.005
	(0.100)	(0.082)
ZalaMegye	-0.097	0.025
	(0.138)	(0.112)
Auto3	0.002***	0.001
	(0.001)	(0.001)
Bus2	-0.001*	
	(0.001)	
város	0.243***	0.160**
	(0.083)	(0.063)
falú 10 ezer fő fölött	-0.050	-0.191
	(0.247)	(0.201)
falú 5-10 ezer fő	0.221*	0.100
	(0.127)	(0.101)
falú 2-5 ezer fő	0.281***	0.149**
	(0.090)	(0.071)
falú 1-2 ezer fő	0.265***	0.160**
	(0.098)	(0.079)
falú ezer fő alatt	0.386***	0.217***
	(0.100)	(0.078)
Konstans	0.026	0.279***
	(0.109)	(0.088)
Megfigyelések száma	217	217
R ²	0.306	0.263
Küigazított R ²	0.211	0.167
Reziduálisok standard hibája	0.230 (df = 190)	0.189 (df = 191)
F Statisztika	3.223*** (df = 26; 190)	2.727*** (df = 25; 191)
<i>P-értékek:</i>	* ** *** p < 0.01	

Az Auto3 és a Bus2 változó mellett a változók két csoportját olvashatjuk az 1. modellből: az első csoport Magyarország megyéit foglalja össze, a referencia megyét Bács-Kiskun megye jelöli (Budapest nem szerepel az elemzésben, mivel az adatbázisaink többsége Budapestet egy megfigyelésnek veszi, míg más felmérésekben kerületenként van felosztva, így a fővárost az elemzésből kihagytuk), a második változócsoporthoz pedig a településtípus, a megyeszékhelyek jelentik a referenciacsoporthoz.

Az eredmények szerint a települések átlagos válaszadási hajlandósága magasabb Békés, mint a referenciacsoporthoz, amit Bács-Kiskun megye alkot. Ugyanakkor a modellünk azt mutatja, hogy Komárom-Esztergom megyei és Pest megyei településeken alacsonyabb válaszadási hajlandóság, mint Bács-Kiskun megyében. A többi megye válaszadási hajlandósága nem tér el szignifikánsan a referenciakategóriától. A településtípus változónak négy kategóriájában magasabb az átlagos válaszadási hajlandóság, mint a referenciakategóriának tekintett megyeszékhelyeken. A városokban és az ötezer fő alatti falvakban a válaszadási hajlandóság meghaladja a megyeszékhelyekben lévő átlagos válaszadási rátát.

A bizalom felmérés az ESS-el szemben nagyobb heterogenitást mutat a megyékre vonatkozóan. A fenti modell kilenc megye településeinek mutat magasabb átlagos válaszadási hajlandóságot, mint a referenciakategóriának tekintett Bács-Kiskun megyében. A településtípus változó együtthatói hasonlóak az ESS felmérés által alkotott modell együtthatóival, viszont az 5-10 ezer fős falvakban is szignifikáns értéket tapasztalunk, átlagosan magasabb válaszadási hajlandósággal, mint a megyeszékhelyekben. Emellett az Auto3 és a Bus2 változó is szignifikáns a modellben. Míg az előbbi pozitív, az utóbbi negatív koefficienssel. Vagyis minél közelebb van az adott település a régióközponthoz autóval mérve, annál magasabb válaszadási hajlandóságot tapasztalunk. Ugyanakkor minél közelebb van a megyeszékhely az adott településhez busszal közelítve, annál kisebb a válaszadási hajlandóság (bár ez a változó csak 90%-os megbízhatósági szint mellett szignifikáns).

Az ESS felmérésen alapuló modellt vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a megyéket illetően kevesebb a szignifikáns változónk. Mindössze három megye tér el a megye referenciakategóriájától. Összevetve a bizalom felméréssel, ahol 9 megye együtthatója szignifikáns, vagyis 9 megyében átlagosan magasabb a településekben lévő válaszadási hajlandóság, mint Bács-Kiskun megyében. Ugyanakkor a településtípust vizsgálva hasonló képet fest le a két felmérés adatai. Egy csoportot mellőzve (falu 5-10 ezer) ugyanazok a településtípusok szignifikánsak a két felmérésben, és a koefficiensek előjelei is megegyeznek.

5. Következtetések

Ebben a részben a nemválaszolás (unit non-response) területi befolyásoló tényezőit vizsgáltuk az ESS8 adatfelvétel 8. hulláma (2016) és a Bizalom-kutatás (az ESS8 adatfelvétel megismétlése (2018)) elemzésével.

Kiinduló kérdésünk az volt, hogy milyen települési változók határozzák meg a válaszadást? Ennek vizsgálatára rengeteg magyarázó változót alkalmaztunk és azzal a feltételezéssel éltünk, hogy például a lopások, betörések, településekre lebontva negatív hatással vannak a válaszadási hajlandóságra. Ezek a változók azonban a részletes elemzésünkbe már bele se kerültek, hiszen nem bizonyultak statisztikailag szignifikánsnak. Vizsgáltuk továbbá, hogy az Auto3 változó - ami a régióközponttól a távolságot méri időben kifejezve - hogyan hat a válaszadási hajlandóságra. Azt tapasztaltuk, hogy hatása szignifikáns, még hozzá egyre távolodva régióközponttól, egyre nagyobb valószínűséggel várunk választ az adott településen kérdezett személyektől átlagosan. A régióközponttól távolodva általánosságban kisebb települések találhatók, ezzel a változóval beigazolható az a feltevés, miszerint a kisebb, elszigeteltebb településeken nagyobb a válaszadási hajlandóság.

A megyék helyzete és a településtípust leíró változók mindkét felmérés eredményeképpen a szignifikáns értékeket is tartalmazzák. Vannak megyék amelyekben más válaszadási hajlandóságot várunk, mint más megyékben, illetve a másik állításunk szerint egyes településtípusokban más válaszadási hajlandóságra számítunk. Ez persze nem azt jelenti, hogy ha valaki Nógrád megyében lakik, akkor pusztán azért lesz más esélye arra, hogy egy kérdőívre válaszol, mert ott él. Sokkal inkább egy proxy változót feltételez ez, ami összefügg az adott megye infrastrukturális helyzetével és így tovább, ami áttételesen hat arra, hogy az adott illető válaszol-e egy kérdőívre vagy sem. Probléma azonban a megyékkel, hogy a bennük lévő sokaság nagyon heterogén. Egy adott

megyébe tartozás azonban nem feltétlenül jellemez jól egy válaszolót. A megyék heterogenitása mellett az adott megyékben dolgozó a kérdezőbiztosok heterogenitását is figyelembe kell venni. Vannak kérdezőbiztosok, akik felkészültebbek, nagyobb eséllyel tudják rávenni a mintába került személyt a válaszolásra, míg vannak olyan kérdezőbiztosok, akik kevesebb gyakorlattal rendelkeznek, és azért nem kapnak válaszokat a kijelölt címen, mert nincs még gyakorlott kommunikációs készségük. Ezek a kérdezőbiztosok közötti különbségek is hozzájárulhatnak az általunk vizsgált megyékben fellelhető különbségeket.

Irodalmak az F2 Függelékhez

- Dr. Berczik, Á. (2018). Az önkormányzatok finanszírozási és gazdálkodási rendszere.
- Breiman, L. (1996).: Out Of Bag Estimation. Technical report, Statistics Department, University of California, Berkeley, CA. 94708, letöltve: 2018. október 20-án, Elérhető: <https://www.stat.berkeley.edu/~breiman/OOBestimation.pdf>
- Ehrlinger, J. (2015): ggRandomForests: Random Forest for Regression, letöltve: 2019. március 20-án. Elérhető: <https://arxiv.org/pdf/1501.07196.pdf>
- Europeansocialsurvey.org. (2019). About ESS | European Social Survey (ESS). [online], letöltve: 2019. április 19-én. Elérhető: <https://www.europeansocialsurvey.org/about/>.
- Gerse, J. and Szilágyi, D. (2015). Városok, falvak. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Groves, R. (2004). Survey methodology. Hoboken, NJ: J. Wiley.
- Hastie, T. – Tibshirani, R. – Friedman J. (2008): The Elements of Statistical Learning – Data mining, Inference and Prediction, second edition, Springer Series in Statistics, letöltve 2018. november 23-én. Elérhető: <https://web.stanford.edu/~hastie/Papers/ESLII.pdf>
- James, G. – Witten, D. – Hastie, T. – Tibshirani, R. (2013): *An Introduction to Statistical Learning*. Springer, letöltve: 2017. október 25-én. Elérhető: <http://www-bcf.usc.edu/~gareth/ISL/ISLR%20First%20Printing.pdf>
- Koós, B. (2015). A szegénység és depriváció a magyar településállományban az ezredfordulót követően – avagy kísérlet a települési deprivációs index létrehozására. *Tér és Társadalom*, 29(1), pp.53-68.
- Pillók, P. (2010). Az elhanyagolt tényező, avagy nem mintavételi hibák a kérdőíves adatfelvételekben. [ebook], letöltve: 2019. április 19-én. Elérhető: <http://doktori.tatk.elte.hu/Pillok%20P%C3%A9ter%20disszertaci%C3%B3ja.pdf>
- Tóth, G. (2014). *Tér a szociológiában - A térbeliség hatása a leggyakrabban használt statisztikai módszerekre*. Eötvös Loránd Tudományegyetem.

MELLÉKLETEK

M1 AZ ELEMZÉS KIINDULÓPONTJAKÉNT SZOLGÁLÓ KUTATÁSOK

Kutatás neve	Év	Adatfelvételi módszer	Elemszám (elvárt "nettó" mintanagyság)
Omnibusz 2017/10	2017	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2017/07	2017	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2017/04	2017	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2017/01	2017	Véletlensétás	1000
HVK	2017	Véletlensétás	4000
		Csökkenőmintás	
ESS 2017	2017	(címlistás)	1600
Omnibusz 2016/10	2016	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2016/07	2016	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2016/04	2016	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2016/01	2016	Véletlensétás	1000
BKK			
utaselégedettség	2016	Véletlensétás	1000
CEU fiatalok	2016	Véletlensétás	1000
Monitor B	2016	Véletlensétás	1000
		Csökkenőmintás	
Alkoholfogyasztás	2015	(címlistás)	4000
BKK			
utaselégedettség	2015	Véletlensétás	1000
Bűnmegelőzés	2015	Véletlensétás	1000
		Csökkenőmintás	
Monitor	2015	(címlistás)	2000
US DOS	2015	Véletlensétás	1000
		Csökkenőmintás	
ESS 2015	2015	(címlistás)	1600
		Csökkenőmintás	
Kodolányi I.	2014	(címlistás)	2000
		Csökkenőmintás	
Kodolányi II.	2014	(címlistás)	2000
		Csökkenőmintás	
Monitor	2014	(címlistás)	2000
		Csökkenőmintás	
Széchenyi	2014	(címlistás)	2000
Várakozások	2014	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2014/01	2014	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2014/02	2014	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2014/03	2014	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2014/04	2014	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2014/05	2014	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2014/06	2014	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2014/07	2014	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2014/09	2014	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2014/10	2014	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2014/11	2014	Véletlensétás	1000

Várákosok	2013	Véletlensétás	1012
Omnibusz 2013/01	2013	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2013/02	2013	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2013/03	2013	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2013/04	2013	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2013/05	2013	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2013/06	2013	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2013/07	2013	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2013/09	2013	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2013/10	2013	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2013/11	2013	Véletlensétás	1000
Omnibusz 2013/12	2013	Véletlensétás	1000
Monitor	2012	Csökkenőmintás (címlistas)	2000
ESS 2012	2012	Csökkenőmintás (címlistas)	1600
Teljes elemszám			61812

--	--	--	--

s o r s z á m

M1. FÓKÉRDŐÍV

Bizalom és elégedettség

BELSŐ MUNKAANYAG

A válaszadás önkéntes!

Település neve: Budapest kerület:

--	--

Az általam kezelt és felvett adatokat az adatvédelmi törvénynek megfelelően bizalmasan kezeljük, harmadik félnek nem adjuk át, és azokat csak kutatási célja használjuk fel. Amennyiben korábban már részt vett a TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. felmérésében, válaszait együttesen vizsgáljuk.

Kérdező aláírása.....

--	--	--	--	--

kérdezői
igazolványszám

KÉRDEZÉS KEZDETE: 2018. november..... nap..... óra..... perctől

I. Blokk: Attitűd és Demográfia

F1. Mi az Ön legmagasabb iskolai végzettsége?

Kérem, használja az 1. válaszlapot!

- 01 - nem járt iskolába; 1-3 osztályos elemi iskola vagy azzal egyenértékű
- 02 - 4-7 osztályos elemi iskola vagy azzal egyenértékű
- 03 - befejezett általános iskola vagy azzal egyenértékű
- 04 - szakmunkásképző, szakiskola
- 05 - 10. évfolyamra épülő szakképzés
- 06 - érettségi, befejezett szakközépiskola
- 07 - érettségi, befejezett gimnázium
- 08 - érettségire épülő felsőfokra nem akkreditált szakképzés, középfokú technikum
- 09 - felsőfokú akkreditált szakképzés, felsőfokú technikum
- 10 - főiskolai diploma vagy főiskolai alapképzési szak – BA/BSC
- 11 - egyetemi alapképzési szak – BA /BSC
- 12 - főiskolai mesterképzési szak – MA/MSS
- 13 - egyetemi diploma vagy egyetemi mesterképzési szak – MA/MSC
- 14 - felsőfokú végzettség tudományos fokozattal
- 98 - egyéb, éspedig:

- 88 - nem tudom
- 77 – válaszmegtagadó

F2. Mi az Ön apjának a legmagasabb iskolai végzettsége?

Kérem, használja az 1. válaszlapot!

- 01 - nem járt iskolába; 1-3 osztályos elemi iskola vagy azzal egyenértékű
- 02 - 4-7 osztályos elemi iskola vagy azzal egyenértékű
- 03 - befejezett általános iskola vagy azzal egyenértékű
- 04 - szakmunkásképző, szakiskola
- 05 - 10. évfolyamra épülő szakképzés
- 06 - érettségi, befejezett szakközépiskola
- 07 - érettségi, befejezett gimnázium
- 08 - érettségire épülő felsőfokra nem akkreditált szakképzés, középfokú technikum
- 09 - felsőfokú akkreditált szakképzés, felsőfokú technikum
- 10 - főiskolai diploma vagy főiskolai alapképzési szak – BA/BSC
- 11 - egyetemi alapképzési szak – BA /BSC
- 12 - főiskolai mesterképzési szak – MA/MSS
- 13 - egyetemi diploma vagy egyetemi mesterképzési szak – MA/MSC
- 14 - felsőfokú végzettség tudományos fokozattal
- 98 - egyéb, éspedig:

- 88 - nem tudom
- 77 – válaszmegtagadó

F3. Mi az Ön anyjának a legmagasabb iskolai végzettsége?

Kérem, használja az 1. válaszlapot!

- 01 - nem járt iskolába; 1-3 osztályos elemi iskola vagy azzal egyenértékű
- 02 - 4-7 osztályos elemi iskola vagy azzal egyenértékű
- 03 - befejezett általános iskola vagy azzal egyenértékű
- 04 - szakmunkásképző, szakiskola
- 05 - 10. évfolyamra épülő szakképzés
- 06 - érettségi, befejezett szakközépiskola
- 07 - érettségi, befejezett gimnázium
- 08 - érettségire épülő felsőfokra nem akkreditált szakképzés, középfokú technikum
- 09 - felsőfokú akkreditált szakképzés, felsőfokú technikum
- 10 - főiskolai diploma vagy főiskolai alapképzési szak – BA/BSC
- 11 - egyetemi alapképzési szak – BA /BSC
- 12 - főiskolai mesterképzési szak – MA/MSS
- 13 - egyetemi diploma vagy egyetemi mesterképzési szak – MA/MS
- 14 - felsőfokú végzettség tudományos fokozattal
- 98 - egyéb, éspedig:

- 88 - nem tudom
- 77 - válaszmegtagadó

F4. Az alábbi lehetőségek közül melyik jellemzi legjobban az elmúlt 7 napját?

Kérem, használja a 2. válaszlapot!

- 01 - dolgoztam, fizetett munkát végeztem (vagy átmenetileg nem, pl. szabadság miatt)
(alkalmazottként, vállalkozóként, a családi vállalkozásban)
- 02 - tanultam (amit nem a munkáltató fizetett) (akár a szabadság alatti időt is beleértve)
- 03 - munkanélküli voltam és aktívan munkát kerestem
- 04 - munkanélküli voltam, munkára vártam, de nem kerestem aktívan munkát
- 05 - tartósan beteg vagy rokkant
- 06 - nyugdíjas
- 08 - háztartási munkát végeztem, a gyerekekre vagy másokra vigyáztam
- 09 - más

- 88 - nem tudom
- 77 - válaszmegtagadó

[HA F4=01]

F5. Hány órát dolgozik (dolgozott) Ön ténylegesen hetente (a főállásában), beleértve a fizetett vagy fizetetlen túlórákat is? Az alaplunkaidejétől, illetve a munkaszerződésében meghatározott munkaidőtől függetlenül vegye figyelembe az órákat!

□□□órák száma

888 - nem tudom

777 - válaszmegtagadó

[HA F4=01]

F6. A 3. válaszlap segítségével kérem, mondja meg, mennyire tartja valószínűnek, hogy a következő 12 hónap során elveszíti az állását, és legalább négy egymást követő héten át álláskereső lesz?

Egyáltalán nem valószínű	1
Nem túl valószínű	2
Valószínű	3
Nagyon valószínű	4
(Válaszmegtagadó)	7
(Nem tudom)	8

II. Blokk: Bizalom és elégedettség

F7. Kérem mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben. A „0” azt jelenti, hogy Ön egyáltalán nem bízik az adott intézményben, a „10” pedig azt jelenti, hogy teljesen megbízik benne. Ön mennyire bízik meg...

Kérem, használja a 4. válaszlapot!

	egyáltalán nem bízik meg											teljesen megbízik	nem tudom	válaszmegtagadó
a) ... a magyar jogrendszerben?	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09		10	88	77
b) ... a rendőrségben?	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09		10	88	77
c) ... a politikai pártokban?	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09		10	88	77
d) ... a sajtóban?	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09		10	88	77
e) ... a közvéleménykutató intézetekben?	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09		10	88	77

F8. Általánosságban Ön mit mondana? A legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy inkább azt, hogy nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban? Helyezze el véleményét a skálán, ahol a “0” azt jelenti, hogy nem lehetünk elég óvatosak, a “10” pedig azt, hogy a legtöbb ember megbízható.

Kérem, használja az 5. válaszlapot a válaszadáshoz!

Nem lehetünk elég óvatosak											A legtöbb ember megbízható	nem tudom	válaszmegtagadó
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09		10	88	77

F9. Gondolja, hogy a legtöbb ember megpróbálná kihasználni Önt, ha alkalma nyílna rá, vagy igyekeznének tisztességesek lenni?

Kérem, használja a 6. válaszlapot a válaszadáshoz!

A legtöbb ember megpróbálná kihasználni										A legtöbb ember igyekezne tisztességes lenni	nem tudom	válaszmegtagadó
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	88	77

F10. Ön szerint az emberek inkább csak magukkal törődnek, vagy általában segítőkészek?

Kérem, használja a 7. válaszlapot!

Az emberek inkább csak magukkal törődnek										Az emberek általában segítőkészek	nem tudom	válaszmegtagadó
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	88	77

F11. Mindent összevetve mennyire elégedett mostani életével? Kérem válaszoljon a 8. válaszlap segítségével, amelyen „0” jelenti, hogy ön teljesen elégedetlen, a „10” pedig, hogy Ön teljesen elégedett.

Kérem, használja a 8. válaszlapot!

teljesen elégedetlen										teljesen elégedett	nem tudom	válaszmegtagadó
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	88	77

F12. Mindent összevetve, mennyire elégedett Magyarország jelenlegi gazdasági állapotával?

Továbbra is használja a 8. válaszlapot!

teljesen elégedetlen										teljesen elégedett	nem tudom	válaszmegtagadó
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	88	77

F13. Mennyire elégedett a jelenlegi magyar kormány munkájával?

Továbbra is használja a 8. válaszlapot!

teljesen elégedetlen										teljesen elégedett	nem tudom	válaszmegtagadó
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	88	77

III. Blokk: Válaszadással kapcsolatos kérdések

F14. Ön válaszolt az elmúlt 2 évben (azaz 2017-ben és 2018-ban) ...

	Igen	Nem	NT	
a. ... személyes felmérésre?	1	2	9	X
b. ... telefonos felmérésre?	1	2	9	X
c. ... online felmérésre?	1	2	9	X

HA F14. a SORA=1.

FX. Kérem, gondoljon a legutóbbi személyes felmérésre, amin részt vett. Milyen általános benyomása volt a válaszadással kapcsolatban?

.....

.....

.....

8 – VM

9 – NT

F15. Volt már olyan valaha, hogy Ön személyes felmérés esetében megtagadta a válaszadást?
Ha igen, miért?

.....

.....

.....

77 – NEM VOLT ILYEN
NT

8 – VM

9 –

F16. Az Ön véleménye szerint általában az embereket mennyire befolyásolja a válaszadásban az, hogy.... Kérem, használja a 9. válaszlapot a válaszadáshoz!

	egyáltalán nem befolyásolja ←————→ teljes mértékben befolyásolja						NT	
a. ... mennyi ideig tart a kérdőív?	00	01	02	03	04	05	9	X
b. ... mennyire szimpatikus a kérdezőbiztos?	00	01	02	03	04	05	9	X
c. ... milyen témájúak a kérdések?	00	01	02	03	04	05	9	X

d. ... mennyire lesz nehéz válaszolni a kérdésekre?	00	01	02	03	04	05	9	X
e. ... milyen aznap a hangulata?	00	01	02	03	04	05	9	X
f. ... és még mi befolyásolhatja? [SPONTÁN EMLÍTÉS]							9	X
g. ... és még? [SPONTÁN EMLÍTÉS]							9	X
h. ... és még? [SPONTÁN EMLÍTÉS]							9	X

F17. És Ön személy szerint mennyire szívesen válaszol/válaszolna a következő típusú felmérésekre? Kérem, használja a 10. válaszlapot a válaszadáshoz!

	←──				
--	---	--	--	--	--

IV. Blokk: Jövedelem és vallás kérdések

F18. Az Ön háztartásában mi a fő jövedelemforrás vagy bevételi forrás? Kérem, vegye figyelembe a háztartás összes tagjának jövedelmét és az olyan jövedelmeket is, amit a háztartás egésze kap. Kérem, használja a 11. válaszlapot!

- 01 - bérek vagy fizetések
- 02 - vállalkozásból (kivéve mezőgazdaság) szerzett jövedelem
- 03 - mezőgazdasági vállalkozásból szerzett jövedelem
- 04 - nyugdíjak
- 05 - munkanélküli / jövedelempótló segély
- 06 - társadalombiztosítási juttatás (pl. családi pótlék, GYES) vagy bármilyen más forrásból szociális segély, ösztöndíj

07 - befektetésből, megtakarításból, biztosításból vagy ingatlan - hasznosításból származó jövedelem

08 - egyéb forrásból származó jövedelem

88 - nem tudom

77 – válaszmegtagadó

F19. Kérem, a 12 válaszlapon felhasználásával mondja meg melyik betűjelzés írja le legjobban a háztartásának az összes forrásból származó nettó bevételét. Ha nem tudja a pontos számot, kérem, becsülje meg az összeget!

Használja a 12. válaszlapot, válassza az Önnek legmegfelelőbb oszlopot: heti, havi vagy éves bontásban.

01 - J	06 - S
02 - R	07 - K
03 - C	08 - P
04 - M	09 - D
05 - F	10 - H
88 - nem tudom	
77 – válaszmegtagadó	

F20. Melyik leírás közelíti meg leginkább az Önök háztartásának jelenlegi jövedelmi helyzetét?

1 - kényelmesen megélünk a jelenlegi jövedelmünkből

2 - kijövünk a jelenlegi jövedelmünkből

3 - nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkből

4 - nagyon nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkből

8 - nem tudom

7 - válaszmegtagadó

F21. Függetlenül attól, hogy Ön tartozik-e valamelyik egyházhoz vagy felekezethez, mennyire tartja vallásosnak magát?

Kérem, használja a 13. válaszlapot!

egyáltalán nem vallásos										nagyon vallásos	nem tudom	válasz- megtagadó
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	88	77

F22. Az olyan különleges alkalmaktól eltekintve, mint az esküvők és a temetések, mostanában milyen gyakran vesz részt vallási szertartásokon?

Kérem, használja a 14. válaszlapot!

01 - minden nap

02 - hetente többször

03 - hetente egyszer

04 - havonta legalább egyszer

05 - csak nagyobb vallási ünnepeken

06 - ritkábban

07 - soha

V. Blokk: Lakhely jelenleg és a múltban – geo kódokhoz**F23.** Ön mióta él életvitelszerűen ebben a lakásban/házban?

..... évszám

8 – VM

9 – NT

[HA {ÉVSZÁM}<=2011–VÉGE]**[HA {ÉVSZÁM}<=2016 és {ÉVSZÁM}>2011 – UGRÁS F25-RE]****F24.** És azt meg tudná mondani, hogy 2016-ban Ön hol lakott?

..... település

..... utca házszám

8 – VM

9 – NT

F25. És azt meg tudná mondani, hogy 2011-ben Ön hol lakott?

..... település

..... utca házszám

8 – VM

9 – NT

KÖSZÖNJÜK, HOGY VÁLASZAIVAL SEGÍTETTE A MUNKÁNKAT!

KÉRDEZŐI TAPASZTALATOK

[Ezt a blokkot minden kérdezőnek ki kell tölteni pontosan egyszer, az első kérdőív kitöltése előtt!]

K1. Ez az első olyan alkalom, hogy kérdezőbiztosként dolgozol egy személyes adatfelvételen?
(Nem csak a Tárki kérdezőbiztosaként!)

1 – igen

2 – nem

[HA K1=1 --- > vége!]

K2. Tapasztalataid szerint jellemzően milyen válaszmegtagadási indokokkal utasítják el az emberek a válaszadást a személyes megkeresés esetén? Kérünk, sorold fel ezeket.

.....
.....
.....
.....

K3. Tapasztalataid szerint jellemzően milyen típusú kérdőívekre lehet a legkönnyebben meggyőzni a válaszadót egy személyes felmérés részvételére? Kérünk, sorold fel ezeket.

.....
.....
.....
.....

Bizalom és elégedettség 2018

M2. MEGKERESÉSI NAPLÓ

sorszám: «Sorszám» megye: «Megye» település: «PIR» «Település» «Községterület_neve» «Jellege» «Házszám» «Ép» «Lph» «Em» «Ajtó» név: «Viselt_családi_név» «Viselt_utónév1» «Viselt_utónév2» Korcsoport: «Korcsoport» «Következő rekord»	a megkeresések sorszáma	A CÍMET FELKERESŐ KÉRDEZŐ IGAZOLVÁNYSZÁMA					
	01 ☐						
	 ☐						
	 ☐						
	 ☐						

A válaszoló megadta a telefonszámát? 1 – igen 2 – nem 3 – nincs telefonja └─>közetszámtelefonszám	A KÓDOT ÍRD BE A TÁBLÁZATBA, UTÁNA AZ UGRATÁSNAK MEGFELELŐEN FOLYTASD A NAPLÓ KITÖLTÉSÉT
--	---

4. A megkeresés módjának kódjai: 1 – személyes megkeresés 2 – telefon 3 – személyes megkeresés, de csak kaputelefon 4 – felvilágosítás portaszolgálaton keresztül 5 – egyéb..... ..	5. A megkeresés eredményének kódjai: 1 – teljes, befejezett interjú 2 – részleges, befejezett interjú 3 – sikeres kapcsolatfelvétel, de nem biztos, hogy a célszemély 4 – sikerült felvenni a kapcsolatot, de (még) nem készült interjú 5 – csak mással sikerült felvenni a kapcsolatot 6 – sikertelen megkeresés (nem sikerült kapcsolatba lépni senkivel) 7 – rossz cím (lakatlan, lerombolt, középület) 8 – más eredmény	UGRÁS N1> RE ─> UGRÁS N1> RE TOVÁBB 6> RA TOVÁBB 6> RA ─> TOVÁBB 6 - RA ─> UGRÁS N1> RE UGRÁS 12 - RE TOVÁBB 6 - RA
--	--	---

Megkeresés sor száma	Dátum Hónap/nap	2. A hét napja	Idő	4. A megkeresés módja KÓD:	5. A megkeresés eredménye KÓD:	Megjegyzés
01	hó nap		óra perc			
02	hó nap		óra perc			
03	hó nap		óra perc			
04	hó nap		óra perc			
05	hó nap		óra perc			
06	hó nap		óra perc			
07	hó nap		óra perc			
08	hó nap		óra perc			
09	hó nap		óra perc			
10	hó nap		óra perc			

6. HA SIKERÜLT FELVENNI A KAPCSOLATOT VALAKIVEL, DE A KÉRDEZETT NEM VÁLASZOLT, NEM KÉSZÜLT INTERJÚ (CSAK 1 VÁLASZ!)										
A megkeresés száma az első oldalról	01.	02.	03.	04.	05.	06.	07.	08.	09.	10.
01 – új időpont megbeszélése	01	01	01	01	01	01	01	01	01	01
02 – a válaszadó megtagadta a válaszadást	02	02	02	02	02	02	02	02	02	02
03 – valaki más tagadta meg a válaszadást a válaszadó nevében	03	03	03	03	03	03	03	03	03	03
04 – válaszadás megtagadása, de nem biztos, hogy a célszemély által	04	04	04	04	04	04	04	04	04	04
05 – a kérdezett most nem elérhető/nincsen otthon eddig: (hónap) (nap)	05	05	05	05	05	05	05	05	05	05
06 – szellemileg vagy fizikailag átmenetileg (rövid távon) képtelen a válaszadásra, de a kérdés ideje alatt később felkereshető	06	06	06	06	06	06	06	06	06	06
07 – szellemileg vagy fizikailag képtelen a válaszadásra a kérdés ideje alatt (pl. tarós beteg, szellemi fogyatékos)	07	07	07	07	07	07	07	07	07	07
08 – a válaszadó meghalt	08	08	08	08	08	08	08	08	08	08
09 – a válaszadó külföldre költözött	09	09	09	09	09	09	09	09	09	09
10 – a válaszadó ismeretlen helyre költözött ⁶⁵	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
11 – a válaszadó elköltözött (belföldön)	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11
12 – nyelvi nehézségek	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12
13 – egyéb ok, ÍRD LE, UTÁNA UGORJ	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13

⁶⁵ Csak akkor, ha a kérdező tényleg nem tudja, hogy a kérdezett országon belülre vagy országon kívülre költözött. Egyéb esetben használja a 9 és a 11-es kódot.

IDE ÍRD AZ EGYÉB OKOT:

CSAK HA NYELVI NEHÉZSÉGEK VANNAK

6b. Milyen nyelven beszél a válaszadó? ☐ N1 - RE

HA MEGTAGADTA A VÁLASZADÁST A KÉRDEZETT VAGY CSALÁDTAGJA (6. kérdésnél: 2-es, 3-as vagy 4-es kód)			
7. Hányadik megkeresésnél tagadta meg a válaszadást? (ÍRD BE!)	 megkeresés	 megkeresés	 megkeresés
8. A MEGTAGADÁS OKA: (TÖBB VÁLASZ LEHET!)			
01 – most alkalmatlan (pl. beteg, gyerekek) egyéb okból elfoglalt (pl. vendégség) túl elfoglalt, nincs ideje	01	01	01
02 – nem érdekli	02	02	02
03 – keveset vagy semmit nem tud a kérdőív témájáról, túl bonyolult neki	03	03	03
04 – időpocsékolás	04	04	04
05 – pénzpocsékolás	05	05	05
06 – beavatkozás a magánéletébe / nem ad ki személyes adatokat	06	06	06
07 – sosem válaszol kérdőívekre	07	07	07
08 – már sokszor válaszolt kérdőívre	08	08	08
09 – nem bízik a kérdőíves kutatásokban	09	09	09
10 – korábbi rossz tapasztalatok	10	10	10
11 – kifogásolja a témát	11	11	11
12 – megtagadja, mert partnere/családja/házastársa megtiltotta az együttműködést	12	12	12
13 – nem enged be idegeneket a házába / fél beengedni őket	13	13	13
14 – egyéb ok (ÍRD LE, HOGY MI AZ!)	14	14	14
IDE ÍRD AZ EGYÉB OKOT!			
9. Becsülje meg, hogy a jövőben együtt fog-e működni a kiválasztott válaszadó:			
	 megkeresés	 megkeresés	 megkeresés
1 – biztosan nem fog együttműködni	1	1	1
2 – valószínűleg nem fog együttműködni	2	2	2
3 – lehet, hogy együtt fog működni	3	3	3
4 – együtt fog működni	4	4	4
8 – Nem tudom	8	8	8
10. Hány éves lehet a címkártyán szereplő személy? (a címkártyán szereplő személy vagy aki visszautasította helyette a válaszadást)			
	 megkeresés	 megkeresés	 megkeresés
1 – 20 év alatti	1	1	1
2 – 20 és 39 között	2	2	2
3 – 40 és 59 között	3	3	3
4 – 60 év feletti	4	4	4
8 – Nem tudom, soha nem láttam őt	8	8	8
11. A címkártyán szereplő személy:			
1 – férfi	1	1	1
2 – nő	2	2	2
8 – Nem tudom	8	8	8

VÁLASZ UTÁN —————>
N1-RE!

CSAK HA A CÍM NEM KINYOMOZHATÓ, NEM LAKHATÓ VAGY ÜRES

12. KÖRÜLMÉNY

- 1 – elhagyatott vagy lebontott ház / cím
- 2 – még nincs felépítve / nem beköltözhető
- 3 – a cím nem kinyomozható, nem létező
- 4 – a cím nem lakóház: üzlet / ipartelep
- 5 – a cím nem magánlakás: intézmény (nyugdíjas otthon, katonaság, rendház stb.)
- 6 – nem fellelhető cím, a megadott információk alapján nem található

7 – Egyéb **ÍRD LE!**:

☐ **VÉGE**

HA ELKÖLTÖZÖTT, DE MÉG MINDIG MAGYARORSZÁGON ÉL

13. ÚJ CÍM

1. Az új cím:

□□□□(ir.szám) _____(település) _____(utca, házszám)
 _____(emelet, ajtó)

☐ **TOVÁBB 14-RE**

2. Intézménybe költözött

☐ **VÉGE**

14. Az új cím a kérdező területén található?

- 1 – igen ☐ **HAGYD KI AZ N1 KÉRDÉST, VEDD FEL A KAPCSOLATOT AZ ÚJ CÍMEN, JELÖLD ÚJ MEGKERESÉSKÉNT**
 2 – nem ☐ **VÉGE**

A LAKÓKÖRNYEZET JELLEGZETESSÉGEI

*Minden címen csak egyszer kell kitölteni! Lehetőleg nappali fényben!
 Minden sikeres és valami miatt megbiúsult felkeresés esetén is ki kell tölteni!*

N1. Milyen típusú házban lakik a kérdezett?

01 – tanya

Különálló ház:

- 02 – különálló ház (kertes)
- 03 – ikerház (kertes)
- 04 – teraszos ház (nincs kert)
- 05 – nem csak lakás céljára szolgáló épület (üzlet, műhely stb. is)

Tömbház:

- 06 – többlakásos ház
- 07 – diáklakások, szobák
- 08 – nyugdíjas ház (önálló lakásokkal)

Egyéb:

- 09 – lakókocsi, hajó vagy konténer
- 10 – egyéb:.....
- 88 – nem tudom

N2. A célszemély lakásának ajtaja előtt (az ahhoz vezető úton) volt-e kaputelefon, vagy zárható kapu/ajtó?

KÉRDEZŐNEK: *jelöld azután a zárt kaput / ajtót, hogy a lakókörnyezetre vonatkozó kérdésekre válaszoltál!*

- 1 – igen – kaputelefon
- 2 – igen – zárt ajtó / kapu
- 3 – igen – kaputelefon ÉS zárható kapu / ajtó
- 4 – nem – egyik sem

N3. Milyennek ítéli meg az épület/ház általános fizikai állapotát?

KÉRDEZŐNEK: *Az épület/ház állapotának meghatározásakor vedd figyelembe az alábbi szempontokat*

- 1. *tetőproblémák (megerecskedett, hiányos tető)*
- 2. *problémák az ablakokkal (bedeszkázott vagy törött ablakok)*
- 3. *más problémák (ferde külső falak, repedések a vakolatban, málló festék, rossz csatorna, stb.)*

- 1 – Nagyon jó
- 2 – Jó
- 3 – Elfogadható
- 4 – Rossz
- 5 – Nagyon rossz

KÉRDEZŐNEK: *Az utolsó két kérdésben (N4 és N5) a célszemély által lakott épület/ház közvetlen környezetének állapotáról mondjál véleményt. Nézz el balra és jobbra kb. 2 „normál” méretű háznyit (kb. 15 méter mindkét irányban). A kérdések megválaszolásához ezt a területet, illetve a célszemély tulajdonát vedd alapul.
Ha nincsenek ingatlanok valamelyik irányba, akkor is próbáld meg egy nagyjából 2 „normál” háznyi területet alapul venni.
Amennyiben több lakásos épületről van szó, a teljes épületet vedd alapul a terület meghatározásakor, ne csak azt az egy lakást, ahol a célszemély lakik.*

N4. Az épület közvetlen közelében milyen gyakori az eldobált szemét?

- 1 – nagyon sok
- 2 – elég sok
- 3 – nem túl sok
- 4 – semmi vagy majdnem semmi

N5. Milyen mértékű a vandalizmus, a graffiti és a szándékos rongálás?

- 1 – nagyon nagymértékű
- 2 – nagymértékű
- 3 – kismértékű
- 4 – semmi vagy majdnem semmi

Köszönjük a munkádat!